

Др Љубомир ДУРКОВИЋ—ЈАКШИЋ

ПРОСВЕТНА ДЕЛАТНОСТ МАНАСТИРА СВЕТЕ ТРОЈИЦЕ
КОД ПЛЕВАЉА
(1823 — 1912)

Потарје и Полимље под Турцима неко време административно подпадали су под власт Сарајева и Мостара. Тај крај од 1878. припојен је Косовском вилајету, и то једно време у саставу Новопазарског санџака, па онда у посебној јединици под именом Плеваљски санџак, у који су спадали и Пријспоље, Милешева и Прибој, са околинама. Тада су Плевља, са крајем до Таре, били у тзв. Плеваљској кази, тј. општини. Од 1896. цео Плеваљски санџак, пошто је издвојен испод црквене власти мостарског митрополита, спадао је у Плеваљски протопрезвитерат, који је био под администрацијом Рашко-призренске епископије, која је водила народне школе, јер је то право добила зато што је била под јурисдикцијом Цариградске патријаршије, а ова је на основу привилегије имала право да води школе за све православне вернике.

Главни центар верског, културног и националног живота Срба овог краја био је манастир Света Тројица код Плеваља. Откада су Срби почели да се у Плевљима баве трговином и занатом могли су више да помогну настојања овога манастира око одржавања школа. Сва та акција вођена је преко *Српске православне црквено-школске општине*, чије је средиште било у манастиру. Ова општина одржавала је школе у Плевљима, а помагала је општинама на селу да оснивају и одржавају своје школе. Тек када су организоване школе у Плевљима и околини отпочела је јача борба за коначно ослобођење од Турака. У тој борби били су удружени православни сељаци — чифчије, трговци и занатлије, свештеници и просветни радници. Они су тражили слободу верску, просветну, социјалну и националну. Њих је помагао и национално свесни муслимански живаљ српског порекла. Удружене ове елементе штитиле су и помагале Србија и Црна Гора. Из Београда и Цетиња стизале су политичке интервенције, или су слате и материјалне помоћи у новцу и књигама. Та помоћ бивала је све већа од шесетих година прошлог века, и то од стране Београда, а од стране Цетиња од краја тога века. Пошто се од 1878. почела и Аустро-Угарска мешати у питања Потарја и Полимља национална борба добија оштрији карактер. Отада је свима било јасно да ће се овај крај морати ослободити и припојити српским државама, које је тај коридор раздвајао. На том послу радили су удружено сви национално свесни елементи на селу и у граду. Они су преко цркве и школе припремили

терен за ослобођење, које су 1912. србијански и црногорски војници донели на својим бајонетима.

Овде се приказује само кратка историја културних и социјалних установа у Плевљима и околини од 1823. до 1912. године, преко којих је вођена борба за ослобођења овога краја. Ово је управо једно поглавље монографије о Плевљима и његовом манастиру Светој Тројници, и то од најстаријег доба до 1912. године.

I Школе окупатора

а) Турске школе

Како су биле слабе турске школе најбоље сведочи то што данас у Плевљима нема ниједног који би могао преводити документа, писана на турском и арапском језику, иако су многи живи старији становници Плеваља учили турске школе, у којима је било предавање на турском језику. Српски конзул Тодор П. Станковић, када је посетио Плевље 1898, био је у руждији. У његовом присуству учитељ је питао унука Мухамед-паше Бајровића, да чита на турском језику и преводи на српски. Он је успео једва да прочита текст, без акцентуације, и сасвим је слабо тај текст превео. Тако су ћаци турских школа имали слабо знање језика на ком је предавано¹⁾. На српском у школи није се смело говорити. Турских школа било је неколике врсте.

1. Забавна школа

Најстарије турске школе биле су по плеваљским махалама, тј. у појединим деловима града. Те школе звале су се *сибијан мехтеб*. У њима су се учили мушка и женска деца. Програм је био искључиво верског карактера. Ту су се деца упознавала само са исламском вером. Ове назови школе биле су приватне. Родитељи деце сносили су трошкове око издржавања школе.

2. Основне школе

Зна се да су у Плевљима постојале две турске школе, тзв. *итги-даше*. Једна је била крај велике џамије, а друга код данашње електричне централе. Не зна се када су основане. Настава је трајала четири године, и у њима су се учили и световни предмети, али и поред тога највише се учило о исламској вери. У овим школама учили су само муслимани, и то мушка деца. То су биле државне школе. Њих је било и по селима.

¹⁾ Тодор П. Станковић, Путне белешке по Старој Србији 1871—1898, Београд 1910, 193.

За овај рад користио сам архивалије из појединих архива, за које сам понегаде користио скраћенице: ДА = Државни архив Србије у Београду; ПО = Поклопи и откупи (скупина у Држ. архиву Србије); Просвета = Мин. просвете; ПА = Патријарашки архив; и АМТ = Архив манастира Св. Тројице у Плевљима.

3. Нижа гимназија

Нижа гимназија, звана *руждија*, основана је у Плевљима средином друге половине 19. века. Она је била државна школа, у којој су учили само мушка деца. Предавани су и световни предмети. Од језика предавани су турски, арапски, персиски, а почетком 20. века француски и немачки. У овој школи учили су понеки и православни, мада их је било врло мало.

4. Виша гимназија

Године 1909. нижа гимназија продужена је у вишу, која се звала *идадија*. Ова школа имала је пансион за оне ђаке који су долазили са села. Била је прво на Доловима, а после на Стражици.

5. Верска школа

Верска школа звана *медреса*, основана је врло рано, можда још када су се сасвим Турци утврдили у овом крају и ислам ојачао. У тој школи спремани су верски учитељи и исламско свештенство. Неко време, пред крај турске владавине, била је у кући у којој је био доцније конвикт, недалеко данашњег Дома културе. Школу је издржавала држава.

6. Радничка школа

У радничкој школи, која се звала *мешрутијет*, основаној 1909, учило се четири године. У њој је предавано по програму основне школе, али су ученици морали учити и занат ткања сукна, плетења чарапа и друго. Ту се учили и музика. Школа је била државна.

7. Женска школа

У женској школи, која је основана 1909, учило се само женском раду и познавању исламске вере. Ова школа имала је програм који је трајао четири године. И њу је издржавала држава.²⁾

б) Аустро-угарска школа

Пошто је аустро-угарска војска ушла у Плевља, по одредбама Берлинског мира, настала је потреба да се школују деца официра који су били дошли да служе у овој војсци. Због тога основана је аустро-

²⁾ Ове податке саопштили су ми у Плевљима у октобру 1954: Радуле Јауковић, адвокат, Прокопије Шиљак, учитељ у пензији и Мехмед Цеховић, имам у пензији. О турским школама види: Историјски записи, 19, 1963, 528.

-угарска школа, у којој је предавано на немачком језику. Та школа имала је шест разреда. Она је била на Доловима, а после у Јанићијевића кући, преко пута где је била бивша Апотека.³⁾

II. Народне школе

а) Школе у Плевљима

1. Српска православна народна основна школа (мушка и женска)

Архива основне школе у Плевљима пропала је у Гимназији када је ова сагорела 1904. године. Отуда имамо мало података о тој школи, која је веома важна.

Неки сматрају да је прва школа, која је постала изван манастира Св. Тројице, била још 1745. Та школа је била покретна, тј. предавања су држана у приватним кућама, обично код појединих бака. На крају смештена је у једну кућу на Раскрсници, близу данашње Цркве.⁴⁾

Зна се да су 1823. турске власти дале „допуштење за школу да се прави“⁵⁾.

О школи у Плевљима има један податак из 1849. Тада је мостарски митрополит имао црквену власт у целој Херцеговини, укључујући ту и крајеве око Фоче, Пријепоља и Плеваља. Ево шта се каже у томе податку: „За малу дјецу имају само три училишта у свој страниој Херцеговини: Мостарско од 132 дјецe, Фочанско од 30 дјецe и Таслицанско од 45 дјецe. Ова дјечица обучавају се само у слабом читању часословца, псалтира и мјесецослова, још у слабијем писању и численици“. У овим школама учили су се само „трговачки и мајсторски синови“, а у манастирима су се спремали кандидати за свештенике и калуђере⁶⁾.

Према поузданом доказу у Плевљима је радила основна школа 1851. године⁶⁾.

Како су Срби у Плевљима одржавали школу и како су желели да је унапреде најбоље сведочи њихова молба, коју су почетком 1859. упутили Министарству просвете у Београду, са којом су тражили помоћ. Та молба гласи:

„Високославно Попечитељство просвештенија,

Узимајући слободу високославном Попечитељству просвештенија препорочно писати, ми находећи се у мјесто зовоми Плевља, иначе (Таслици) у Ерцеговини, изјављамо наше понизно прошеније, будући имате старање за свако просвјешченије, као за школе и проче, у које србска млада јуност пропвјетава, за које и ми, који се находимо у Турској, и лежимо у глупости, јербо негдашњи велики злудуми и терети, а такођер и давање толико нас је у таму забацило, да и није могуће, но поњатије от наука да би смо имали, а желимо да би наша дје-

³⁾ Подаци по причању Прокопија Шиљака (24. X 1954).

⁴⁾ Исти.

⁵⁾ Споменик СКА, 39, 1903, 90 и 103.

⁶⁾ Јоаникиј Памучина, Лѣтописъ Правосл. цркве у Далмаціи и Херцеговини, Србско-далматинскій магазинъ 1849, 141—142.

⁶⁾ Собрание сочинений А. Гильфердинга, Спб. 1873, III, 229, 495.

ца коликогод очима божествене науке прогледала, ал' нисмо могућни у нашем бједном стању таково што получити, јербо једва и с великом тегобом обдржавамо по једног, и то не од велике науке, а напротив и плате мале држимо по једног учитеља, пак има много сиромаша, да нијесмо могућни књига за училишта добити. Тога ради с много понизном нашом молбом просимо, ако бисте благоизвођели обдарити нас с нужним потребама школскијем, да се вашим успоме-ном наше училиште подигне, да нас коликогод који у тамн лежимо благодатна луча Христове науке озари, у том увјеравајући се, да нас ваше високославно Попечитељство без науке оставити неће, но да ћете с благорасудјенијем својим нас подарит благоизвољети.

Високославно Попечитељство просвјештенија јесмо находећи се најпокорњејши с братством и обитељи С. Тројици, који се близ нас находи:

(М. П.) Васо Радовић, (М. П.) Ристо Лончар, (М. П.) Анто Живковић,
(М. П.) Стево Живковић⁷⁾.

У Плевља, 23. фебруара 1859. года

Министарство просвете наредило је 13. марта 1859. Инспекторату Типографије, да изда Перу Божићевићу, трговцу из Плеваља, „за Плеваљску школу“ књиге, које су одобрене решењем од 20. априла 1857. у циљу да се помогне једнородној браћи Србима у Турској. Тада су послате у Плевља следеће књиге: штица малих 25 комада, малих српских бјуквара 25, првих читанки 25, других читанки 10, трећих читанки 10, свештених историја 10, собранија молитава 10, првих знања 10, кратких рачуница 10, кратких катихизиса 10, општих земљописа 10, земљописа Србије и Турске 10, писмених састава 10, малих српских граматика 10, српских прегледаница 10, часословца 3, псалтира 3 комада.

Књиге су стигле у Плевља, и после неког времена упућена је Министарству просвете у Београду следећа захвалница:

„Високославно Попечитељство просвјешченија,
са највишом покорношћу доходимо, ако и немајући доволно изблагодари-ти на вашем благодјеланију, који сте за наше школе дјечи послали на дар по го[сподину] Пери Х. Божићевићу, трговцу нашег мјеста, примили смо од њега школскије 190 комада књига, за које вам благодареније отдајемо, јербо није могуће да се ово ваше благодјеланије заборави, будући наше мјесто убого и има много сиромаша да није могуће да могу таковије за новце добити, јербо не можемо једва ни учитеља, и то од мале науке, а такође и плате издавати.

Истина ово је требало јошт кад смо примили да отпишемо, зато смо погрешили што прије нисмо, ал' увјерени смо да вам то није противно може бити, да вам је познато то, јербо у нас је велика строга. Не смијемо ни овакво без прилике послат', јербо кад се набе неће се може бит' много разбират, но и безрасуђивања може нас наћи какова бједа, ал' молимо опростите.

Јесмо вам покорњејши и нижајши, цијело наше обштелство:

У Плевљима, 30-г. ноембра 1859. года.

(М. П.) Миле Пурић, (М. П.) Миле Лазаревић, (М. П.) Милован Човић,
(М. П.) Јоко Костић⁸⁾.

Године 1862. заведен је нови ред у плеваљској школи. Какав је био разлог да се спроведу реформе најбоље се види из једног решења Српске православне црквено-школске општине у Плевљима, које јасно о томе говоре, а које је уведено у „Протоколу Школе плеваљске“. То решеће донето је 1. јануара 1862, и гласи:

„Сеј протокол школски заведен и отприлике у ред введен, као у малом простом ненаучном мјесту, но чујући како по вишим просвјештеним мјестима

⁷⁾ ДА. Просвета 1859, XIII, 123.

⁸⁾ Исто.

цвате славеносрпска училишта, тако и ми, имајући велику жељу и пуну надежду на всемилостивог Бога, и на наше покровитеље, који нас не презиру но нас нагледају њиним свијетлим оком, тако и ми колико је могуће радисмо завести ред школски. Данас обштенародно учисмо прилику, но на сваку годину избирати по једног надзиратеља школског, да послужи за годину, па кад изврши годину, да се има промијенити и други на мјесто његово поставити, и тако по реду на сваку годину. Данас изабрасмо за ову годину Јова Радовића, и предадо смо му рачун школски да држи, и на концу године да обштини рачун преда, и да послужи за ову просту годину⁹⁾.

Пошто је изабран школски татор почело се са радом око набављања књига, прикупљања новчаних средстава за подизање школске зграде, и за издржавање саме школе. Почетком 1866. послати су у Београд Милош Грујичић и Јаков Живковић, трговци из Плеваља, да моле Министарство просвете, „да одреди помоћ учитељу њихове ондашње у Плевљу школе, јер ће им се, веле, у противном случају школа морати затворити, почем немају одкуд учитеља да плаћају“. Уједно су они молити, да им се „и неко число школски књига да, те да са собом понесу и сиротној деци исте школе предаду“. Ове трговце и њихову молбу препоручио је 23. фебруара 1866. Ј. И. Павловић, доцније митрополит београдски Инокентије. Истог дана они су писмено саслушани у Министарству просвете, а идућег дана Министарство је наредило Управи Типографије, да се издају Плевљацима за 18.000 гроша следеће књиге: српских буквара 40, I. српских читанки 30, II. српских читанки 30, III. српских читанки 10, кратких свештених историја 30, катихизиса 30, малих рачуница 10, првих знања 30, и српских граматика 10 комада.¹⁰⁾

Колико се зна прва зграда за школу довршена је 1868. О томе имамо података. Христифор Вукојичић, игуман манастира Тројице, боравио је почетком 1868. у Београду. Он је донео молбу Општине у Плевљима, која је била упућена Министарству просвете. Та молба гласи:

„Преузвишено попечитељство,
по дугвременом истраживању извора среће и благостања околни нам народа, па и те нам једнокрвне браће Срба, и ево до данас у тмини незнања чамећи житељство дође до убеђења, да се ове драгоцијеносви на облагоробењу душе и развитку умног оснивају, и да су училишта једино средство које омладину тим врлинама обогатити могу. Мучени, дакле. жељом одазвати се високом позиву на који нас име родитеља, које носимо, зове одважили смо се на установање Фонда школског и подигнуће једног зданија училишног, цјели и намјерни гемељ боље будућности нашим потомцима тиме положити.

Слаби добици, и доста оскудно економично умидни проситеља стање, премда њин број не незнатан од 120 фамилија, у пола недовршена оставише им ова общтеполезна и света предузећа, тим што сва усердана њина пожертвовања на олтар просвјете не бијаху кадра фонда овај испети на већи од 300 дуката износ, и што упркос најдјејателнији њини заужећа и сложни условања, принуђени бише од продужења школске грађе одустати, и четири под кровом дувара без унутрашњи преграда и прочи оправка, сљедоватељно на ништа сљужећа тако оставити. Кад преузвишено то попечитељство, ком на срцу лежи напредак овог народа, баци бистри свој поглед на годишњу корист која се без камате црпити може од фонда овако малог значаја, заиста ће се убиједити увјерењем, да понизна ова Обштина није у положају снабдијети се врским учитељом, и уз то ако узме у обзир број од 200 ученика који ову школу посијештавају. а једним само

⁹⁾ АМТ. Протокол школе плеваљске за 1852.

¹⁰⁾ ДА. Просвета 1866, I, 192.

учитељем настављани, увидеће гди се врло мали корак на овом срећи водимом путу учинити може.

Довле изложена ова печална обстојатељства, нагоне проситеље притећи том утјешитељном источнику, молећи преклоњеним коленима преузвишено Попечитељство просвјете, да би троњено нашим дугим злоупатњама благоизволио новчаном помоћу судјеловати у подизању среће ове младежи, и тим подкријепити у младим њиним срцима љубав коју дугујемо нам обштој мајци Србији.

Пљевље у Херцеговини,

16. фебруара 1868.

Чланови Обшества:

протојереј Лука Госпић, Анто Живковић, Јевто Радовић, Перо Богићевић, Стево Живковић, Стефо Банћ, Стојан Којовић, Миле Груичић, Јефто Шећеровић, Борбо Тодовић, Јевто Цвијетић, Радован Шећеровић“.

Игуман Христифор посетио је митрополита Михаила, преко кога је тада Кнежевина Србија водила пропаганду међу Србима под Турцима. Овај га је упутио Министарству просвете, које је замолио, писмом од 16. фебруара 1868, да изађе у сусрет молби Плевљака. „Да би могао онај народ имати школу, држим, треба му помоћи да доврши што је започео. Наредите, да сам овај игуман буде саслушан, па ћете, надам се, помогћућству гледати да оде утјешен и задовољан. Треба ће му дати ако не више, а оно бар 50 дуката цесарски“, писао је митрополит тога пута. Игуман је био узет на записник од стране службеника Министарства просвете М. Поповића. Према изјави игумана Христифора зграда школе била је у изградњи. У недовршену зграду, у јесен 1867, уселила се школска омладина, где су вршена предавања. Бака је било 150, а према броју становника могло би бити и 200, да имају зграду. Била су два учитеља, један са платом од 3.000, а други од 2.000 гроша. Том приликом игуман је молио да се „преко њега подари пљеваљској школи толико школских књига колико ће нужно бити према броју ученика“. Министарство просвете предложило је Совјету, до се додели 50 дуката на име помоћи за довршење школе у Плевљима.¹¹⁾ На предлог Совјета кнез је донсо коначно решење по томе питању. То решење гласи:

„Михаил М. Обреновић III, по милости Божијој и вољи народа кнез србски,

на предлог нашег министра просвете и црквених дела, а по саслушању државнога Совјета, решили смо и решавамо: да се министар просвете и црквених дела овласти, да може издати Обштини пљеваљској у Херцеговини 50 цесарских, као помоћ на довршење школе, и то из суме одређене на ванредне трошкове целог правитељства.

Наши министри просвете и црквених дела и финансије нека овај указ изврше.

У Београду, 4. марта 1868.

М. М. Обреновић

Министар просвете и црквених послова,
Д. Црнобарац

Заступник министра финансија, министар иностраних дела
М. А. Петронијевић¹²⁾.

¹¹⁾ Исто. Протокол Мин. просвете 1868, под бр. 538. Др Никола Шкерковић, директор Држ. архива СР Србије у пензији, дао ми је податке из молбе упућене из Плевља 16. II 1868, саслушања игумана Христифора и списак књига послатих у Плевља. Оригинали докумената налазе се у Држ. архиви Србије под ПО, к. I. За ову помоћ сам захваљан др Шкерковићу.

¹²⁾ ДА. ПО, к. 26, бр. 73.

Осим новаца Плеваљацима су послате и књиге. Тих књига било је 296 (буквара, малих црквених историја, II и III читанки, катихизиса, земљописа, писмених састава, зем. атласа, великих штица и поука о домаћем лечењу). О пријему ових књига потврдила је Општина 15. марта 1868. На потпису признанице су иста лица, која су се потписала и на молбу од 16. фебруара 1868, сем место Борба Тодовића потписао се Георгије Михаиловић.^{12a)}

Министарство просвете послало је новце митрополиту Михаилу, с тим да их достави у Плеваља општини, и признаницу пошаље истом министарству.¹³⁾ Митрополит Михаил послао је новац по игуману Христифору, који је потписао 4. марта 1868. привремену признаницу на 50 дуката, које је примио „на име милостиње од Правитељства србског Обштини плеваљској у Ерцеговини, да средини својој школу подигне“.¹⁴⁾ Тога дана митрополит је писмено известио Плеваљску општину, да је послао преко игумана Христифора 50 дуката, као помоћ за школу, с тим да му се пошаље уредна признаница, да би је могао доставити Министарству просвете, „и кад школу доврши“, да Општина поднесе „своје извјестије“.¹⁵⁾ На ово писмо одговорила је Општина. Игуман Христифор доставио је тај одговор, и са њим уредну признаницу, и то преко ужичког проте Гаврила Поповића, који је све то спровео 27. марта 1868. године.¹⁶⁾ Одговор Општине гласи:

„Високо,остојњејши господине,
у извршење архиерејског налога, садржаћег се у Драгоцијеном нам писму од 4. марта т. г. № 338, спијешнмо овде приложене поднети *вашем високопресвештенству* тражене признанице у доказ редовног пријатија послатог нам подарија од тог милостивог Правитељства, с молбом да би *ви*, милостиви архипастору, били толмач благодарности, признателности и синовне оданости.

Знајући, пак, да колико из Правитељственог великодушија, толико и из заужећа вашег архиерејства благодареније ово проистиче, то нас дужи, да уз топлу молитву, коју уздјемо за срећу и дугољепну владу *његове свијетлости књаза Михаила М. Обреновића III*, изјавило нашу синовску зафалност, и према *вама господине високодостојни*.

На посљетку, у надежди да ћемо пуномоћним вашим упливом удостојити се и оне помоћи, без које би само зданије школско сјетно остало, с рабским високопочитањем цјелујемо свету десницу, називајући се вашег високопреваходитељства најниже слуге.

Плеваље, 15. марта 1868.

(М. П.) Прото Вукола Госпић, Хади Јевто Радовић, Анто Живковић, Перо Богићевић, Јевто Шећеровић, Стево Живковић, Јевто Цвиетић, Миле Груичић, Стојан Којовић, Георгије Михаиловић, Стево Баић, Радован Шечер, Георгије Тодовић“.¹⁷⁾

Митрополит Михаил ово је послао 4. априла 1868. Министарству просвете¹⁸⁾.

Када је, у новембру 1868, била готова зграда за школу Општина из Плеваља известила је о томе митрополита. Њен извештај гласи:

^{12a)} Ови подаци су из исписа др Шкерковића.

¹³⁾ ПА., без броја; ДА. Протокол Мин. просвете 1868, под бр. 662.

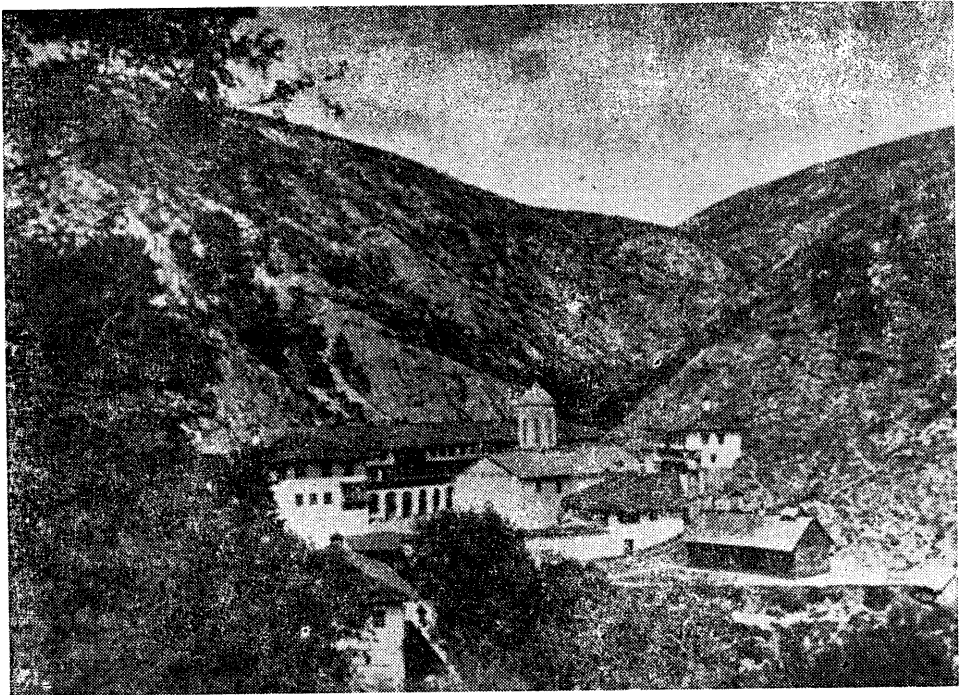
¹⁴⁾ ПА., без броја.

¹⁵⁾ Исто.

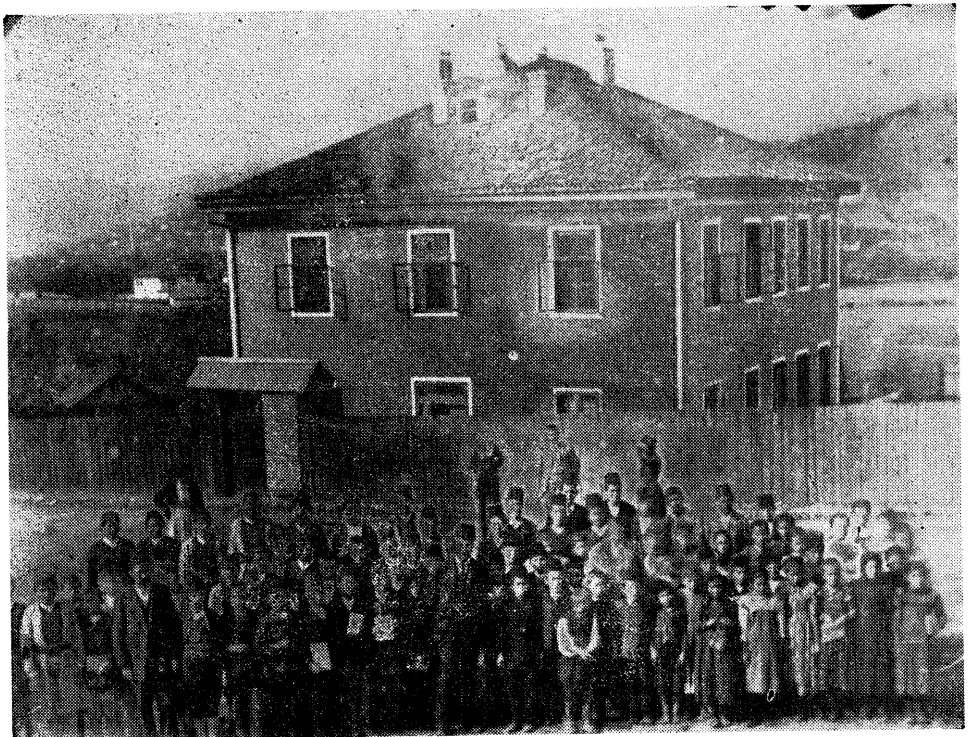
¹⁶⁾ Исто.

¹⁷⁾ Исто.

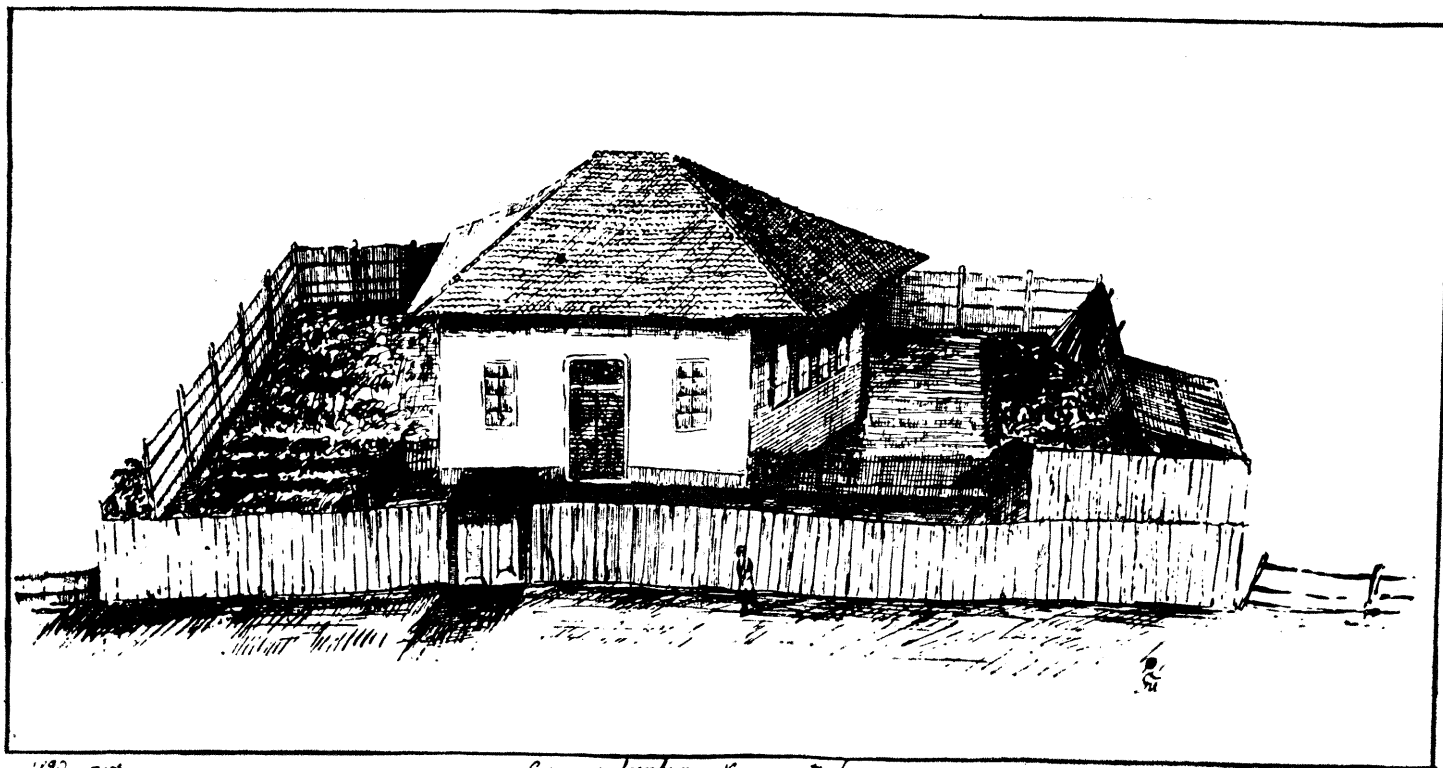
¹⁸⁾ ДА. Протокол Мин. просвете 1868, под бр. 949.

Манастир Свете Тројице код Плеваља

Школа у Плевљима, отворена у јесен 1901, изгорела за време борби 1941 године

1890. године

Српска православна школа у Плевљима.

Српска православна школа у Плевљима, 1890. године

Св. Синоду Српске Православне Цркве
 из Београда
 Протокол о избору чланова
 Српске Православне Црквено-школске
 Општине у Плевљима
 из 1862. године

Факсимил Протокола Српске православне црквено-школске општине
 у Плевљима из 1862. године

„Високопреосвештени господине,

с износом од 50 цесарских, којим је недавно с посредовањем вашег високопреосвештеног господства, преузвишено то Попечитељство простете шцедро обдарити ову одану Обштину благоизвоило, да би започету грабу школе у средини својој продужити могли, подножно подписани представници исте Обштине радују се што су данас у положају, да је иста граба са свим к цијели нужним одијељењима свршетку доведена.

Неоцијењена добит коју омадини обећава ово подигнуће, и помисал да ће нам оно давати врсне синове, који ће на пољзу свога народа и отечества служити, обезвују нас неограниченом благодарношћу и приврженошћу к том преузвишеном Попечитељству просвете и к вашем високопреосвештенству, као началним основатељем сјајније нам будућности.

Кад би можно било из ближег упознати се с економическим стањем овн угњетени становника, ваше би високопреосвештенство тај час увидело немогућност обдржавати два неопходно нужна учитеља, и почувствовало би жалост, коју овим најлонизнијим житељима обстојатељство ово причинити би морало, кад их великодушије преузвишеног Попечитељства и неуморна ревност вашег високопреосвештенства к напредку Србства, надеждам тијешило не би, да ће их тај милости источник удостојити оне помоћи без које би зданије школе безполезно остало.

Одговарајући с овим архипастирском писму од 4. марта т. г. б. 338 најдубљим и страхопочитањем цијеливамо свету десницу, називајући се вашег високопреосвештенства најниже слуге.

Пљевље, 16. новембра 1868.

(М. П.)

Прото Вукало Госпић, Хаци Јевто Радовић, Стојан Којић, Перо Богићевић, Јевто Шећеровић, Јевто Цвијетић, Анто Живковић, Борбо Михаиловић, Јоко Таранчић, Радован Шећеровић, Стево Живковић, Миле Груичић¹⁹⁾).

Ово писмо донео је у Београд игуман Христифор. Њега је митрополит Михаило препоручио 26. новембра 1868 министру просвете. Том приликом доставио је и писмо, које је добио из Плеваља. У препоруци митрополит каже: „Он ће вам усмено казати ради чега је дошао, као што ћете видети и из овог писма Обштине плеваљске шта им треба. У априлу ове године њима је дато 50 дуката цес., као што ћете се уверити из писма вашег од 8. маја 1868. год. Но 662.“ Даље митрополит каже, да су они школу начинили, али не могу плаћати учитеље, и зато траже помоћ. Министар просвете примио је и саслушао игумана Христифора, који му је изложио стање у Плевљима. Према његовом тврђењу било је 150 бака. Била су два учитеља, и то Илија Павасовић, родом из Неродимља, са годишњом платом од 60 дуката, и Перо Костић, родом из Плеваља, са годишњом платом од 40 дуката. Игуман је тада предложио да се помоћ шаље преко Симе Марковића у Мокрој Гори.²⁰⁾

Резултат ове мисије игумана Христифора био је користан. Већ 2. децембра 1868. Министарство просвете доставило је 35 дуката Сими Марковићу у Мокру Гору, да их упуту Плеваљској општини, а ова да их употреби за плате учитељима. Из извештаја Мокрогорског карантина од 28. децембра 1868. Плеваљска општина послала је признаницу на примљене паре и потврду о пријему 775 комада разних школских књига, које је Министарство просвете било послало преко игумана Христифора²¹⁾).

¹⁹⁾ Исто. Просвета 1869, Рег. бр. 14 (I, 7).

²⁰⁾ Исто.

²¹⁾ Исто.

По казивању игумана Христифора 1868. било је у Плевљима две школе, управо како се каже у његовом извештају: „Бака има у обе школе 150²²⁾. Није јасно да ли је основна школа била подељена у два дела, у којима су предавала два учитеља, или су то биле мушка и женска школа. Поуздано се зна да у Плевљима 1881. није било женске школе, или боље рећи женског одељења основне школе. У јесен те године отворена је и женска основна школа. Српска православна црквено-школска општина, преко Христифора, тада архимандрита манастира Тројице, обратила се 5. августа 1881. митрополиту Михаилу са депешом ове садржине:

„Прошле године учитеља Грнгоргија кад си нам послао задовољни смо, и опет за идуће остаје овде, које вам благодаримо. На ново радисмо, основати основну женску школу. Вама се обраћамо једну учитељку да нам пошаљете, по погодби вашој и условију свакоме платићемо, и задовољни бити. Депешом да се јави, ми ћемо је срести“.

За Плевља није се нико јављао, и то због несигурности у крају око тога града²³⁾. У то време бавио се у Београду плеваљски учитељ Никола Пејатовић. Био је навратно у Београд из Пожаревца, где је слушао учитељска предавања. Он је 8. августа 1881. предао министру просвете претставку, у којој је истакао следеће:

„Какво је стање, и пре и сада, у Босни и Херцеговини то је познато господину министру, па ми није потребито о том ништа ни говорити. Само сматрам за дужност јавити господину министру, да је у Плевљима у мојој школи доста велики број бака. Има их око 130 у сва четири разреда, а поред сиромашног стања књиге за учење немају, и не могу одкуда набавити сем Србије, а кад би се и могле с друге стране набавити, не би вредно било због духа који у њима провјејава. А ја сам рад да се моји ученици у српском духу васпитају и образују, па стога молим најпонизније господина министра, да изволи наредити, да ми се од стране српске државе даду те нужне књиге, и за I и II основни разред за 50 бака, а за III и IV за само 20 ученика, јер за ове разреде још има школа плеваљска књига што их је раније од Србије добила. Овом приликом сматрам за свету дужност, да у име своје и својих земљака изјавим најтоплију благодарност српској држави и њеној влади за толнка благодјејанија, што ми их до сада учини“.

На молбу учитеља Пејатовића министар просвете наредио је 12. августа исте године Управи Државне штампарије, да му се издаду следеће књиге: српских буквара 50, читанки уз букваре 50, рачуница 50, словенских буквара 50, првих читанки 50, црквених историја 50 комада²⁴⁾.

Николи Пејатовићу говорили су у Министарству просвете, да се венча и поведе једну учитељицу са собом у Плевља, али он није ту понуду примио, можда и зато што се није усудио да тражи девојку, јер није био на изглед леп човек.

У септембру 1881. јавила се Марија Илић, учитељица, са жељом да иде у Плевља. Митрополит Михаило јављао је 10. септембра Српској православној црквено-школској општини у Плевљима: „По вашој жељи, и у договору с министром нашли смо и шаљемо вам учите-

²²⁾ Исто; Педесет година Плевваљске гимназије, Плевља 1956, 39—43.

²³⁾ ПА., без броја.

²⁴⁾ ДА. Просвета 1881, IX, 333.

љницу, која је свршила женску велику школу“. То је била Марија Илић. Њој је обећана плата од 800 динара, као што се плаћало учитељима и у Београду, и бесплатан стан и огрев. Истог дана митрополит је писао проти ујичком Михаилу Радуловићу, и молио га да нађе неког Србина који би отпратио Марију Илић с мајком, да пређе преко Јавора за Плевља. Такође је депешом јавио архимандриту Христифору да пошаљу неког на Јавор, да дочека учитељицу. Архимандрит је обавестио митрополита да се Српска православна црквено-школска општина саглашује са његовим избором учитељице²⁵⁾.

Године 1881. започети су радови на подизању „Нове школе“ на Читлаку, за коју је 1885/6. манастир Св. Тројица издао 35.289,14 гроша.^{25а)} Неко време у овој згради била је аустријска војска. За оправку ове школе 1890. издао је манастир 18.010,10 гроша^{25б)}. Године 1896. манастир је издао 24.151,17 гроша за грађу школе^{25в)}. Вероватно да је тада подигнут спрат на најстаријој школи, да би се касније у њој отворила Гимназија, и од тада се тзв. „Нова школа“, саграђена 1885/6, звала „Стара школа“.

2. Предлог за отварање продужне школе

У турској царевини било је крајем 19. и почетком 20. века српских продужних школа, које су радиле целе недеље, или које су радиле увече у недељу и у празнике²⁶⁾. У Плевљима била се појавила врло рано потреба за отварање такве школе. Године 1894. турске власти биле су наредиле да се отварају школе на турском језику. Српска православна црквено-школска општина у Плевљима, у одговору на писмо Српске православне црквено-школске општине у Пријепољу од 17. октобра 1894. истиче, да је пре осам месеци предала турским властима молбу, у којој је тражила да јој се изда одобрење, да може отворити већу школу, тј. V и VI разред, и да уведе турски језик, с тим да власти одреде хоћу за турски језик и да га она плаћа. Турске власти саопштиле су Плеваљској општини да може отворити школу (метеф) на турском језику и да мора сама општина издржавати учитеља турског језика. После овога сазвана је народна скупштина, која је одржана 9. октобра. На њој је решено, да се турске власти известе, да народ не може плаћати хоћу. Изабран је прота Теодор Вукојичић, да са једном делегацијом саопшти ову одлуку Турцима. Пошто није добивена дозвола за отварање овакве школе то више није било ни покушаја да се покреће ово питање, а турски је уведен у основну школу као предмет, и предавао га је Сејфи-ефендија Шеховић.²⁷⁾

²⁵⁾ ПА., без броја.

^{25а)} АМТ. Тевтер школски 1878 — 1887.

^{25б)} Исто. Тевтер школски 1888—1890.

^{25в)} Исто. Тевтер прихода и расхода, који почиње са 1898, стр. 40, где је уписан дуг манастиру.

²⁶⁾ Наставни планови и програми за српске основне школе у Турској Царевини, Београд 1906, 31.

²⁷⁾ АМТ. Записници седница 1891 — 1894 (Прилог копија писма од 17. VII, 9. IX и 18. X 1894 и 18. X 1897).

Српска православна црквено-школска општина у Плевањима још 17. јула 1894. писала је митрополиту Михаилу у Београду, и истицала потребу за једним учитељем који би водио V разред, али да Општина није у стању да га издржава, и зато је тражила да је помогну из Београда. Исте године, у септембру, општина је молила митрополита да изради стипендију Стевану Илије Тановића (Самарцићу), јер би им био од помоћи, „пошто као што вам је познато да смо у намјери и ми веће школе подизати, па ће нам професори потребати“, каже се у молби. Стеван Самарцић био је завршио тада III разред гимназије у Београду²⁸). Из тога времена сачувана су два прогласа. У првом, који су потписали 21 грађанин, налази се захтев за одобрење да се може отворити виша школа. У другом прогласу се каже:

„Срби браћо, позвали смо вас, да вам предложимо наш слиједећи предлог. Познато вам је у нас овдје од толико година постоји четвороразредна српско-православна основна мушка и женска школа. Пошто наши синови сврше четири разреда основне школе, и пошто веће школе немамо, а у стању већина народа нашега није да шаље своје синове и кћери на страну на више науке, зато смо нашли за нужно позвати вас, да с вама заједно у договору нађемо начин како бисмо отворили једну већу школу за пети разред“.

Овај је проглас прочитан на скупу православних грађана града Плеваља. Сам циљ ове „веће школе“ био је тај, да се спречи деци да иду у друга места на школовање²⁹).

Општина је покренула ово питање и у августу 1897. Она је тада писала митрополиту Дионисију, и молила га да дозволи да се отвори V разред основне школе, с тим да он плаћа два наставника, пошто Општина има учионицу и друго што је потребно за V разред³⁰). Митрополит је обећао да ће Општини изаћи у сусрет. Она се на ово обећање позивала 1. августа 1898, и поново је тражила да се одобри отварање V разреда, и да се поставе два наставника, који би учили те разреде³¹).

Васа Стајић, Глиша Елезовић и Косара Елезовић, поднели су 29. јануара 1906. Српској православној црквено-школској општини проглас по питању отварања продужне школе. Тај проглас гласи:

„Српско грађанство Плеваља је свакако уверено да му је потребна и корисна просвета, што се добија у школи, док се ова заложила за издржавање школа, а ми не држимо да је срећна кад има толике основне и средње школе, на које се могу надовезати још и друге школске установе кад им се покаже потреба и могућност.

Ми увиђамо потребу, још једне школске установе, а и могућност њену, јер не би Општину стало скоро никаквих нових жртава, пошто за ову нису потребне никакве нове просторије, а ми смо готови да драговољно вршимо у њој учитељску дужност, и јављамо Општини ту своју одлуку, а од Општине молимо савете и моралне помоћи за извршење ове патриотске нам намере.

Наше је, наиме, уверење, да је исто онако као Гимназија и Девојачка школа, па чак можда и више, потребна нашем грађанству продужна школа, па ћемо да вам објаснимо како замишљамо ту продужну школу, и у чему чекамо помоћ од Општине.

²⁸) Исто.

²⁹) Просветни рад (Цетиње) 1. V 1954.

³⁰) АМТ. Записници седница 1897.

³¹) Исто, Записници седница за 1898.

Сваком грађанину је потребно, да сврши основну школу, али ми мислимо да то ни једноме није довољно. Потребно је свакоме, да научи читати, или ономе детету од десет или једанаест година, не може учитељ јасно казати шта ваља сад да чита, кад је већ научно читати, и која је књига добра. Онако незрело дете још не зна, зашто је добро читати, оно често школу држи за немно кућк куда су га родитељи слали, да им код куће не досађује. Зато кад изађе из школе, дете ће књигу можда занемарити. Прва књига која падне шака можда ће бити рђава, а таких је доста, али ће му можда бити неразумљива, па ће на првом кораку дете изгубити и вољу и храброст за читање. Тој деци која су летос изашла из школе, или можда претпрошлог лета, ми бисмо да понудимо своје услуге, да им помогнемо при читању добрих и паметних књига. Ми бисмо да она не буду сасвим препуштена улици, пошто изиђу из школе, јер се на улици речи не мере, не пази пристojност, онда се деца уче многим злу. А у нашем друштву ће се навикавати на добро. Поред те деце ми бисмо волели да празником окупљамо у продужној школи, на сат или два, и ону децу која су била почела учити гимназију, али је из разнијег разлога нису наставили, него су се одала занату или трговини. Нашло би се можда међу њима и таквих који би хтели усавршавати се у француском језику, који су већ учили у Гимназији, таквих можда који би хтели учити немачки, читати лепе и корисне књиге, учити трговачки земљопис, трговачко књиговодство, српску историју, историју српске књижевности, певање на ноте, а ми смо волели у свему томе им помагати.

Општину молимо да ову установу узме под своје окриље, а да нам код младића, код родитеља, код занатлија који имају деце као шегрте, свуда туда нам помогне, како би се окупило што већи број деце у овој продужној школи. Мислимо да би било најделисходније, да се она прими као додатак основним школама, а просторије да јој буду у Радовића кући. Ми, пак, у случају пристанка Општине узимамо на себе још и дужност да и остале учитеље позовемо за сараднике.

Молимо Општину да ову понуду узме у претрес, и да нам одговори, те да буде уверена да нас је до ове одлуке довела, једино топла љубав према српском народу, чију бољу будућност видимо само у бољој просвети.³²⁾

Овај предлог писао је својеручно Васа Стајић, а Елезовићи су се потписали.

Општина је, у свом допису упућеном наставницима Гимназије и Девојачке школе, изразила своју сагласност са горњим предлогом, подвлачећи уједно да је и сама мислила, да им препоручи оснивање такве једне школе, и замолила их је да помогну „ову корисну ствар“. Самим предлагачима јавила је да се слаже са њиховим предлогом, али под условом ако на то пристану управа Гимназије и сви наставници и управе основних школа³³⁾.

Да ли је и шта по овом питању касније рађено није познато. Зна се само да није у Плевљима отворана продужна школа.

3. Српска нижа гимназија

Речено је да се одавна осећала потреба да се у Плевљима отвори која средња школа, у којој би се српска православна омладина школовала и пошто сврши основну школу. Ту потребу је највише осећала Српска православна црквено-школска општина, која је предузимала кораке само да би остварила циљ. Она је жељела отварањем такве школе да спречи слање деце на страну ради даљег школовања, да омогући сиромашним родитељима школовање деце, и да у свом

³²⁾ Исто. Школска акта за 1906.

³³⁾ Исто.

месту постави јак темељ просветног напретка, а само место да учини просветним средиштем краја у ком се налази.

На заузимање Општине, по одобрењу Сулејман-паше, отворена је Гимназија у Плевљима у јесен 1901. Припремни радови око отварања Гимназије почели су у октобру те године. Митрополит рашко-призренски Нићифор поставио је за директора Гимназије Танасија Пејатовића, наставника скопске гимназије, који се тада налазио на отсуству, ради полагања професорског испита. У почетку, док није дошао на одређену дужност, замењивао га је Стеван Самарцић, учитељ и новопостављени наставник Гимназије. Нешто мало касније постављени су за наставника Гавро Пејатовић и за наставницу за женски рад, Стана Јовановићева. Турске власти, на предлог Општине, наименовале су Сејфи-ефендију Шеховића да предаје турски језик.

15. октобра 1901. почео је упис ђака у Плевљима, а доцније су се уписивали ђаци из других крајева: Пријепоља, Нове Вароши, Сјенице и околних села. Приспио је повећи број из пограничних места тадашње Кнежевине Црне Горе. До почетка редовног предавања уписало се 66 ученика и ученица, од којих су 6 одбијени на пријемном испиту, па је остало 44 ученика и 16 ученица. У току године отпуштен је један ученик, а два су напустили. До краја остало је 57 ђака. Тај број, за оно време, био је велики, и сведочи колика је била потреба за оснивањем Гимназије у Плевљима. Да се знало раније за отварање Гимназије пријавио би се за упис и већи број ђака. Ваља овде напоменути да се, поред ових редовних 16 ученица, пријавило 26 ученица само да уче ручни женски рад. Сви ђаци Гимназије издржавали су се о свом трошку, јер није било интерната.

5. новембра 1901, у присуству чланова Управе Српске православне црквено-школске општине и грађана, игуман Василије Поповић извршио је водоосвећење и призив Св. Духа на ђаке Гимназије.

Наставни план био је исти као и у другим српским гимназијама. Отуда у првој години у I. разреду предавани су следећи предмети: наука хришћанска 2, српски језик 52, турски језик (само ученицима) 42, јестаственица 32, аритметика 32, геометрија 32, цртање 22, лепо писање 12, женски рад (само за ученице) 6 и певање 22 часа. У току године пређен је сав програм, сем из јестаственице.

Прва школска година завршена је средином јуна 1902. 15. јуна ђаци су били на богослужењу у манастиру Тројици, а 16. у Гимназији испитивани су и читани су њихови успеси, и то у присуству њихових родитеља и других грађана. Том приликом био је присутан и Сулејман-паша. Од 57 ђака 30 је положило без поправки. Од тих 5 је награђено, као одлични ученици, а 7 као врло добри. Остало је 9 да понавља, а 17 да полагају поправни испит из поједног или два предмета. Једна је ученица полагала све предмете, јер је била преко године болесна. Пошто су прочитане оцене, и после декламација, говорио је директор Гимназије Танасије Пејатовић, који је позвао родитеље да пазе на васпитање деце. Том приликом подвукао је колико је Српска православна црквено-школска општина допринела да се Гимназија отвори³⁴).

³⁴) Цариградски гласник (Цариград) 11. VII 1902.

Школске године 1902/3. била су два разреда, тј. I и II. Уписано је 90 ученика и ученица³⁵). Рад је почео 19. августа 1902. године³⁶). У току друге године, у 28. години живота, 22. априла 1903. умро је први директор Гимназије Танасије Пејатовић. На његовом гробу говорио је Миле Полексић³⁷). То је био велики губитак, не само за Гимназију, него и за цео овај српски крај, јер је Пејатовић био водећа личност у културно-просветним проблемима Плеваља и околине.

Школске 1903/4. отворен је и трећи, а 1904/5. четврти разред. Успех Гимназије није био по вољи непријатеља српскога народа, и зато су они у октобру 1904. запалили саму зграду Гимназије. Пожар се појавио на освит 30. октобра. У вези тога пожара саслушани су сви они који су могли знати како је избио пожар, а то су послужитељ Гимназије Васа Поповић, његова жена Милица, сведоци који су били на селу у Васовом стану: Сока Потпарска са кћерима Персом и Магдом и Катом Пејатовић, као и Јоксим Хаџи Јакшић и Миле Дебељевић, који су били најближи становници код Гимназије, Петар Павловић, Србијанац, који је први на пожар дошао. Саслушани су и ђаци који су становали код Васа. Били су то Миле Перунички и Јоксим Јоксимовић. Такође је саслушан и Јоко П. Богићевић. На крају узет је на саслушање и директор Гимназије Илија Лалевић. Ово саслушање вршено је пред члановима Управе Српске православне црквено-школске општине. Према изјавама саслушаних пожар се појавио у директорској канцеларији, у доњем спрату. Није званично утврђено како је настао пожар³⁸). Из зграде није спасено скоро ништа. Трипко Жугић, тада ђак Гимназије, успео је да изнесе икону св. Саве³⁹). Истога дана када је изгорела зграда ђаци, који су били из пограничних крајева Кнежевине Црне Горе, махом из Дробњака, напали су аустријске војнике код чесме пред „Старом школом“, у којој су логоровали војници. Ту групу ђака испребијали су аустријски војници. Међу њима био је Радован Томић. Ваци су похватани и предати турским властима. То су учинили аустријски војници. Турске власти одмах су их пустили⁴⁰).

Сматрало се и тада, да су аустријске власти допринеле да се запали Гимназија⁴¹).

За плеваљском Гимназијом жалило је цело српство. У српској штампи писано је 13. новембра 1904:

„Српски народ у Турској царевини задесила је велика несрећа. 30. октобра 1904. год., у 5 сати у јутру, изгорела је зграда Српске гимназије у Плевљима, са свим намјештајем, архивом и прибором. Узрок пожару није познат. Нанета штета износи око 30.000 франака.

Пошто је српски народ у Новопазарском санџаку остао сада без свога главнога расадника просвјете, те пошто је положај Срба врло важан за српску мисао и српску ствар, то ће свјесни српски народ знати сигурно тачно оцијенити нанешени губитак овом несрећом, те према томе настојати, да се што прије подигне опет Српска гимназија, и да се плодоносни рад опет узмогне наставити.

³⁵) Исто, 26. IX 1902.

³⁶) Исто, 11. VII 1902.

³⁷) Исто, 9. V 1903.

³⁸) АМТ. Записници седница од 19. новембра за 1904.

³⁹) Према причању Трипка Жугића, адвоката у пензији у Београду, (15. XI 1954).

⁴⁰) Према причању Јована Потпаре, учитеља у пензији у Плевљима (19. X. 1954).

⁴¹) Просветни рад 1. V 1954.

Прилози добровољни од свакога Србина, који осјећа и жели добро српском народу, једини су путеви, како би се ширење просвјете одржало на своме путу, а у исто вријеме и једини одговор непријатељу, који је попријеко гледао овај српски ступ просвете, и који се из дубине душе радује српској несрећи. Прилоге прима „Српска православна општина у Пљевљима“. Ми се надамо, да ће имућнији чланови нашега народа учинити своју дужност⁽⁴²⁾.

На другом месту у српској штампи, у једном допису из Плеваља, каже се: „Лепе наше и простране двосратне зграде, снабдевене богато свима школским потребама, нема више. Узрок пожара не зна се“⁽⁴³⁾.

У Плевљима изабран је „Одбор за грађење нове Гимназије“⁽⁴⁴⁾. У тај Одбор ушли су: Василије Р. Поповић, архимандрит манастира Тројице, Илија Лалевић, директор Гимназије и трговци: Бено Бенисијевић, Лазар Шећеровић, Перо Јанићијевић, Милан Грујић, Арсо Живковић, Спасоје Бајић, Васо Стајић, проф. и Миле Поповић, берберин⁽⁴⁵⁾. ОDMAH чим је изабран овај Одбор отишли су Сулејман-паши претставници Одбора: арх. Василије, директор Лалевић, Бено Бенисијевић и Лазо Шећеровић, трговци, и замолили га за дозволу, да могу купити прилоге за подизање нове зграде за Гимназију. Паша је дао дозволу, и „обећао своју потпору“⁽⁴⁶⁾.

Одбор за грађење нове Гимназије разаслао је српским уредништвима листова један позив, у коме је молио уредништва да поведу акцију за скупљање прилога. У томе позиву, између осталог, каже се:

„Тридесетог октобра ове године изгорела нам је гимназиска зграда и сав прибор што је био у њој. Та велика штета премашује снагу пљеваљских грађана и Пљеваљске општине, јер баш љубав, с којом је ова Општина начинила од Гимназије понос овдашњег Српства, довела је у немогућност, да само одједном надокнади све оно што је годинама грађено и набављано. Стога су пљеваљски грађани одредили нас, доле потписане, да се обратимо српском народу за помоћ, како бисмо још на пролеће могли приступити зидању нове зграде, јер сто и двадесет српских младиха, с наставницима, остало је да се муче по тијесним и неудобним кућама, остало је такорећи на сокаку, док се не направит нова зграда. Од те зграде много зависи, не само плодни рад и благотворни утицај пљеваљске гимназије, који је без сумње сваком Србину добро познат, него од тога увелико зависи и сам опстанак њен. Кад се то зна ми тврдо вјерујемо, да ће се српски народ достојно одазвати овој нашој и српској потреби“.

На крају позива Одбор је молио да уредништва српских новина објаве позив, и да приступе прикупљању прилога, с тим да их достављају у Плеваља Спасоју С. Бајићу, благајнику Одбора, а имена прилагача да објаве у новинама⁽⁴⁷⁾. Српска штампа пристала је да прикупља прилоге, и да објављује имена прилагача⁽⁴⁸⁾.

⁴²⁾ Глас Црногорца 13. XI 1904. Према процени неких штета је била 60.000 дина. (Цариградски гласник 19. XI 1904).

⁴³⁾ Цариградски гласник 12. XII 1904.

⁴⁴⁾ Исто, 26. XI 1904.

⁴⁵⁾ Глас Црногорца 20. XI 1904. Спасоје С. Бајић био је благајник, а Васо Стајић деловођа Одбора (исто).

⁴⁶⁾ Цариградски гласник 26. XI 1904.

⁴⁷⁾ Глас Црногорца 20. XI 1904.

⁴⁸⁾ Исто; Цариградски гласник 12. XI 1904. Овај последњи лист наглашавао је: „Срби се не смеју оглушити о вапаје нашега народа из Плеваља, на томе тако важном мјесту“ (Цариградски гласник 26. XI 1904). Одбор је био у сарадњи са Цариградским гласником, Србадијом, Заставом, Срп. речи, Гласом Црногорца итд. (АМТ. Тевтер од расхода и прихода за градњу Гимназије 2. XII 1904—28. XII 1907).

Одбор за градњу нове Гимназије добио је, у току од 10. новембра 1904. до 1907. године већу суму новца. Прилагачи својим улозима омогућили су подизање нове зграде за Гимназију, а тиме дали и достојан одговор непријатељима Срба, да нису у стању остварити своју намеру. Ти прилагачи спасили су српску просвету у Плевљима и околини. То су борци за српску слободу, и њихова имена ваља сачувати од заборава⁴⁹⁾. Своте новчане, које су прилагачи дали, прорачунате су све у грошима. У случајевима када су давате веће суме наведене су уз имена дародаваца, као и суме које су дали становници града Плеваља.

Добротвори Гимназије из Плеваља били су следећи:

Манастир Тројица 3.000, Боко и Лазо Шећеровић, трг., 3.000, Бено Бенисијевић, трг., 750, Василије Р. Поповић, архимандрит, 240, Илија Лалевић, директор Гимназије, 240, Гавро А. Пејатовић, наставник, 180, Марко А. Поповић, проф., 120, Арсо Живковић, трг., 120, Сејфи — ефендија Шеховић, учитељ, 71 грош⁵⁰⁾, Борбе Пејановић, наставник, 60, Васа Стајић, проф., 60, Јосиф Јевђевић, учитељ, 25, Јосиф и Лекса Бајићи, трг., 480, Михаило С. Бајић, 180, Симо Шиљак, бакон, 120, Јосиф Бајић, механџија, 120, Јаков Н. Бајић 60, Миле Дебељевић, механџија, 60, Урош Аритонович, опанчар, 62, 20, Стево Стаменић, опанчар, 12, 20, Саво М. Радловић, механџија, 12, 20, Филип Бурашковић, трг., 720 гроша⁵¹⁾, Саво Дамјановић, механџија, 130, Перо Живковић, трг., Саво Недић механџија, 120, Тодор Вукојичић, прота, 120, Стана Јовановић, наставница Дев. школе, 71, Марко Бавчић, трг., 31, 10, Прокопије Шиљак, учитељ, 120, Јевто М. Лончаревић, трг., 120, Обрад С. Обрадовић, механџија, 71 гроша⁵²⁾, Лале А. Живковић, трг., 120, Томо Опакија 120, Борбе Јанићијевић, трг., 240, Тодо и Дашо Грујичићи, трг., 130, Илија Самарџић, трг., 52, Тодо С. Живковић, трг., 52 гроша⁵³⁾.

Добротвори Гимназије из других крајева били су:

Друштво Св. Саве из Београда, као први прилагач (уписан у списку први, гј. 21. нов. 1904) 6.000, Томо Јоксимовић, уч., из Бобова, Букан Лабудовић, уч., из Отрабенице. Из Цариграда: Б. Симић, српски посланик, Јов. Матанов (из Црне Горе), пуковник Љ. Љешја, срп. вој. аташе, Севастijan, митрополит скопски, Дим. С. Чохаџић, секретар срп. посланства, др М. Пећанца друг, Делор Иванић, из Швајцарске, Мара Властара, Ст. Капетанов, управник Српске школе у Цариграду 1.212,07, Иван Јовићевић, бак; из Карловаца професорски збор Карловачке гимназије 125; преко Златоја Поповића из Сентомаша приложили су: Српска православна црквена општина 312,20, Лаза Дунђерски 312,20, Лаза Гавански, Симеон Мајински, парох, Стево Дунђерски, Лаза Дебељачки, Миливоје Сивачки, свештеник, Борбе Бекић, Шандор Миковић, Гојко Каћански, свештеник, Јеврем Пивнички, Јодо Лекић, Аркадије Павовић, Стева Л. Манојловић, Златоје Поповић, бакон; из Београда: Одбор за помагање Старе Србије и Македоније 3.600, Митрополит Инокентије 120, епископ шабачки Димитрије 60, епископ тимочки Мелетије 60, епископ нишки Никанор 60, епископ Сава 60; из Ољиновића (округ сјенички) послали су преко Јакова Ј. Стријелића, учитеља: Милан Симићевић, Богдан Трмчић, Вуде Трмчић, Јоле Трмчић, Милун Јаковљевић, Анто Трмчић, Јован Томашевић, Вук Јаковљевић, Милош Томовић, Милош Цупара, Милан Рва,

⁴⁹⁾ Сачуван је „Гевтер од прилога и расхода Одбора за грађу нове гимназије“, који је водио од 10. новембра 1904. Спасоје С. Бајић. Ту су уписивана имена чак и 1907, али свих имена нема. Овај списак допуњен је из „Цариградског гласника“ и „Гласа Црногорца“. Бајић није увео сва имена ни из Плеваља. Понекад није наводио имена ни када их је требало саопштити новинама (Цариградски гласник 10. VI 1905). Отуда је списак и у овом раду непотпун.

⁵⁰⁾ Цариградски гласник 21. I 1905.

⁵¹⁾ Исто, 8. II 1905.

⁵²⁾ Исто, 11. III и 8. IV 1905.

⁵³⁾ Исто, 3. II 1906.

Милош Топала, Перо Топуза, Гаврило Браговић, Обрад Реоња, Недељко Опанчи-на, Васо Лаковић, Перо Вујичић, Непца Чакоровић; из Мушковине: Јован Бра-јовић, Радосав Брајовић; Из Прибоја Васо Стевовић 300; Професорски колети-јум Новосадске српске гимназије 625; Из Мостара Миха Пешко трг.; из Фоче: Александар Јеремић, трг., Јово Јеремић, трг., оба по 120, Василије Јеремић 187,20 гроша;⁵⁴ преко Сава Лудајића приложили су из Мохола (Бачка): Младен Врбон-ски, ратар, Миле Јанић, чиновник, Душан Јосимовић, парох, Саво Лудајић, учи-тељ, Радоко Поповић, трг., Драго Милетин; преко Драгољуба С. Обрадовића, ди-ректора гимназије, дали су прилог од 932,10 гроша професори Гимназије у Солу-ну и други: Драг. С. Обрадовић, Светозар Поповић, проф., Мил. Добросављевић, проф., Мих. Стојановић, проф., Мих. Питовић, проф., Аранђел Јотић, проф., Божи-дар Валовић, Јеротије Топаловић, Јулије Број, наставник, Јован Велић, Јован Чолић, проф., Милан Боројевић, наставник, Јован Шантрић, учитељ, Григорије Х. Гашиковић, суплент, Риста Ставрић, економ, Сима Биквић, прота, Мирон Јан-ковић, архимандрит, Станоје Рашић, прота, Катарина Моливук, управница Жен-ске школе, Божана Снећевића, наставница, Олга Гавриловић, Јулија Јовановић, Атина Ничотина, Јелка Лукшић, економ, Арсеније Манојловић, ученик, А. Ба-јон, трг., Таламари, Тома Огњеновић, трг., Н. Н., Никола Краље, комисионер, Саула Гагења, трг. А. Хасан и Комп., С. Штајн, Асан Бакал, Н. Н., баџи Солунске гимназије и „Дом наука“ сакупили су (давали су од 1 до 20 гроша) свега 240,20 гроша⁵⁵); преко Димитрија Јанковића из Осјека послали су 2.645 гроша прилож-ници: др Милан па. Максимовић, Васо Маучевић, велепоседник, Стеван Нико-лић, држ. адвокат у пензији, Пера Бикара, велепоседник, др Јован Маучевић, Сима Маучевић, велепоседник, браћа Радоновићи, Софија Николићка, др Јо-ван Муачанин, Лаза Богдановић, парох, Паја Муачевић, трг., Милан Бурђевић, Петар Багковић, проф., Свет. Томић, суд. прист., Стев. Јовановић, Стев. Трајинић, М. О., Алекса Будисављевић⁵⁶), Никола Весић, проф., Коста Шилић, суд. већник у пензији, Никола Цветковић, судија, Н. Н.⁵⁷); Српска православна црквено-школска општина у Травнику 625; Српска православна црквено-школска општи-на св. Саве у Бечу 312,20; Гедеон Марић, архимандрит манастира Бање 138; преко Филаипа М. Протића, учитеља, из Скадра послали су прилоге: Филаип М. Протић, Црквено-школска општина 218, Лобачев, руски конзул, Рамадановић, црногор-ски конзул, Анђа Петковић, учитељица, Јеремије А. Поповић, драгоман руског конзулата, Обрад Поповић, свештеник, Михаило Штиркић, баџи, Токо Милен-ковић, трг., Косто Михајловић, Боко Михајловић, Зако Кодић, пекар, Крсто Ла-заревевић, пекар, Косто Станић, трг., Буша Поповић, Нада Ф. Протић, Ристо Сте-фановић, терзија, Недо Штијкић, Боко Самарџић, трг., Видак Делибашић, школ. стражар, Јанче Балбановић, колар, Васо Перов, пушкар, Лука Поповић, цревар, Ристо Станић, црквењак, Марко Станић, Косто Вучковић, Јаћим Кокосевић, трг., Лазар Матлијевић, терзија, Јанче Черенковић, трг.;⁵⁸ преко Управе Српске православне црквено-школске општине у Босанској Градишци послали су при-логе: Тешо Брчић, трг., Стево Шишњар, Борбе Малић, Остоја Савић, Борбе Р. Бурић, трг., Владимир Малић, трг., Видовић и Ковачевић, Српска православна црквено-школска општина;⁵⁹ Стево Рађевић, свештеник, из Романовца; из Бо-санског Брода: Петар Поповић, трг., Стево Кнежевић, Прво агентурно друштво-Коста Васић, трг., Лазар Миливојевић, трг., браћа Вујичић, лекари, Стојан Су-ботић, трг., Кесић и Бермановић, Перо Тодић, Буро Рачетовић, Саво Кондић, Хаим Емилијан, Борбе Тодић, Петар Вишић, Нико Копреновић, Илија Коваче-вић, Давид Сабљић⁶⁰), Стево Шарић, трг., Петар Васић, Божо Вуковић, обућар, Бура Бошковић, обућар, Гајо Михајловић, тежак, Јово Брковић, трг., Влајко Сав-вић, Миладин Гирић, свештеник, Борбе Јефтанивић,⁶¹ Миле Станишић, Тодор Новаковић, трг. помоћник, Боко Крајиновић, берберин⁶²); Рувим Бубњевић, све-штеник, из Стапара; Милош Мирјанић, свештеник, из Јунузовца; Петар Школ-ник, свештеник, из Ножишка; Ристо Станишић, трг., из Кукуже; Милош Родић,

⁵⁴) Исто, 25. III 1905.

⁵⁵) Исто, 25. II 1905.

⁵⁶) Исто, 10. VI 1905.

⁵⁷) 11. II 1905.

⁵⁸) Глас Црногорца 29. I 1905; Цариградски гласник 1. IV 1905.

⁵⁹) Цариградски гласник 8. IV 1905.

⁶⁰) Исто.

⁶¹) Исто.

⁶²) Исто.

свештеник, из Бистрице; Петар Шупка, из Драгељи; из Чајнича послали су прилоге: Српска православна црквено-школска општина 625, Јован Јовановић, парох, Никола и браћа Зечевих, трг., Новица Ковачевић, Самоило Давидовић; преко нарочитог одбора у Пећин образованог послали су 2.132,26 гроша: еснафи: бојадински, механдински, абадински, ћурчински, пекарски, општи, трговачки, кујунџински, бакалски, кондуџински, опанчарски, мутавински, колаџински, мумџински, дунђерски, тенеџински, гвожђарски; друштва: „Светог Саве“, „Немање“, Црквено-певачко омладинско друштво, „Читалачко“, „Напредно“, „Св. Василија“, „Св. Тројице“ (белопољске), браћа Марковић, трг., Мара и Стево Рајевић, трг., Драга и Глигорије Шотић, Борбе Кертополос, механџија, Мирон Борбевић, архимандрит, Григорије Х. Ристић, трг., Младен Гојковић, кондуџија, Нико Х. Ристић, трг., Јанићије Миленковић, игуман, Сава Јовановић, намесник, Мита Витић, трг., Димитрије Јанковић, калаџија, Василије Шотић, трг., Спаса Радојчић, браћа Газикаловићи, трг., Тодо Гашић, механџија, браћа Филиповић, трг., Јован Анђелковић, механџија, Раде Савић, трг., Марта Петровића, Милија Миловановић, учитељ, Х. Вана Симичева, монахиња, Марија К. Рајевића, Анђелко Шотић, трг., Милан Никшић, учитељ, Јелена и Алекса Јовичић, учитељи, Томка Фуџунићка, учитељица, Живко Поповић, учитељ, Нико Ђирић, трг., Станимир Станимировић, Стеван Стањевић, терзија, Борбе Тодоровић, мутавџија, Сава Гашић, механџија, Томо Ђирковић, терзија, јеромонах Тодосије, Михаило Васић, полицајац, Василије Вукашиновић, пекар, Риста Тимотијевић, Радомир Шабић, свештеник, Глигорије Ристић, учитељ, Крста Которчевић, Ванка Костићева, учитељица, Х. Мара Х. Лакић, удова, Симо Шчеџић, механџија, Борбе Јовановић, свештеник, Димитрије Стевановић, опанчар, Стеван Шантрић, златар, браћа Јовановић, фуџуџије, Миле Петровић, Јанићије Радојковић, Никола Јовановић, Василије Јовановић, трг., Борбе Икончић, механџија, Т. Фуџунићка, учитељица, Живка Поповић⁶³); преко Васа Маринковића и Тома Чолаковића приложили су у Бијељини 1.562,20 гроша: Вaso Маринковић, Томо Чолаковић, С. Јовановић и друг., синови Д. Јовичића, трг., Митар Ивковић, Дико М. Јовичић, Јово Стојановић, Ристо Јовичић, Јоцо Ј. Вудешевих, Вaso Маринковић, Боко Милошевић, Боко Мијић, Јован Милошевић, Мићо и Томо Чолаковић, Мићо Тодоровић, Вуко Букић, Вук Ковачевић, Војо Василић, Вaso А. Марковић, Боко Дедић, Вaso Ивковић, Боко Опалић, свештеник, Јојо Јовичић, Перо Ивковић, Дико Војаковић, Вaso Тодоровић, Борбо Јовичић, Михаило Митриновић, Јоцо Вржић, Јоцо Д. Јовичић, Перо М. Јовичић, Јово Бојовић, Ристо Б. Топаловић, Милош М. Лакић, Вaso Д. Љубојевић, Дико Ј. Марковић, Алекса Николић, Гавро Вasoјевић, Станко Маринковић, Боко Крбањевић, хороваџа певачког друштва, Јово Петровић, учитељ, Пано и Милан Панић, Станко Спасојевић, Стајо Јовановић, Перо Михајловић, Вaso Петровић, Стево Р. Миливојевић, Максо Марковић, Миленко Атанасијевић, Живко Ковачевић, Жван Томић, Милош Новаковић, Боко Живковић, Вaso Мићановић, Ристо Секулић, Срећко Петровић, Вaso Тејић, Боко Глишић, Анто Савић, Боко Цокић, Станко Стојановић, Која и Јован Петровић, Живан Глишић, Томо Мирковић, Матија Лазић, Јован Обреновић, Живан Марковић, Милан Дејановић, Лазо Лалић, Михаило Поповић, Вaso Којић, Перо Павловић, Мико Тејић, Симо Боснић, Павле Бабић, Дико Јовановић, Стево Ј. Перић, Митар Тодоровић, Коста Суботић, Јово Андрић, Милан Максиминовић, Коста Р. Марковић, Симо Марковић, Лако Павловић, П. Лакић⁶⁴); преко Тодора Боровњака, проф., послали су из Париза прилоге: М. Веснић, посланик српски, М. Богићевић, секретар посланства, Ж. Барловац, српски конзул, др Перишић, лекар, М. Б. Милојевић, правник, Србољуб Марковић, Стојиљковићева, дентискиња, Н. Н., Б. Баденковић, сликар, Ст. Атанасијевић, лекар, Ј. Бонлић, правник, Мих. Јовановић, М. Рашић, Св. Протић, Драг. Поповић, лекар, К. Михаиловић, П. Радовановић, Лалевић, П. Перлић, Коста Чохоџић⁶⁵); наставници и учитељи из Призрена 570 гроша; преко С. Ј. Илића послали су прилоге из Београда: С. Ј. Илић, Српска општина, Мита Чохаџић, Спасоје Илић, Стево К. Тришић, Ристо Тановић, Мара Илић, Алаја Биљаловић, Димитрије Васиљевић, Филип Прљичевић, Ристо Прљичевић, Теофан Ристић, Василије Ристић, Марија Бербиковић, Стева Тановић, Борбе Андоновић, Коста Васиљевић, Слободан Дељевић, Анђа Делимировић, Добрила Илић, Дине Главчевић⁶⁶); из Пријепоља

⁶³) Исто, 29. IV 1905.

⁶⁴) Исто, 20. V 1905.

⁶⁵) Исто, 13. VI 1905.

⁶⁶) Исто.

Михаило Досковић; из Сарајева: Раде Рајичевић, Перо Станишић, трг., Ристо Шишић, Димитрије Кочовић, трг., Ристо Васиљевић, трг.⁶⁷⁾, Ристо А. Радуловић; из Пакраца Стеван Кружић, учитељ; преко Светозара Томића, директора гимназије, послали су из Битоља: Светозар Томић, Јован Ђирковић, референт Митрополије, Љубомир Јовчић, проф., Петар Ђешнорчевић, Коста Лозанић, Алекса Јовановић, Ташко Михајловић, учитељ, Саво Поповић, наставник, Тодор Наумовић, учитељ⁶⁸⁾; преко Српске православне црквено-школске општине у Д. Гузали послали су прилоге: Лазо Р. Јовановић, Јово Јовановић, Перо С. Јовановић, Павле Стопановић, Филијала земаљске банке, митрополит Живковић, Мићо Пантик, Влајо Максимовић, Алекса М. Благојевић, Васо Р. Црногорчевић, Исанило Мићић, Гавро Пебаковић, Васо Стојановић, Буро Спасојевић, Јевто Јовановић, Алекса Л. Марковић, Лука Марковић, Јово Тадић; од Друштва „Цетињска читаоница“ 2,125,17 гроша⁶⁹⁾; из Ѓвилана: Петар Петровић, учитељ, Јосиф К. Поповић, учитељ, Марија Поповић, учитељица, Тадијана Данчетовић, учитељица, Арсеније Поповић, учитељ; Вељко Решић, учитељ, из Калињану: Борбе Поповић, учитељ, из Каменице; из Домроваца; Стојан Дојић, учитељ, Ст. Стевановић, Борбе Поповић, парох; Павле Даниловић, учитељ, из Петровца; Василије Орловић, учитељ, из Врбовца; Илија Поповић, учитељ, из Пасјану; Александар Вулић, учитељ у Неродимљу; преко проте Стеве М. Димитријевића, директора гимназије у Скопљу послали су прилоге: Стеван М. Димитријевић, Александар Марић, наставник, Илија Вучетић, директор Више девојачке школе, Петар Косовић, наставник, Петар Стаменковић, наставник, Александар Прљичевић, наставник, Јован Жарковић, наставник, Милан Драгосављевић, наставник, Ристо Огњеновић, наставник, Јово Миграновић, учитељ, 120 гроша; Јован Којевић, земљорадник, из Бањана; Риста Т. Стевановић, трг., из Врања; преко Живка Драговића из Цетиња послали су 375 гроша прилога из Бара: др Ј. Пера, Никола Вучинић, А. Рабеновић, Васиљ Дабановић, Лука Буровић, Метод Радић, Марко Гураш, Душан Јовановић, Л. Думовић, Саво Дабановић, Марко Драговић, Арсо Дабановић, Анто Шкутић, Муртеја Караџузовић, Косто Дабиновић, Брахо Бећар, Перо Башић⁷¹⁾; Танасије Церовић, из Сјенице; из Бијелог Поља: Алекса Босалић, трг., Илија Х. Бурић; Окружна скупштина у Чачку 600 гроша; Спаљакковић, српски конзул, из Приштина, 300 гроша,⁷²⁾ Т. Поповић, учитељ, из Каменице; М. Ковачевић, учитељ, из Ранилуга и Б. Јаковљевић, учитељ, у Бостановцу⁷³⁾).

Одбор за подизање зграде за Гимназију „добрио је врло добар одзив“⁷⁴⁾. Прилози су пристизали у времену од краја 1904. до 28. новембра 1907. Прилози су били из:

1) Плеваља	14,713,10 гроша
2) Турске	9,458,07 „
3) Босна	5,004,15 „
4) Херцеговине	1,343,30 „
5) Краљевине Србије	98,891,10 „
6) Кнежевине Црне Горе	2,500,17 „
7) Аустроугарске	3,696,15 „
8) Француске (од Срба)	569,20 „
Свега :	136,175,24 гроша

⁶⁷⁾ Исто.

⁶⁸⁾ Исто.

⁶⁹⁾ Исто.

⁷⁰⁾ Друштво „Цетињска читаоница“, на рођендан кнегиње Милене, одржало је свечану забаву, од које су прилози послати за плеваљску Гимназију (Глас Црногорца 30. IV 1905).

⁷¹⁾ Глас Црногорца 16. VII 1905.

⁷²⁾ Цариградски гласник 21. I 1905.

⁷³⁾ Исто, 3. III 1906.

⁷⁴⁾ АМТ. Школска архива. Одбор за зидање Гимназије 2. XII 1906.

Позајмљено је од Српске православне црквено-школске општине у Плевљима 24.218 гроша. Према томе свега прилога и зајма било је 160.393,24 гроша.⁷⁵⁾

Са прикупљеним прилозима отпочет је рад у пролеће 1906. на пројектовању Гимназије. Темелј је освећен 9. маја. На тој свечаности присуствовали су многи угледни грађани Плеваља. Био је присутан и Сулејман-паша. Преко лета настао је био неспоразум између чланова Српске православне црквено-школске општине. Они су били дали оставку на своје положаје. Митрополит Никифор није примио њихове оставке, и позвао их је да наставе рад, с напоменом да ће одговорати пред народом за свој рад. Зидане зграде одмицало је. У новембру била је зграда под кровом. Тада је исцрпљен новац који је Одбор имао, па се морао обратити 26. новембра 1906. за новчану помоћ Управи Српске православне црквено-школске општине, молeћи да му позајми једну своту коју ће вратити чим добије новац од Митрополије. Општина је 1. јануара 1907. ставила Одбору на располагање 5.000 гроша⁷⁶⁾.

Зграда Гимназије била је готова у новембру 1907. Последњи новци издати су 28. новембра 1907, а 1. децембра завршен је биланс прихода и расхода Одбора за грађење Гимназије. Тада су били чланови Одбора за грађење Гимназије: Василије Р. Поповић, архимандрит, Лазар Р. Шећеровић, Бено Ј. Бенисијевић и Перо Јанићијевић, трговци, као и благајник Одбора Спасоје С. Бајић⁷⁷⁾.

По одласку Сулејман-паше 1909. турске власти су ометале нормални рад у Гимназији⁷⁸⁾. И материјално стање Гимназије погоршало се. Буџет Гимназије смањиван је из године у годину. Петар Косовић, директор, протествовао је код Епархиске управе. Он је истицао да је Главно школско туторство отворило Гимназију, с тим да оно сноси главни трошак око њеног издржавања, а само један мали део тих трошкова примила је на себе Српска православна црквено-школска општина у Плевљима. С обзиром да је Гимназија велика српска национална тековина, која је трн у оку њихових непријатеља, и „због чега су у њену зграду утврдили угарак и претворили је у прах и пепео, треба све урадити да се та тековина очува“⁷⁹⁾. И поред такве тешке материјалне ситуације Гимназија је и даље радила. Када је ослобођено место Плеваља, и припојено Краљевини Црној Гори Министарски савет на Цетињу решио је 3. јула 1913, да се отвори „нова“ нижа гимназија у овом месту⁸⁰⁾.

⁷⁵⁾ Исто. Тевтер од расхода и прихода за градњу Гимназије (2. XII 1904 — 28. XI 1907).

⁷⁶⁾ АМТ. Школска архива. Одбор за зидане Гимназије (26. VI, 11. VIII. и 2. XII 1906).

⁷⁷⁾ Исто. Тевтер од расхода и прихода за градњу Гимназије (2. XII 1904 — 28. XI 1907).

⁷⁸⁾ Просветни рад 1. V 1954.

⁷⁹⁾ АМТ. Школска архива за 1910.

⁸⁰⁾ Фотокопија документа чува се у Плеваљској гимназији. Види: Педесет година Плеваљске гимназије, Плеваља 1956, 7 — 22; Историски записи, 19, 1963, 527.

4. Девојачка радничка школа

Радничка девојачка школа била је основана уз Гимназију. Она је била смештена у једној соби у Гимназији. Управа Гимназије била је и управа ове школе. Обе школе водиле су се у једном буџету. И упис вршен је у исто време. Школовање у Девојачкој школи трајало је три године, а предавано је по програму Гимназије, с том разликом што су ученице морале да уче још и женски ручни рад. Наставници су били гимназијски. Рад ове школе престао је када је ослобођено Плевље.

б) Сеоске школе

1. Основна школа у Мељаку

На пределу између Мељака и Подгоре била је некада црква. На њеним развалинама, званим „Црквиште“, сакупљао се народ, и ту се служила служба на разне празнике, а нарочито на Илиндан⁸¹). Ту је подигнута школа, на чијем једном блоку написано је: „Српска православна школа у Подгори. Подиже поп Јаков Шиљак спомоћ народа српског 1897. године“. Поп Шиљак био је парохијски свештеник тога места⁸²). Рад у школи почео је 21. јануара 1897, и то у приватној кући, јер се зна да је темељ школској згради освећен тек 25. маја 1897. Зграда је сазидана без спрата, са учионицом пространом, високом и видном, две собе, од којих је једна одређена за учитеља, а друга за госте. У дворишту била је кухиња. У близини школе није било других зграда. За подизање ове школе заслужни су: поп Јаков Шиљак, Васиљ Јечић, Тришо Радовић, Ристан Зечевић, Миленко Дујовић, Марко Лучић и Живан Марковић, сви земљорадници. Први учитељ у Мељаку био је Голуб Зечевић, родом из истог места (21. I 1897 — 1. VII 1897), а после њега спомињу се: Лазар Цвијетић, родом из Плеваља (12. XII 1897 — 26. XII 1898), Никола Пејатовић, родом из Отиловића (од 1898)⁸³), Драг. Обрадовић (1906/7)⁸⁴) и Борђе Јаковчевић (1910)⁸⁵). У овој школи прослављен је св. Сава и 1900. године⁸⁶). Прослављан је и касније⁸⁷).

⁸¹) Цариградски гласник 9. IX 1899 и 17. II. и 24. VIII 1900.

⁸²) Просветни преглед 1. V 1954.

⁸³) Цариградски гласник 27. XI 1897; 12. VIII. и 9. IX 1899; 24. VIII 1900.

⁸⁴) Голуб, кал. (Цариград) 1908, 50.

⁸⁵) Извештај управника основне школе у Плевљима Прокопија Шиљака о стању школа за 1910/11. Копија у заоставштини Прокопија Шиљака.

⁸⁶) Цариградски гласник 7. II 1900. У Мељаку истицале су се две породице, Лучићи и Крвавци, које су живеле у завади. Једне године о школској слави јаве се обе за домаћина славе. Поп Јован Шиљак молио их је да један од њих одустане да не би дошло до свађе. То није помогло. И они су на Савиндан донели своје колаче. На тај дан било се окупило много свега, „јер је то био дан весеља кад турске заптије нису много досабивале . . .“ Људи су се били поделили на два табора, једни за Лучиће, а други за Крвавце. Када је поп завршио службу рекао је народу: „Драга моја паство, данас сви Срби славе овај свијетли празник, али на свијету нема бољих Срба од нас, јер се само у нашем селу ломе два славска колача. Ово ће се вјечито спомињати, а нарочито данашњи домаћини Лучићи и Крвавци. Стога треба брацки да извршимо овај свети обред. Лучићи и Крвавци стајали су неколико тренутака неодлучно, а затим су приступили свештенику и обавили заједнички црквени обред. Слава је завршена у најбољем реду, а Лучићи и Крвавци постали су од тада најбољи пријатељи“. Отуда се прича да је у Мељаку прослављан св. Сава са два колача (М. Ц., Два славска колача, Време (Београд) 22. X 1929).

⁸⁷) Исто, 21. III 1900.

2. Основна школа у Довољи

Село, звано од „до воља“, Довоља, које је било заједно са Преманима није испитано. Не зна се ни када је била школа у овом селу. Неки наводе, али то је непоуздано: „Познато је само да је поред осталог богатства манастир располагао и литографијом [!] старословенском, од које се и данас наводи штампаних књига код појединаца“. Према томе може се говорити само о оној школи која је основана у новије време, а никако о старој школи која је морала бити у манастиру Довољи, као што су биле сличне школе у свим већим манастирима.

По одобрењу турских власти отворена је основна школа у Довољи 1. септембра 1897. Учитељ је био Јаков Р. Војновић. Зграда је била направљена у фебруару. Имала је учионицу, ходник и две собе од тврдог материјала. При раду око подизања ове школе истакли су се радом и прилозима: Спасоје Војновић, Вукашин Перуничкић, Јосиф Војновић, Јосиф Голубовић и Филип Бурашковић, који је дао школи сав гвоздени материјал. Први школски епитроп-тутор био је Спасоје Војновић⁸⁸).

3. Основна школа на Илиномбрду

Зна се поуздано да је школа радила на Илиномбрду 1895/6. Учитељ је био Васа Ј. Марић из Пријепоља⁸⁹).

И године 1897. била је основна школа на Илиномбрду. У њој је радио учитељ Миодраговић. Имала је I и IV разред⁹⁰). На Илиндан 1898. била је слава цркве на Илиномбрду. Тада су приложили школи Јефимија С. Бајић 50 дуката и породица пок. Марка Дробњака, земљорадника, из села Врбице, 10 наполеона⁹¹). Зграда за школу саграђена је 1908. Она је освећена 2. марта. Грађење су помогли браћа Јосиф, Михаило, Спасо и Алекса Бајићи, јер су дали 25 дуката, и тиме подмирили највећи издатак. Много је помогао и свештеник Слободан Шиљак. Школа је сазидана на место старе. Ова школа је имала спрат и била је укусна, тако да је служила као пример како би требало да се подижу школе⁹²). За време те школске године био је учитељ Никифор Цвијетић⁹³).

4. Основна школа у Отиловићима

Село Отиловићи имало је 1899. године 30 домова. Становници су били православни Срби, махом земљорадници, а нешто и занатлије. На једном брежуљку била је некад црква о којој се мало што зна. Око

⁸⁸) Исто, 12. VIII 1897; Годишњица Николе Чупића 33, 1914, 338.

⁸⁹) М. В. Веселиновић, Статистика српских школа у турском царству за 1895—96 школску годину, Београд, 80.

⁹⁰) Цариградски гласник 27. XI 1897.

⁹¹) Исто, 10. IX 1897.

⁹²) Исто, 2. V 1908.

⁹³) Голуб, кал. 1908, 50.

њених остатака има гробова. Био је и један римски натпис на неком облом камену. Код исте развалине, под брестом, служила се служба на Спасовдан, када су се носили крсти. На брежуљку Окрум налази се такође једна развалина старе цркве. Ту су биле две плоче с натписом, које су нестале. Код те развалине основана је школа. Почетком 1899. сељаци из Отиловића предали су молбу Сулејман-паши, у којој су га молили, да им дозволи да отворе школу. Он им је изашао у сусрет молби, и они су отворили школу 24. јануара. Митрополит Дионисије поставио је за учитеља Милана Ненадића, призренског богослова, родом из Плеваља. У овој школи извршио је прву ревизију Јанићије Бурђевић 26. јула 1899. године⁹⁴). Године 1906/7. био је учитељ Никола Пејатовић⁹⁵).

5. Основна школа у Ограђеници

У јануару 1905. спомиње се Букан Лабудовић, учитељ, у Ограђеници⁹⁶). Он је био учитељ и идуће школске године⁹⁷).

6. Основна школа у Бобову

Зна се да је Тома Јокшимовић у јануару 1905. био учитељ у Бобову⁹⁸). Школске године 1906/7. био је учитељ Тома Јовановић⁹⁹).

7. Основна школа у Оћевини

Године 1906. спомиње се школа у Оћевини, када су ношени крсти на Спасовдан. Старешина крстоноша био је учитељ Јосиф Чешић. Турске власти биле су одобриле извођење ове свечаности¹⁰⁰). Године школске 1906/7. био је учитељ Стојан Студић¹⁰¹).

8. Основна школа у Ковачу

Школске године 1906/7. био је у Ковачу учитељ Антоније Губић¹⁰²).

9. Основна школа у Премћанима

Спомиње се школске године 1906/7. Радован Пешић учитељ у Премћанима¹⁰³).

⁹⁴) Цариградски гласник 11. III. и 26. VIII 1899.

⁹⁵) Голуб, кал. 1908, 50.

⁹⁶) Цариградски гласник 21. I 1905.

⁹⁷) Голуб, кал. 1908, 50.

⁹⁸) Цариградски гласник 21. I 1905.

⁹⁹) Голуб, кал. 1908, 50.

¹⁰⁰) Цариградски гласник 2. VI 1906.

¹⁰¹) Голуб, кал. 1908, 50.

¹⁰²) Исто.

¹⁰³) Исто.

10. Основна школа у Косеници

У Косеници спомиње се да је био 1906/7. учитељ Драгиша Поповић, свештеник¹⁰⁴).

11. Основна школа у Бољанићима

Поуздано се зна да је била школа у Бољанићима 1906/7. године. Тада је био учитељ Милан Џамбасовић¹⁰⁵).

12. Основна школа у Глисници

Спомиње се школске године 1909/10. да је био тамо учитељ Драгутин Јоксимовић¹⁰⁶).

13. Вечерње школе — курсеви за неписмене

Прокопије Шиљак, управитељ основних школа у Плевљима, предложио је 1909. да се оснују вечерње школе, или курсеви за неписмене, на којима би се предавало и онима који су прерасли за школу. Отворене су свега две вечерње школе:

1) У Ритошићима отпочела је вечерња школа 23. новембра 1909. У њу се уписало 15. ученика, старих 15—29 година. Са њима је рађено четири пута преко недеље после подне по три часа. Учили су из буквар и рачун до 100, и то усмено, а слабији писмено.

2) У Бучју почела је вечерња школа 1. јануара 1910, и трајала је до краја фебруара исте године. Ту се било јавило 26 кандидата, старих до 30 година. Рад је прекинут „из извесних разлога“, да би се касније, „када буде подесније време“, продужио.

У обема овим школама радили су тамошњи учитељи, и то без награде¹⁰⁷).

в) Школарина

По турском закону у средњим школама ђаци су били обавезни плаћати уписницу по један черек мецедије. То је била нека врста плаћања школарине. Директор Српске ниже гимназије у Плевљима био је завео праксу, да се плаћа по белу мецедију, с тим да сиромашни ђаци, на основу уверења о сиромашном стању, не плаћају уписницу. Таква пракса била је и у Девојачкој радничкој школи¹⁰⁸). Доцније је та пракса укинута, и директор је наредио да и сиромашни ђаци плаћају уписницу¹⁰⁹).

¹⁰⁴) Исто.

¹⁰⁵) Исто.

¹⁰⁶) Извештаји управника основне школе у Плевљима Прокопија Шиљака о стању школа за 1909/10. и 1910/11. Копије су у заоставштини П. Шиљака.

¹⁰⁷) Извештај управника основне школе у Плевљима прокопија Шиљака о стању школа за 1909/10.

¹⁰⁸) АМТ. Школска акта за 1904.

¹⁰⁹) Исто, Школска акта за 1909.

г) Школска ревизија

Раније вршена је ревизија у школи тако да су сви чланови Српске православне црквено-школске општине заседавали, испитивали и оцењивали ученике за време ревизије. На основу успеха ученика давата је оцена и учитељу¹¹⁰). На предлог и заузимање наставника Српске православне богословије у Призрену установањена је 1895. ревизија српских православних школа у Рашко-призренској митрополији¹¹¹). Митрополит Мелентије одредио је Милана Ј. Гајића, наставника Богословије у Призрену, да изврши ревизију у Плевљима и околини. Он је вршио ревизију од 16. јуна до 1. јула 1895. године¹¹²). Из једног записа у Плевљима види се да су били испити по свима разредима, па је на крају одређен један дан за општи званични испит, тзв. „ресмен“, на који су позивани грађани и претставници војних и цивилних турских власти. То је било на Петровдан. Изјутра, пошто су дошле званице, служено је благодарење у манастиру, а после тога настављена је свечаност у сали основне школе, која је била окићена. Икона св. Саве била је окићена природним цвећем. Овој свечаности присуствовала је и турска војна музика. Пре почетка ревизије један од ученика читао је молитву: „Преблагі Господе...!“¹¹³, а затим су прозивани баџи из свих разреда и испитивани из разних предмета. Испитивани су и баџи који су раније били свршили основну школу, који су учили само турски језик. Госте је поздравио ученик IV разреда Саво С. Лисица, а на крају је говорио сам ревизор. После ревизије музика је свирала народна кола, а омладина је играла до мрклог мрака¹¹³).

Какав су значај Плевљаци придавали ревизији школа најбоље се види из дописа, послатог 10. јула 1896. из Плеваља. Тамо се подвлачи да се у свим крајевима почиње правилно схватање потребе школа и ревизија у њима. Јавно мњење озбиљно је расправљало школска питања. Грађани су били задовољни животом и успехом школа, које су напредовале благодарећи помоћи митрополита Дионисија. Он је и школске 1895/6. одредио Милана Ј. Гајића да изврши ревизију у Новопазарском санџаку. У Плевљима извршена је ревизија од 27. јуна до 5. јула¹¹⁴). Школске године 1896/7. био је ревизор Божидар П. Срдих, свештеник из Н. Вароши, и 26. јуна био је на Илиномбру¹¹⁵). Идуће школске године био је ревизор Митар М. Панџић, учитељ и управник новопазарске основне школе¹¹⁶). Године 1902. вршио је ревизију и оцењивао учитеље директор гимназије. Он је то обавио са још једним наставником¹¹⁷).

Школске године 1905/6. у Плевљима је извршена ревизија у присуству архијерејског намесника, чланова Српске православне црквено-школске општине, заступника Гимназије, наставника Гимназије и основне школе и многих грађана.

¹¹⁰) По причању Прокопија Шиља (24. X 1954).

¹¹¹) Цариградски гласник 27. VIII 1895 и 25. VII 1896.

¹¹²) Исто, 17. VII 1895.

¹¹³) Исто, 27. VIII 1905.

¹¹⁴) Исто, 25. VII 1896.

¹¹⁵) Исто, 31. VII 1897.

¹¹⁶) Исто, 13. VIII 1898.

¹¹⁷) АМТ. Школска акта за 1902.

На Илиномбрду баџи су се истакли својим ручним радовима, израђеним у дрвету. Такве радове имали су и баџи плеваљских школа. Они су били изложили радове геометриских тела од дрвета, глине и плеха. Били су врло успели и радови из ручног женског рада¹¹⁸⁾.

Последњу ревизију извршио је 1910/11. управник основне школе у Плевљима Прокопије Шиљак¹¹⁹⁾.

Д) Школска статистика

Имамо свега нешто мало података за статистику школства у Плевљима са околином. Ипак на основу и тих података може се створити једна слика како се развијало школство у том крају.

Године 1851. помиње се једна школа у Плевљима¹²⁰⁾; 1868. у тој школи било је 150 ђака¹²¹⁾; 1881. у сва четири разреда било је 130 ђака¹²²⁾; 1891/2. било је у мушкој основној школи у сва четири разреда 109 ђака, а у женској основној школи у сва четири разреда 86 ђака¹²³⁾; 1892/3. било је у плеваљској кази: у Плевљима у мушкој основној школи 125, а у женској основној школи 94, на Илиномбрду у основној школи било је 11 ученика и 3 ученице у I, а 8 ученика у II разреду, док је било у IV разреду само један, тј. свега 30 ученика и 3 ученице, управо 33 укупно. У Плевљима било је 2 учитеља и 2 учитељице, а на Илиномбрду један учитељ. Свега школа у Плевљском санџаку било је 9 мушких, а 2 женске, 320 ученика и 136 ученица, као и 9 учитеља и 3 учитељице¹²⁴⁾. Године 1894/5. било је у Плевљима у свима разредима у основној мушкој школи 123, а у основној женској 86 ђака, док је било у илинобрдској школи само II и III разред и у њима 24 ученика и 6 ученица, тј. свега 30. У Плевљима били су 2 учитеља и 2 учитељице, а на Илиномбрду био је 1 учитељ. Те године било је у целом Плевљском санџаку, у који су спадала места Пријепоље, Тоци, Милешево, Сењани и Прибој, где су биле школе, 8 мушких и 2 женске основне школе, са 293 ученика, 125 ученица, 9 учитеља и 3 учитељице. Када се узму у обзир ове бројке онда се види колико је била одмакла плеваљска каза, тј. Плевља са околином (што је до недавно спадало у његов срез) од других места у том санџаку¹²⁵⁾. Идуће школске године било је у плеваљској кази — нахији 2 мушке и 1 женска школа, ученика 125 ученица 83, учитеља 3 и учитељица 2. Од тога броја било је у Плевљима 105 ученика, 83 ученице, 2 учитеља и 2 учитељице¹²⁶⁾. У

¹¹⁸⁾ Цариградски гласник 11. VII 1906.

¹¹⁹⁾ Извештај управника основне школе у Плевљима Прокопија Шиљака о стању школа за 1910/11.

¹²⁰⁾ Собрание сочинений А. Гильфердинга, III, 229, 495.

¹²¹⁾ ДА. Просвета 1869, Рег. бр. 14 (I, 7).

¹²²⁾ Исто, Просвета 1881, IX 333.

¹²³⁾ М. В. Веселиновић, Статистика српских школа у Турском царству у 1892 школској години, Београд 1893 (из „Учитеља“), 12—13. То је статистика за 1891/92.

¹²⁴⁾ Исто, Статистика српских школа у турској царевини за 1892—93 и 1894—95, Београд, 31—34.

¹²⁵⁾ Исто, 68—69.

¹²⁶⁾ Исто, Статистика српских школа у турском царству за 1895/96 школску годину, Београд 1897, 80—82.

плеваљском протопрезвитерату биле су 1896/7. школе у Плевљима, Илиномбрду и Мељаку. У Плевљима било је 121 ученик, 85 ученица, 3 учитеља, 1 учитељица, у Мељаку у I разреду 13 ученика и 1 ученица, а на Илиномбрду био је I и IV разред са 25 ученика и једном ученицом¹²⁷). Године 1899. било је у Отиловићима 35 ученика и ученица, са једном учитељем, а у Довољи било је 48 ученика и један учитељ¹²⁸). У Плевљима 1901. било је преко 200 ђака¹²⁹). У плеваљском протопрезвитерату 1906/7. било је више школа. У Плевљима била је Гимназија са четири разреда, која је имала 8 наставника. Основне школе, мушка и женска, имале су по четири разреда са 3 учитеља и 4 учитељице. На Илиномбрду била су три разреда и један учитељ, у Отиловићима три разреда и један учитељ, на Мељаку два разреда, један учитељ, на Ковачу два разреда, један учитељ, у Оћевини два разреда, један учитељ, у Бољанићима четири разреда, један учитељ, а у Бобову, Премћанима и Косеници било је по један учитељ¹³⁰).

Врло су интересантни подаци о стању школа у плеваљском крају уочи Балканског рата. О томе имамо податке. Године 1908 — 1910. биле су кобне и сурове према школама у плеваљском крају. Ометан је нормалан рад у школи. Младотурски покрет донео је велику несрећу по српску просвету и у овом крају. У години 1908. и 1909. поједини просветни радници били су у затворима, а по њиховим школама рад је био прекинут. У току школске 1909/10. „све су школе биле затворене због црквено-школског питања“¹³¹). Школе су затворене 10. маја 1910. Младотурци су хтели да ослабе националне српске снаге, да прореде становништво насељавањем мухаџира, па су зато школе затварали и доводили насељенике из Босне и давали им земљу где су живели православни Срби. Они су радили на превођењу на ислам, а од учитеља су тражили да поднесу своја документа да се подвргну нарочитој контроли, тј. да се види могу ли предавати. Срби су се томе успротивили, јер су се тиме нарушавале и привилегије дате од стране турских власти Цариградској патријаршији, а тиме и Рашко-призренској митрополији, под чијом управом биле су школе и у плеваљској кази, односно протопрезвитерату. По тим привилегијама црква је имала право да отвара школе и није се смела турска локална власт мешати у послове школства, којим је управљала црква¹³²). Питање затварања школа решено је тек у пролеће 1911. Тада су дата одобрења да се могу отворати школе. У Плевљима је почео рад 6. априла. У сеоским школама није могло бити ни говора о нормалном раду, јер су деца задржавана на раду код куће. То је нарочито било са женском децом. Њих су родитељи нерадо давали у школу. Управитељ основних школа у Плевљима поручивао је да школе прораде без обзира на број ђака. И поред тога те школе нису нормално радиле, нарочито што није било ђака. О томе нам сведоче статистички подаци, када се упореде бројке из времена када су затворене школе и у почетку школске 1910/11.

¹²⁷) Цариградски гласник 27. XI 1897.

¹²⁸) Исто, 11. III. и 12. VIII 1897.

¹²⁹) Исто, 22. III 1901.

¹³⁰) Голуб, кал. 1908, 50.

¹³¹) Извештај управника основне школе у Плевљима Прокопија Шиљка о стању школа за 1910/11.

¹³²) Штампa (Београд) 10. IX 1910.

Број ђака у време када су затворене школе 1910. године:¹³³⁾

Ред. бр.	Школа	I. разред		II. разред		III. разред		IV. разред		Свега
		м.	ж.	м.	ж.	м.	ж.	м.	ж.	
1	Плевља	30	24	27	30	24	18	31	25	201
2	Илинобрдо	11	—	5	1	6	1	4	—	28
3	Отиловићи	15	—	10	—	1	—	4	—	30
4	Очевина	4	—	5	—	—	—	3	—	12
5	Мељак	13	—	4	—	1	—	4	—	22
6	Ковач	6	1	2	—	2	—	—	—	11
Свега:		79	25	53	31	34	19	46	25	312

Број уписаних ђака у почетку 1910/11. школске године¹³⁴⁾ био је:

Ред. бр.	Школа	I. разред		II. разред		III. разред		IV. разред		Свега
		м.	ж.	м.	ж.	м.	ж.	м.	ж.	
1	Плевља	35	29	31	27	16	28	17	15	198
2	Илино брдо	—	—	—	—	2	—	2	—	4
3	Отиловићи	—	—	—	—	—	—	—	—	—
4	Очевина	—	—	—	—	—	—	—	—	—
5	Мељак	—	—	—	—	—	—	—	—	—
6	Ковач	—	—	1	—	1	—	1	—	3
Свега:		35	29	32	27	19	28	20	15	205

Прокопије Шиљак, пошто је у мају 1911. обишао све школе у плеваљском надзорништву, и на крају извршио ревизију, упутио је 22. јуна опширан извештај митрополији у Призрен, и у њему изнео слику стања школа у плеваљском рејону. Према томе извештају у *Илинобрдској школи* био је учитељ Младен Симић без иједног ђака. Школи су биле потребне мање поправке, зато што је у њој била смештена општина и стан за учитеља. У *Ковачкој школи* био је учитељ Владислав Пузовић, али није било ђака. Ни чланови општине нису слали своју децу. Школска зграда била је доста удобна. Школа у *Оћевини* није нормално радила, јер није било ђака. Ту је био учитељ Душан Радичевић. Зграда је била у бедном стању, и кроз њене зидове могло се гледати као кроз прозоре. И поред тога школа није затварана, већ су се старали да је одрже, ради православног живља, јер су се тамо насељавали мухацири, али редовно није радила. У *Отиловићима* није било учитеља, јер је њен учитељ Михаило Ђорђевић био отишао 1910. у Русију на школовање. Раније је био учитељ Никола Пејатовић. Тамошња општина настојавала је да школа проради што пре. Имали су доста тесну зграду. Школа на *Мељаку* није имала учитеља. Зграда је била прилично пространа, али је била склона паду. У *плеваљским школама* била су два одељења за прва три разреда, и то мушко и женско одељење. Четврти разред био је комбиновани. Према томе раније

¹³³⁾ Извештај управника основне школе у Плевљима Прокопија Шиљка о стању школа за 1909/10.

¹³⁴⁾ Исто за 1910/11.

мушка и женска основна школа биле су спојене у једну, која је имала посебна или комбинована одељења. Тада су радили учитељи Теофан Ристић, Цвјетко Борђевић, Саво Вукојичић и Војислав Ненадић, као и учитељице Милица Бајић, Наталија Бирковић и Олга Божићевић. Стање у школи било је доста задовољавајуће. Успех у настави био је добар. Баци су са вољом долазили и учили у школи. И школска зграда била је прилично добра, иако су учионице биле неједнаке.

Године 1911. дат је предлог Митрополији, да се отворе још три школе: у *Какмужима* заједно са Драгашима, где је могло имати 40—45 ђака, у *Крџама*, где је такође могло бити приличан број ђака, и у *Косеници*. Ту је требало основати општину, пошто би се одвојили од Премћана. Зграда је била готова.

Све школе стајале су слабо са намештајем, уџбеницима и училима. Иако су неке биле доста богате нису набављале ни најосновније потребе. Томе је био узрок што су општине слабо водиле рачуна о школама, и што родитељи на селу нису радо давали децу у школу.

У време од када су затворене биле школе настала је била тешка ситуација у школству. Није било хармоније између свештеника, учитеља и општина. Та три фактора била су разједињена. Општинске седнице нису редовно одржаване. Новчано стање у општинама било је хаотично. Стање је било најбоље у Отиловићима, Оћевини и Крњачи. Није било ни контроле рада у Општинама. Сеоске општине нису биле у ближем контакту са општином у Плевљима. Било је подвојености и међу православним у Плевљима. Ту се нарочито осећала подвојеност код просветних радника. Ипак, у Плевљима био је рад на просвети интензивнији но што се то вршило на селу. Прокопије Шиљак предлагао је да се оснују фондови из којих би се куповале књиге за сиромашне ђаке. По важнијим питањима расправљало се на учитељским састанцима у Плевљима. То је чињено нарочито онда када је требало да се што уради код турских власти. Поједини учитељи позивани су од стране власти. То је чињено само да би се ометао нормалан рад у школама. И таква питања су расправљана на заједничким састанцима свију учитеља. Највише су се састајали плеваљски учитељи. На тим састанцима расправљало се и о унапређењу просветно-школског рада, побољшању владања ученика, материјалном помагању сиромашних ђака итд. На иницијативу учитеља плеваљских школа основана је ђачка дружина, која је имала за циљ узајамно помагање и одржавање књижице. Учитељи и учитељице нису били добро регулисани у погледу плата, јер су биле неједнаке и нису их примали уредно. Просветни радници били су задужени да раде и ван школе. Они су имали задатак да идејно припремају народ за ослобођење. Радили су често без хонорара, било у вечерњим школама, било у општинама где су вршили дужност секретара. У Плевљима учитељи су радили у Општини као деловође, или су радили у фондовима. Док су учитељи радили несебично, докле су неки водећи људи тога краја водили међусобне зајевнице, и тиме штетили интересе свога народа.

На крају треба нарочито истаћи, да је поред школа, које су биле у плеваљском рејону, тј. оних које су биле под управом плеваљског надзорништва, било и шест затарских школа. То су оне школе које су издржаване новцима слатим са Цетиња. Такве школе су биле у *Бобову*,

Ограђеници, Глисници, Бољанићима, Премћанима и Косеници, и које су биле новијег датума. У Бобову био је учитељ Петар Ранитовић, у Ограђеници Милан Џамбасовић, у Глисници Драгутин Јоксимовић, у Бољанићима Ристан Павловић, у Премћанима Букан Кораћ. Милан Џамбасовић, као страни поданик, имао је више неприлика. Он је тражио заштиту од црногорске владе. На крају морао је напустити своје место. Ове школе биле су под управом беранског надзорништва. Када је отпочео рад у школама плеваљског рејона отпочео је и у овим школама, са изузетком у премћанској, ограђеничкој и бобовској, јер нису имале бака. У бобовској школи 27. априла 1911. били су аскери и порарали је. Из Плеваља настојавано је да се и ове школе доведу у ред, да се доведу у складно напредовање са другим школама, како се не би развијао дуализам, тј. да се ради заједнички по истим методама, пошто су им били „исти циљеви, а исти идеали“. У затарским школама били су учбеници који су се разликовали од оних учбеника који су се употребљавали у плеваљским школама. Да не би ово училе и турске власти, још 1910, предлагано је да се уводи свуда исти учбеници. Сам надзорник плеваљског рејона, Прокопије Шиљак, заступао је и затарске учитеље пред турским властима, као што је то радио и за оне учитеље који су радили у томе рејону. Он их је увек позивао на учитељске састанке. Ипак учитељи затарских школа нису често могли да ураде оно што су могли учитељи плеваљског краја¹³⁵).

III. НАРОДНЕ КУЛТУРНЕ И СОЦИЈАЛНЕ УСТАНОВЕ И ДРУШТВА

1. Школски фонд

Како је издржаван учитељ и школа у самом почетку није познато. Вероватно откада је школа, у коју су могла да иду деца, не само трговачка и занатлијска, већ и друга, отада је постојао и *фонд школски*, тј. фонд који је одржаван прилозима појединаца или од новаца који су падали на школски, или сиротињски или патријаршиски тас (тепсија) у манастиру Тројици. О његовом стању постоје извесни подаци од 1862. до 1866, и они су врло интересантни и драгоцени, јер се види како су Плеваљаци одржавали своју школу. Ти подаци могу да се виде на основу школских прихода и расхода у овом времену, које су водили школски тџтори — директори.

У *Приход* је забележено у грошима:

Добијено 6. фебруара 1862. преко Пахомија, настојатеља манастира Тројице, 950, које је послала из Русије кнегиња Василичкова преко Валеријана Безобразова, руског конзула у Мостару; 18. јуна 1862. примљено је од Општине 300, које су скупљене на школској тепсији; 21. јуна дао је Илија Жижић 198, који су пали на школску тепсију 1861; дао је 130 што је пало на патријаршијску тепсију 1861; поп Вуле Госпић дао је 9 априла 1862. на школску тепсију 10 за пратњу на гробље за младића Павла; године 1862. пало је на школску тепсију 400, коју је носио Димитрије И. Радовић; протојереј Лука Госпић дао је 24. новембра 1862. протокол за школски фонд; Сава Бајић дао је 23. новембра 1863. године 20 за пратњу на гробље за матер Јованку; Симеон Јовашевић, који је носио патријаршијску тепсију 1863, предао је 30. децембра 1864. године 438, и то преко Пера

¹³⁵) Исто.

Хаџи Јакшића, који је са своје стране дао 10 за пратњу на гробље за Савету; године 1864. примљено је 291; митрополит херцеговачки дао је школској деци 12. октобра 1864. године 40 за пратњу на гробље; у децембру 1864. предао је 30 Радован Шећеровић; 30. децембра 1864. примљено је 248,32 од Вукића Ненадића, као интерес за 17 месеци (од 6. II 1863) на 950; Дико Ненадић предао је 362 преко Пера Хаџи Јакшића, које су пале на патријаршиску тепсију 1864; преко Јакшића предао је и Ристо Лончар 396,20, који су пали на школску тас-тепсију; Митар Лончар дао је 16. септембра 1864. школској деци 20 за пратњу на гробље његове мајке Цвијете; Перо Хаџи Јакшић дао је 12 децембра 1864. школској деци 20 за пратњу на гробље његове кћери Букке; Тодор Јевзочија дао је 26. децембра 1864. школској деци 18 за пратњу на гробље његова сина Јована; Рикан Плетивина предао је 456, који су пали на сиротињску тепсију, од 1. јануара 1865. до 1. јануара 1866, а од чега је дао само 60 сиротињи, а 396 Школском фонду; Сима Цвијетић предао је 474, који су пали на школску тепсију, од 1. јан. 1865. до 1. јан. 1866, и од тога новца дато је 300 учитељу, као плата за два месеца, а 174 предато је Школском фонду; Божо Томић предао је 407, који су пали на патријаршиску тепсију, од 1. јан. 1865. до 1. јан. 1866, и ти су новци дати у Школски фонд.

У Расходу забележено је 9. јануара 1862. у грошима:

две браве 16,20; за 3 даске за табле 3; за даске за клупе и метле 6; за 200 ексера 11; за 10 клупе 7,20; 40 ексера 3; за 100 ексера 7; за 4 поднице 4; за 100 ексера 6,20; за 1 резу на врата авдиска 1; за 7 падница за прављење клупа 49; за 20 дасака 121,30; за фарбање табла 8; за таблу 8,10; за грађење кључа и ексере 2,10; за 3 теста хартије 3,10; за дрва 2,30; за грађење бремнице 2. Свега, дакле, расхода био је 148,20 гроша. Забележено је 26. априла 1862. у грошима утрошено: примљено од Пахомија, настојатеља манастира Тројнице 1.247, а дато Јоку Бенисијевићу 767, с тим да даје интерес на сто 2, дакле, да врати 893,21; дато Милу Цвијетићу 16 дуката за 6 месеци и 4 дана за 117,20 гроша и 260 гроша за 34 дана 6,6 гроша, дакле, свега 123,26 гроша (17. марта 1864. дао је Миле Цвијетић 60 гроша, а за 20 дуката за 25 дана, платио је интерес 20 гроша); дато Борбу Чумлекчији на 4 дуката за 4 месеца и 10 дана интерес 20,20 гроша; примљено у готову 1.548 гроша; дао поп Вуле Госпић 10 за школу и дато Вукићу Ненадићу 950 да плати интерес 214,20; дато Петру Јечменици 200, да плати интерес 41,1; дато Перу Хаџи Јакшићу 78 да плати 4,20 (платио Перо Хаџи Јакшић 82,20). Ове године пало је на школску тепсију 400,24 гроша. Ова белешка о расходима завршава се у школском тевтеру са напоменом, да је издато за школу 252,04 гроша.

О давању школских новаца на интерес сведочи и белешка, која је записана 12. марта 1863, у којој се каже да је дато браћи Цвијетићима 2.400 на интерес. Миле је ту суму вратио са интересом месечним од 340 гроша. Као дужници, који нису у времену од 1862. до 1866. платили школској деци за пратњу на гробље, спомињу се: Панто Дебељакковић, Стојкан Мућун [!], поп Вуле Госпић, Ристо Лончар, Пајо Поповић, поп Лазар Ненадић, Радован Шећеровић и Станко Обрадовић¹³⁶).

Године 1866. учињен је велики напредак у организовању и повећању новчаних прихода Школског фонда. Стање тога фонда 1. јануара те године није било завидно¹³⁷). Зна се са колико је гроша располагано тога дана. Предали су у фонд:

Перо Богићевић школских 3.000 и сиротињских 360, Миле Цвијетић вратио је 3.000, Петар Јечменица 450, Симо Цвијетић за 1865. од школске тепсије 173, Божо Томић за 1865. од патријаршиске тепсије 407, Самоило Живковић 747,20, Глиша Којовић 472, Рокан Плетивина за 1865. од сиротињског таса 396, свега, дакле 9.005,20 гроша. Школским фондом управљали су од 1. јануара 1866. Дико Грујичић, Јевто Шећеровић, Перо Богићевић и Средоје Мирковић.

¹³⁶) АМТ. Протокол школе пљеваљске за 1862.

¹³⁷) Помоћ је тражена у Београду (ДА. Просвета 1866, I, 192).

Под њиховим руководством повећан је фонд, благодарећи прикупљању новца, који су они уводили у специјалну књигу „за знање колико [је] ко дао новаца за спомен вјечни“.

Поклони су давати на два начина, у готову или у форми признања. Један повећи број љубитеља просвете дао је и новац у готово, и то одмах у *дукатима*.

Тако су дали: *црквена лица*: митрополит херцеговачки Прокопије 10, игуман Христифор Вукојичић 5, прото Лука Госпић 2, синџел Висарион Биелић 2, поп Лазар Ненадић, поп Гавро Шиљак 3, јеромонах Рафаило Дечански 8, поп Гавро Лисица 2, и јеромонах Прокопије Бујишић 5; *трговци* и други приложили: браћа Мила Грујића 20, Јоко Бенисијевић 15, Алекса Живковић 15, Радован Шећер 10, Јевто Шећер с браћом 11, Анто Живковић 8, Перо Богић Богићевић 15, Стојан Којовић 7, Тодо Микановић 5, Стево Баић 8, Стево Живковић 8, Којо Поповић 6, Тане Живковић 4, Јевто Цвијетић 7, Перо Живковић 4, Јово Радовић 5, Хаши Јевто Радовић 10, Јован Т. Пејатовић 5, Стојко Обрадовић 5, Ристо Лончар 4, Митар Лончар 4, Тодо Радовић 2, Андрија Јовашевић 4, Симеун Јовашевић 4, Јовица Лисица 2, Алекса Ђирковић 2, Гавро и Тане Ђирковић 2, Јоко Таранчић 2, Перо Стаменић 2, Миле Цвијетић 2, Видоје Коруга 1, Лука Чолдара 1, Јован Бувер 2, Тано Поповић 3, Вукић Ненадић 1, Јоко Кончић 1 1/2, Јово Мридовић 1, Тривун Даковић 1, Перо Росић 1 1/2, Симо Јекић 1, Алекса Зеџ 1, Јоко Коловић 1, Ристо Бавчић 1, Митро Бавчић 1, Боко Јевросимовић 1, Нако Јевросимовић 1 1/2, Божо Томић 1, Илија Ђаћић 1, Тане Лисица 1/2, Самоило Живковић 1, Илија Лаковић 1/2, Васо Туфегџић 3/4, Борбо Кубуровић 1/2, Тома Јелић 1/2, Борбо Ђаћић 1, Дико Дебељевић 1/2, Дико Неђић 2, Рикан Плетвина 1, Борбе Турубатовић 1/2, Илија Живковић 1, Јевто Настић 1/2, Лука Самарнић 1/2, Ристо Шећер 1/2, Андрија Синђић 1/2, Тимо Цвијетић 1, Средоје Марковић 1, Јово Ромић 1/2, Перо Костић 1/2, Павле Ђаковић 1/2, Ристо Порић 1/2, Мића Николић Сарандић 2, Томо Стефановић Ушћумалија 3, Симеун Дамјановић 1, Обрен Ира 5, Раде Вранеш 1/2, Љум Марковић Латин 1/2, Вучић Топаловић 5, Марко Ира 1, Ристо Новаковић 5, Гавро Тановић 3, Раде Радовић 1, Ристо Дујовић 1, Тане Шиндија 2, Мијано Јестровић 4 1/6, Јован Гага 4, Борбе Ђуковић 1, Станко Јакшић 1, Романија Риста Јакшића из Љутића 3, Анто Самарџија 1 1/2, Ново Стеља из Бабина 3, Василије Дробњак из Бабина 4, Павле Мосур из Врбова 2, Лазар Голубовић из Моћа 4, Симо Цвијетић 2, Вук Ђурчић из Отиловића 2, Јово Југурчић из Сарајева, терзија, 1, Божо Томић, Дробњак, 3, Лука Буровић, Ђелопавлић, 1, Новак Вукота, Барца син из Битина, 5. И доцније су давати прилози у *дукатима*: 1868. Босиљка Радована Рабрена 2; 1869. Петар и Гаврило Вукотић 5, поп Тривун Дедесић из Шарана у Језерима 1; 1870. Симон Пеуновић из Отиловића 4, Мојсије Милићевић из Крњаче 5; 1871. Милика Робчанин 5, Боко Којановић 6; 1874. Васо Гаћевић 4; 1878. од поч. Манојла Јевтановића 25; 1879. од поч. Јевта Шећеровића 29; 1882. Мијат Петровић из Косенице 5; 1884. Стеван Ђирковић из Њутића 3; а 1875. Маринко Јечменица 200 гроша. Према посебном списку у истој књизи приложили су у *грошима*: Томо Пећанин 20, Јован Каре 20, Милован Ђаћић 20, Алекса Кљаић 20, Никола Милићевић 20, Рако Збрида 30, Бјела Ђаковић 10, Берасим Рабрен 20, Боко Граматика Латинин 20, Јоко Дебељевић 15, Вуко Вранеш 120, Борбе Тешовић 0,06, Перо Мирковић 0,05, Рако Милићевић 0,15, Иван Анто Живковић, слуга, 0,20, Милан Новаковић 0,10, Стојан Марић 30, Тодор Максимовић 30, Стево Бавчић 30, Миланко Јоксимовић 30, Илија Андић 30, Јевто Баић 30, Вуле Мирковић 20 и Боко Ружичић 28.

Већа сума дата је у признаницама (облигацијама, или како су то називали сентенцијама). Да не би школа имала већу суму новаца у готову, коју би Турци могли у сваком моменту опљачкати, Срби су се довијали на тај начин што су давали школи признанице, са којима су потврђивали како су узели извесну суму новаца у готовом, с тим да на исту плаћају годишњи интерес 10%, и да ће исту суму вратити без икаква изговора када год то буде захтевано. Враћање главнице било је назначено да ће бити најдаље до 1. јануара 1867, па је тај проду-

жаван сваке године даље на годину дана, а плаћао се само интерес. Тако је дато 1. јануара 1866. 30 сентенција, с тим да се новци врате, наводно, до 1. јануара 1867. Потписали су у дукатима:

Радован Шећеровић 30, Јевто Цвијетић 20, Јевто Шећеровић 11, Миле Грујичић са братом 20, Стево Живковић 20, Павле Поповић 10, Самоило Живковић 10, Стојан Којовић 20, Јоко Бенисијевић 20, Анто Живковић 10, Алекса Живковић 15, Перо и Богић Богићевићи 15, Стојан Обрадовић 10, Јоко Радовић 5, Ристо Лончар 20, Стево Бајић 10, Борбо Тодовић 20, Митар Лончар 10, Средоје Марковић 10, Гавро Тановић 10, Ристо Новаковић 20, Симеун Јовановић 10, Алекса Ђирковић 10, Јово Поповић 10, Перо Живковић 20, Јаков Буришић 10, Тане Живковић 20, Радојица Новаковић 20, Хаџи Јевто Радовић 10 и Тодо Радовић 10.

После тога уписивали су се првог јануара одређене године, с тим наводно да ће до првог јануара идуће вратити главницу. Тако су се уписали 1869:

Јоко Таранчић 10; Видоје Коруга 10, Јован Пејатовић 10, Перо Росић 10 и Јово Милинковић 10; 1871. Вуле Цувер 10 и Ананије Кувела 15; 1875. Ристо Живковић 15, Јово Цвијетић 10 и Јефто Цвијетић 10; 1877. Јоко Коловић 15; 1878. Јоко Кујунџић 10; 1879. Јово Баковић 10, браћа Радичевић 10, Ристо Богићевић 10, Миле и Јово Шећеровић 10, и Андрија Цвијетић 10, и на крају 1880. Јово Пејатовић 10 дуката¹³⁸).

Године 1885. Српска православна црквено-школска општина предложила је митрополиту Никифору, да се у заједници са њим обнови школски фонд, пошто је од његовог оснивања било доста промена, јер су неки људи, који су били потписали сенете, осиромашили и нису били у стању више да плаћају Фонд, а било је и таквих који су се обогатили, а нису фонд помагали. Због тога је фонд и обновљен 1885. године¹³⁹). До тада било је свега 48 облигација. Неке су исплаћене у готову, а неке замењене новим. Отуда је 1885. потписано 44 облигације у дукатима. Нови дужници били су:

Стево Бајић 100, Бено Бенисијевић 50, Анто Живковић 40, браћа Шећеровић 50, Стојко Обрадовић 20, Гавро Тановић 20, Миле Обрадовић 20, браћа Борбе и Перо Јанићијевић 15, Перо Живковић 25, Ристо Живковић 15, Перо Ристић 10, Симеун Јовашевић 10, Јанко Коловић 20, Симо, Јосо и Перо Бајић, браћа, 15, Дико Грујић 15, Тане Грујић 10, Јевто Милинковић 15, Јово Пејатовић 10, Јаков Буришић 10, Миле Живковић 10, Јевто Ј. Радичевић 10, Тане Ђирковић 15, Павле и Тодо Поповић 10, Стојан Којовић 20, Стево Новаковић 30, Јаков Лончаревић 20, Митар Лончаревић 10, Тодо Радичевић 10, браћа Радовићи, Данџао, Миле и Гавро, 20, Миле и Јово Шећеровићи 10, Милош Грујичић 10, Миле Грујичић 10, Јоко Кујунџић са синовима, 10, Радојица Ковачевић 20, Јоко Таранчић 10, Андрија Цвијетић 15, Алекса Цувер 10, Вуле Цувер 10, Јоко Ђирковић 15, Ристо Бавчић 15, Јово Цвијетић 15, Перо и Богић Богићевићи 30, Алекса Живковић 15 и Новица Кнежевић 5.

Године 1903. била је поново ревизија облигација. И тада су неке исплаћене, а неке замењене. Тада је потписано 19 облигација у дукатима. Њих су потписали:

Бено Бенисијевић 55, Тимотије Бавчић 10, Перо Ј. Бајић 10, Ристо Бавчић 15, Борбе и Лазар Шећеровићи 75, Симо Б. Бајић 10, Перо Јанићијевић 10, Б. Бурашковић 30, Тодор Вукојичић 10, Борбе Јанићијевић 15, Јевто М. Лончаревић

¹³⁸) АМТ. Тевтер од фонда школског 1866—1904.

¹³⁹) Исто, Књига копија писама за 1902.

10, Саво Јанићијевић 5, Миле Обрадовић 25, Гавро и браћа Грујичић 10, Арсеније А. Живковић 10, Лазар А. Живковић 5, Милан Д. Дебељевић 5 и Тодо Дика Бајчетић 5. Идуће године потписали су облагације још двојица: Јосо Б. Бајић 10 и Спасо Б. Турубатвић 5 дуката.

Отуда од 1886. до 1904. потписали су облигације свега 65 обвезника¹⁴⁰). То је било у јеку пропаганде о потреби оснивања школских фондова. Православни Срби под Турцима правилно су оцењивали значење школских фондова, па су о томе и у штампи писали¹⁴¹).

Српска православна црквено-школска општина у Плевљима одржала је у септембру 1906. више седница, на којима је претседавао митрополит Никифор. Тада су прегледани школски рачуни од 1904. Школа је била у дефициту. Она је била задужена код манастира Тројице 16.220,17 гроша. „Дуг школе“ манастир је опростио. На овим седницама било је расправљано питање фонда. Констатовано је, да његово стање није добро, јер су ради њега неки жртвовали част и имање. Тада су неки чланови Општине предложили да се тражи од школских дужника да исплате дугове. Митрополит је био против овога предлога. Он је објашњавао тиме што школски дужници већ плаћају интерес на суме које у ствари нису ни узели у зајам, управо плаћају на добровољне обавезе, на то што су они потписали. Пошто се чланови Општине нису сложили са овим предлогом митрополит је тражио да се Фонд преуреди за будуће, а о дуговима да ће се расправљати касније. Неки чланови Општине истицали су да има таквих дужника који не могу платити дуг, јер су осиромашили, као напр.: Тодо Живковић, чији је отац међу првим потписао сенат. На крају, на седници одржаној 5. октобра 1906, решено је да се позову сви дужници, и да се са њима изврши обрачун, а коначна одлука да се донесе на збору свих грађана. На седници 8. октобра говорио је митрополит о Школском фонду. Он је изнео све његове добре и рђаве стране. Његова рђава страна била је што се није тачно уплаћивало, и тиме се гомилао интерес на капитал, па нису многи могли да плаћају, и то је стварало велике незгоде. Тада је решено да се у будуће врши разрез на грађане за школски фонд, и да се то обавља сваке две године. Обећања за разрез ваљало је исплаћивати на време. Том приликом извршен је и први разрез, и то на 94 члана Општине. Синови Стеве Бајића и Борђе и Лазо Шећеровићи дали су по 10 дуката¹⁴²).

2. Фонд сиромашних ђака

Појединим ђацима давата је помоћ још откада је основана школа у Плевљима. Помоћ су давали понекад и Срби муслимани. Године 1896. Хаџи-Ацо Бајровић, трг., оденуо је 10 и обво 30 ученика основне школе¹⁴³). Те године, на прослави св. Саве, објављено је да су учитељи и учитељице основали „Бачку штедионицу“, тј. фонд сиромашних ђака. Тај фонд имао је основу 600 гроша. Управа Српске православне

¹⁴⁰) Исто, Тевтер од фонда школског 1866 — 1904.

¹⁴¹) Цариградски гласник 7 и 21. V 1904.

¹⁴²) АМТ. Записници седница за 1906.

¹⁴³) Цариградски гласник 1. I 1896.

црквено-школске општине, на предлог митрополита Дионисија, решила је, да се изабере Борђе Јанићијевић за тјтора за сиромашне баке, и да му се даду сви новци, који су били сакупљени за ту сврху, како би могао куповати сиромашним бацама одећу и обућу¹⁴⁴). Код грађанства „ова лепа установа“ наишла је на добар одзив. Тога дана приложено је 10 фр и 85 кр. Учители и учитељице су обећали, да ће све учинити „само да се што пре цељи дође“. Они су саставили и статут штедионице¹⁴⁵). Забаве, тј. народна села, често су приређиване у корист овог фонда. Понекад су на тим приредбама добијани велики прилози. Тиме се повећавао фонд сиромашних бака. Ко је и шта прилагао најбоље сведочи списак објављен у допису из Плеваља од 10. фебруара 1897. Тај списак гласи:

Митрополит Дионисије 138 гроша, манастир Тројица 120, Лазо и Борђе Шећеровићи 240, Стево Бајић, трг., 180, Борђе и Перо Јанићијевићи, трг., 104, Јосиф Ј. Живковић, трг., 120, Дико Грујичић, трг., 52, Боко Бенисијевић, трг., 3, цамадана, 3, чакшира, 2 гуња и 1 ферменчић у вред. 150, Симо Бајић, трг., 24 гроша, Миле Бошковић 1 белу мецедију и 1 капут женски у вред. 40 гроша, Јосо Бајић 26, Симеон Дамјановић 25, Јако Јечменица 12,20, Саво Константиновић 6,10, Дико Мајић 6,10, Симо Милошевић 25, Манојло Тошевић 6,20, Вукашин Тошевић 6,20 гроша, Јово С. Живковић 3 феса у вред. 12 гроша, Тане Бирковић 14, Јово Миланковић 16, Перо Живковић 12,20 гроша, Јефто Лончаревић 1 шал и 2 феса у вред. 12,20 гроша, Миле Радовић 12,30 гроша, Тодо Грујичић 6 фесова у вред. 30 гроша, Борбо Цувер 1 гуњ у вред. 19 гроша, Ристо Таранчић 2 доколеница у вред. 15 гроша, Тодо Радичевић 2 феса у вред. 10 гроша, Михаило и Ласче Живковић 1 топ беза у вред. 45 гроша, Тимотије Бавчић 10 гроша, Јаков Бајић 13, Андрија Тошић 6,10, Филип Бурашковић 15, Борђе Патрговић 11, Ђиро Станчић 4, Новак Новаковић 10, Димитрије Анастасијевић 12,20, Аћим Човић 3, Обрад Обрадовић 12,20, поп Перо Виторовић 6,20, Вук Стојановић 2 1/2 метра штофа за хаљине и 2 метра поставе за рукаве у вред. 60 гроша, Милош Грујичић 12,20 гроша, Стево Миланковић 12,20, Калчо Керамико 5, Перо Брашно 2, Миле Богичевић 12,20, Спасо Турабатовић 12,20, Кићо Петровић 2 опанака у вред. 10 гроша, Гавро Дебељевић 12,20 гроша, Јаков Дебељевић 12,20 гроша, Јаков Лончаревић 12,20, Стеван Јовановић 11, Васо Шиљак 6,20, Ананије Обренић 6,20, Саво Недић 12,20, Јаков Радовић 6,10, Тодо Радовић 26, Данило Аћимовић 11, Илија Тановић 2 феса у вред. 10 гроша, поп Мирко Јоксимовић 6 гроша, Перикло Морајита 6,10, Спасо Ружичић 3, Зако Космачи опанака у вред. 12 гроша, Савета М. Бајић 10 аршина порхета, Олга С. Бајић 12 аршина штофа и 2 калема конца, Света Јанићијевић 6 аршина цица, Миља Несторовић 1 аршин цица, Стана Бирковић 3 аршина платна, Јованка Самарчић 5 аршина цица, Стана Радичевић 2 шала, Јованка Вукојичић 2 аршина цица, Јулева Шећеровић 5 аршина платна, Митра Шећеровић 3 аршина платна, Јованка Миланковић 5 аршина платна, Дивна Лончаревић 6 аршина платна, Стоја 1 кецељу и 1 кошуљу, Магда Обрадовић 4 арш. платна, Стана Турбатовић 5 арш. платна и 1 калем конца, Анка Шећеровић 1 хаљину и 1 пар опанака, Магда Грујичић 5 арш. платна и 1 капут, Магда Безаровић 1 пар ципела, Јованка Цуверовић 1 арш. платна, Јованка Миланковић 2 арш. платна, Милица Коловић 1 кошуљу, Роса Вујичић 2 арш. платна, Ракила Обрадовић 6 арш. платна, Савета Цвијетић 2,20 гроша, Јока Живковић 4 арш. порхета, Риста Ј. Живковић 2 арш. штофа, Стана Росић 1 пар вун. чарапа, Душа Госпић 1 кошуљу и 1 пар вун. чарапа, Дивка Лончаревић 12 гроша, Алексија Радовановић 2 арш. платна и 1 пар чарапа, Стака Радовић 3 1/2 арш. платна, Перса Шећеровић 8 арш. платна, Даринка Дебељевић 3 1/2 арш. платна, Јефимија Цвијетић 1 кошуљу, Бенидија Јакшић 8 арш. платна, Савета Ј. Бајић 20 арш. порхета, Требинка Бавчић 8 арш. платна, Јелка Брашнуца 1 кошуљу, Риста Бајићка 11 арш. платна, Јеленка Бајићка 4 арш. платна, Риста Марјановићка 1 пар опанака, Стана Бирковић 4 арш. платна, Вукса Х. Јакшић 1 хаљину, Мирјана и Анђа Ружичић 1 кошуљу и Мара и Софија Поповић 4 арш. платна.

¹⁴⁴) АМТ. Записници седница за 1897.

¹⁴⁵) Цариградски гласник 1. II 1896. и 19. III 1898.

Управа Српске православне црквено-школске општине у Плевљима захвалила се преко штампе митрополиту и грађанима, а нарочито „Српкињама, које овом приликом указаше такви пример, што се мало код којег народа може наћи“¹⁴⁶). О расходима ових прилога водио је рачуна тугор Фонда сиромашних ђака Борђе Јанићијевић, који је на тој дужности остао до 1902. године¹⁴⁷).

На светосавској забави 1898. позвани су присутни да потпомогну фонд сиромашних ђака. Тада је дато прилога око 200 гроша. Сам фонд имао је у то време око 2.000 гроша, иако је од оснивања утрошено 1.800 гроша¹⁴⁸). Ове године Лазар Шећеровић, трг. и Ристо Радуловић, трг., из Сарајева, дали су пола наполеона прилога¹⁴⁹). Прилози су давати и на народним селима¹⁵⁰).

На седници Управе Српске православне црквено-школске општине, одржане 20. априла 1908, Прокопије Шиљак поднео је предлог да се оснује фонд посебан за ђаке основне школе, пошто је Фонд за сиромашне ђаке служио за све школе. Овај предлог није тада усвојен¹⁵¹). Управник основних школа Стеван Самарцић известио је 22. децембра 1908. Управу општине, да су учитељи и учитељице основних школа, на свом састанку, решили да се оснује „фонд за потпомагање сиромашних ученика и ученица основне школе у Плевљима“. И тај фонд требало је пред Божић и Ускрс да сакупи помоћ за ђаке, било у одећи и обући било у новцу, да им се набаве књиге. За тај фонд предвиђени су приходи од добровољних прилога, прихода са забава, једног дела прихода од божићног вертепа, од чланарине редовних чланова, добротвора и утемељача фонда, итд. Предлагано је да се уведе у обичај, како је то било у другим крајевима, да се честитају појединцима славе, празници, свадбе и друга весеља. Управа фонда имала је да буде састављена од управе основне школе, једног учитеља, једног ученика, два члана Општине, које изабере та Општина, и под таквом управом постајао би фонд. На крају предлагано је да тај фонд замени Фонд за сиромашне ђаке, чија би имовина припала њему. Такав фонд, какав су предлагали учитељи и учитељице, имао би да се оснује и у Гимназији за гимназисте¹⁵²). Управа Општине решила је да се сва имовина ђачке сиротинске касе уступи новом фонду, када буду поднета његова правила Општини. У исто време препоручено је, да се споје оба фонда сиромашних ђака, тј. гимназијски и основне школе¹⁵³). Овај фонд је основан и већ 11. октобра 1909. благајник фонда поднео је Управи Општине извештај¹⁵⁴). Тај фонд имао је 1912. имовину у вредности 2.000 гроша¹⁵⁵).

¹⁴⁶) Исто, 6. III 1897.

¹⁴⁷) АМТ. Књига копије писама за 1902. Види под 27. I 1902.

¹⁴⁸) Цариградски гласник 19. III 1898.

¹⁴⁹) Исто, 19. XII 1898.

¹⁵⁰) Исто, 29. II 1908.

¹⁵¹) АМТ. Записници седница за 1908.

¹⁵²) Исто, Школска акта за 1907.

¹⁵³) Исто, Записници седница за 1908.

¹⁵⁴) Исто, Записници седница за 1909.

¹⁵⁵) Исто, Записници седница за 1912.

3. Свештенички и учитељски фонд

Свештеници и учитељи имали су сасвим мале плате, или их у више случајева нису ни имали. И то што су имали нису их уредно добијали, јер плате нису биле загарантоване. Због тога када су они умирали њихове породице остајале су неосигуране. Митрополит Дионисије, да би помогао свештеницима и учитељима, основао је 1898. Свештенички и учитељски фонд. Управо он је основао два фонда: 1) фонд за удове свештеника и 2) фонд за удове учитеља. У Призрену основана је главна управа, која се састојала од два свештеника и два учитеља. Кандидати за чланове морали су се изјаснити писмено. У фонд уплаћивана је нека врста улога, који почиње да се даје од 1. септембра 1898. Примани су и прилози за фонд¹⁵⁶). Независно од ове касе, у коју су били учлањени и плеваљски учитељи, они су основали и своју посебну касу, из које су помагали куповину стручних књига, и књига за сиромашне баке, итд. Приходи за ту касу били су и од забава¹⁵⁷).

4. Фонд цркве Св. Тројице

Наследници Управе Српске православне црквено-школске општине, одржане 5. октобра 1906, митрополит Никифор предложио је, да се оснује акционарски фонд, који би се звао Фонд цркве Св. Тројице, тј. манастира Св. Тројице. Сви су се сложили да је предлог уместан и да га треба остварити¹⁵⁸). Овај фонд био је на задружној бази, а основан је под крилом манастира Тројице, да би избегли тражење званичног одобрења од турских власти, као и зато да би се укрио прави циљ фонда. Највише је акција уписао сам манастир. Фиктивни председник фонда био је архимандрит манастира, али је послове водио Филип Бурашковић. Фонд је служио и за узајамно помагање, давање зајмова привредницима, који су били угрожени, да се не продају читлуци другима, нарочито мухацирима, који су у маса долазили. Православним привредницима давати су зајмови за куповину земље на којој су до тада радили код ага. Фонд је трајао до 1912. године¹⁵⁹).

5. Покушај да се оснује школски интернат

Године 1911. покренуто је питање оснивања пансионата за гимназисте који су долазили са стране. Управа Српске православне црквено-школске општине упутила је позив свима претседницима српских православних црквено-школских општина у унутрашњости у плеваљској кази. У том позиву се саопштавало, да се оснива пансионат при Гимназији за децу са стране, и околних села, било из Плеваљског санџака, било из суседних покрајина. Ту се објашњавало, да би деца за исту суму новаца добијала бољу храну, одело, постељу итд., но што

¹⁵⁶) Цариградски гласник 22. I 1898.

¹⁵⁷) Извештај управника основне школе у Плеваљима о стању школа за 1910/11.

¹⁵⁸) АМТ. Записници седница за 1906.

¹⁵⁹) По причању Прокопија Шињака (24. X 1954).

би добијала по приватним становима. Осим тога деца би била под надзором васпитача, који би водили рачуна о њиховом понашању и здрављу. При оснивању овог завода имале су да учествују све општине плеваљске околине. Плеваљска општина и општине околних села имале су да највише учествују у томе послу. Сама Општина у Плевљима имала је да поднесе највише трошкове за опрему пансионата. Ради договора она је позвала претседнике и других општина у плеваљској кази да дођу 2. септембра 1911. године¹⁶⁰).

Директор Гимназије Александар Марић, по питању пансионата, саопштио је Општини у Плевљима да је Главно школско тјторство, на његов предлог од 12. јула 1912, решило 3. августа: 1) да се при Гимназији од почетка 1912/13. школске године оснује пансионат, у коме ће гимназисти имати издржавање. На име таксе за издржавање имали су баџи да плаћају, и то они баџи који су из крајева североисточно од планине Рогозне по 10 турских лира, а полублагодејанци 5 турских лира, међутим од бака из других крајева по 300 франака у злату; 2) зграда, тзв. „Стара школа“, да се преправи за пансионат новцима које су одобриле општине у Плевљима, Пријепољу и Прибоју, као и новцима које буду дале општине из крајева североисточно од планине Рогозне; 3) одобрило је 6.000 франака у злату за пансионат у школској години 1912/13; и 4) да Управа Гимназије управља пансионатом према статутима пансионата у Скопљу, Призрену и Битољу, с тим да рачуне оверавају Управа Гимназије, Општина у Плевљима и претставници свих оних општина које би учествовале у трошковима око издржавања пансионата. Број питомаца из крајева североисточно од Рогозне имали су да одређују делегати општина заједно с Главним школским тјторством и професорима Гимназије, водећи рачуна о сразмери и потребама појединих општина. У томе саопштењу директор је тражио 7.250 франака као прву суму за издатке око припрема пансионата. Управа Српске православне црквено-школске општине, пошто је размотрила директорова излагања, решила је да изда 100 франака, и да се одмах отпочне са прикупљањем прилога¹⁶¹). Сама Општина предузела је била корак око набавке потребних ствари за пансионат. Она је 22. августа 1912. послала писмо Светозару Цвијетићу, трговцу, у Сарајево, и замолила га је да помогне у организовању набавке ствари за пансионат, који би био користан за цео српски народ Плеваљског санџака и околних крајева, а за који је највише имала да утроши Општина у Плевљима. Са тим писмом послат је у Сарајево Ђорђе Константиновић, проф. Гимназије, с тим да набави ствари за пансионат¹⁶²). Ускоро су почели да прикупљају и прилоге. Одређен је био Атанасије Димитријевић, професор, да их прикупља. Дато је у готову 1.698 гроша, али било је прилога и у стварима¹⁶³).

Зашто није отворен пансионат није познато. Директор Гимназије саопштио је 29. децембра 1912, да не може Општини вратити примљене кредите за оснивање пансионата, док о томе не донесе решење Министарство иностраних дела Краљевине Србије, коме има да под-

¹⁶⁰) АМТ. Школска акта за 1912.

¹⁶¹) Исто, Записници седница за 1911.

¹⁶²) Исто, Школска акта за 1912.

¹⁶³) Исто.

несе извештај о томе колико је утрошено од примљеног кредита, као и о свему што се тиче Гимназије¹⁶⁴). Према томе акција за подизање пансионата морала је да поникне у Београду, и да су отуда углавном имали да стижу новци за његово издржавање.

6. Библиотеке

1) *Манастирска библиотека*. Манастир Тројица код Плеваља био је одавна богат са књигама, одакле су се снабдевале књигама суседне цркве. Ту су кривене књиге из појединих манастира када су паљени. У тој библиотеци било је драгоцених рукописа из средњег века. Истицац је *Шестоднев* Јована Дамаскина у словенском преводу, са сликама. Године 1857. књиге су биле у добром стању, и осигуране. Мало пре тога Српска православна црквено-школска општина постарала се била да осигура књиге¹⁶⁵). Манастирска библиотека 1894. пописана је у једној свесци. Према томе попису било је рукописних, штампаних, мањег средњег и већег формата свега заведено под 183 броја¹⁶⁶).

Зна се да је неко време библиотека била смештена у одсењу испод Мађупнице¹⁶⁷). Танасије Пејатовић, који је најбоље познавао манастирске књиге и њихово стање, у своме предлогу о оснивању Бачке књижнице, упућеном 1902. Општини, скренуо је пажњу на опасност која је претила књигама од пропадања. Он је тада предлагао, да се оправи једна ћелија „у којој би се сместила школска књижница са књигама, које се у школи не могу држати. У овој би се ћелији могле сместити из манастирске ћелије старе врло важне и знамените књиге штампане и рукописне. Српској општини би на част служило да већу пажњу посвети овој манастирској књижници. Књиге, ако би остале и даље у оном стању у ком су до сада биле, сасвим би упропашћене, и без вредности. За ово би на првом мјесту пала одговорност на Општину и њено неразумевање. И за ове књиге потребно би било наручити најмање два ормана са стакленим затворима ради свјетлости која би штитила књиге од распадања“¹⁶⁸).

Вероватно да су ускоро направљени ормани, и то они у којима се и сада налазе књиге.

У тој библиотеци чувао се и Врхобрезнички летопис, који је писан у 17. веку, а за који је владало велико интересовање крајем 19. века¹⁶⁹).

2) *Библиотека Српског певачког друштва „Браство“*. По свој прилици Српско певачко друштво „Браство“ имало је своју библиотеку од момента свога оснивања, јер је морало имати текстове песама, ноте и друге књиге. Поуздано се зна да је 1897. друштво имало књижницу¹⁷⁰).

¹⁶⁴) Исто: Историски записи, 19, 1963, 527.

¹⁶⁵) Собрание сочинений А. Гильфердинга, III, 229.

¹⁶⁶) Библиотекар 1958, 227—234; Историски записи, 14, 1958, 235—260.

¹⁶⁷) По причању Прокопија Шињака (24. X 1954).

¹⁶⁸) АМТ. Школска акта за 1902.

¹⁶⁹) Универзитетска библиотека у Београду, Рукописна збирка, Ибр. 435.

¹⁷⁰) АМТ. Деловодни проток. Општине за 1897—1902.

3) *Бачка књижница и Наставничка књижница*. Стеван Самарџић и Танасије Пејатовић радили су 1901. на набавци књига за бачку књижницу¹⁷¹). Танасије Пејатовић, у својству директора Гимназије, предложио је Општини 16. марта 1902, да установи књижнице бачку и наставничку, прву од бачких књига, а другу на терет Општине. Он је извештавао да су већ наручени часописи и листови за једну и другу књижницу. Наручене су биле и књиге Српске књижевне задруге. Пејатовић је у том предлогу истакао да нема у Српству ниједне књижнице у којој се не би налазиле књиге Српске књижевне задруге. „И ми заузимамо у Српству видно мјесто, те не треба да изостанемо иза других, који су и слабији и сиромашнији од нас“, каже он у том предлогу, на крају кога је истакао потребу да се Општина упише за члана утемељача Српске књижевне задруге. Осим тога Пејатовић је предлагао да се, у договору са настојатељем манастира, оправи једна „видна ћелија“ у коју би се сместиле школске књижнице, као и књиге које се налазе у манастиру¹⁷²).

4) *Књижница Бачке дружине*. Године 1911. основана је Књижница за чланове Бачке дружине основне школе, која је служила узajамном помагању¹⁷³).

5) *Педагошка Читаоница и Књижница*. Учитељи и Учитељице, после забаве коју су одржали 19. фебруара 1911, основали су педагошку читаоницу и Књижницу. Ту су биле књиге махом за педагошко васпитање¹⁷⁴).

7. Зачетак књижаре

Прве књиге у Плевљима мора да су доносили калуђери, а доцније и трговци. Када је организована основна школа набављали су их и тјutori. Ипак, највише на томе послу, у последње време, раде трговци. Они су доцније имали књиге и у својим радњама. Тако су радили Тодо Радовић и Лазар Живковић¹⁷⁵). Књиге је продавао и Нико Пејатовић, брат Танасија Пејатовића. Он их је продавао у ситничарској радњи која је била испод садашњег хотела „Зелен Гора“. Ту су се куповале песмарице, календари и друге књиге. Пејатовић је продавао књиге негде до пред крај прошлог века. Васо Радловић Јовашевић носио је и продавао новине, календаре, песмарице и друге књиге. Он је био без школе, а умео је и да пева, нарочито сатиричне песме противу трговаца¹⁷⁶). Од године 1903. спомиње се да продаје књиге Милан С. Бајић¹⁷⁷).

Школске књиге добијале су се на поклон из Београда. Осим тога и учитељи су наручивали књиге, а доцније и наставници, и то од књи-

¹⁷¹) Исто, Деловодни протокол Општине, види под 25. X 1901.

¹⁷²) Исто, Школска акта за 1902.

¹⁷³) Извештај управника основне школе Прокопија Шиљка о стању школа за 1910/11; Историјски записи, 19, 1963, 528.

¹⁷⁴) Исто.

¹⁷⁵) По причању Беле Пејановића, у Плевљима (9. VIII 1954).

¹⁷⁶) По причању Алексе Јовашевића, из Плеваља (7. VII. 1954).

¹⁷⁷) АМТ. Школска акта за 1903.

жара појединих који су им слали књиге¹⁷⁸). Године 1892. добијане су књиге из Пеште од Књижаре Јована Данића, и то преко плеваљског учитеља Јована Митрановића¹⁷⁹). Набављане су књиге од књижара: Пахера и Кисића из Мостара¹⁸⁰), Рајковића и Ђуковића из Београда, француских књижара из Париза¹⁸¹), Цвијановића из Београда, Жарковића и Димитријевића из Скопља, и из Солуна и Цариграда од тамошњих књижара¹⁸²). Добијене су књиге и од Српске академије наука из Београда¹⁸³).

Било је сметњи око набављања књига. Ипак Срби су се и у томе сналазили. Они су користили све могућности. Спомиње се нека Чехиња, која је радила код Аустријанаца као куварица у Плевљима, како је добављала српске књиге из Новог Сада за плеваљске школе. Она је те књиге давала Милошу Ђоровићу, трг., а овај их је давао учитељи-ма¹⁸⁴). Школске књиге набављао је и Симо Радичевић, који је држао кантину на Доловима. Оне су му слате из Београда¹⁸⁵).

8. Певачко друштво „Браство“

Ученици основне школе у Плевљима увек су певали како у школи тако и у цркви. За њих је писано 1857: „Ученици лепо певају“¹⁸⁶). Прво певачко друштво „Браство“ основано је 1889, али га је укинула Цариградска патријаршија по наговору грчког владике, а ни турске власти нису биле дале дозволу за његово оснивање. Чланови друштва, када су ишли на гробље, носили су колајне црне, а на забаве и у цркву колајне са српском тробојком¹⁸⁷).

Првог децембра 1891. друштво је обновљено. Тада се уписало 28 чланова редовних и помажућих. Редовни чланови били су:

Јован Митрановић, Тодор Росић, Јован Протић, Саво Недић, Дико Којовић, Спасо Обрадовић, Тодор Живковић, Стево Дебељсвић, Нико Пејатовић, Јаков Бајић, Ристо Николајевић, Сретен Кубуровић, Ристо Бајчета, Илија Цвијетић, Јосиф Амдић, Саво Дамјановић, Васо Поповић, Јован Кнежевић, Томо Оцакија, Васо Радуловић, Радован Бијелић, Гавро Кујунџић, Михаило Бијелић, Кирило Ђирковић, Дико Дамјановић, Ристо Росић, Јањин Морант, Јосиф Стијеповић, а помажући били су: Спасо Ружичић, Душо Бавчић, Јаков Бајић и Јован Протић.¹⁸⁸

Године 1894. тражен је хороваџа. Привремени хороваџе били су Спасоје Бајић за црквено, а Роксанда Толић, учитељица, за народно певање. Те године ово друштво тражило је да се ограда српско гробље¹⁸⁹). Ово друштво је поново затворено, изгледа овога пута од стране

¹⁷⁸) Исто, Школска акта за 1903—1905.

¹⁷⁹) Исто, Школска акта за 1892.

¹⁸⁰) Исто, Школска акта за 1902.

¹⁸¹) Исто, Школска акта за 1903.

¹⁸²) Исто, Школска акта за 1910.

¹⁸³) Исто, Школска акта за 1911.

¹⁸⁴) По причању Вука Поповића, правника, из Плеваља (17. X 1954).

¹⁸⁵) По причању Бола Пејатовића (9. VIII 1954).

¹⁸⁶) Собрание сочинений А. Гильфердинга, III, 229.

¹⁸⁷) По причању Стева Леовца, лончара, из Плеваља, (27. VII 1954).

¹⁸⁸) АМТ. Протокол примања и расхода Општине за 1901.

¹⁸⁹) Исто, Записници седница за 1894.

турских власти. Оно је обновљено у јануару 1897. Претседник друштва био је Милан Бајић, а деловођа Мил. Д. Дебељевић. Редовних чланова било је 43, а помажућих 4. У току године број редовних чланова повећао се на 49. Први редовни чланови били су:

Вук Секулић, Гавро Новаковић, Јован Бујишић, Михаило Бајић, Јован Стијеповић, Миле Ж. Живковић, Лексо Бајић, Гавро Милинковић, Миле Дебељевић, Симо Радичевић, Јакша Поповић, Стево Леовац, Саво Росић, Јованка Јакшић, Даринка Топаловић, Топо Цувер, Јаков Самаршић, Владо Шећеровић, Михаило Цувер, Михаило Јанковић, Јован Госпић, Михаило Милинковић, Кирило Ђирковић, Саво Јевросимовић, Никола Миљић, Спасо Бајић, Стево Грујичић, Никола Настић, Дико Којовић, Јања Гојковић, Раде Грујичић, Лазар Живковић, Јевто Мрав, Тодор Росић, Стево Дебељевић, Саво Цупара, Перо Петровић, Спасо Обрадовић, Василије Радуловић, Светозар Жутић, Димитрије Бајчета, Симо Цуверовић, а помажући чланови били су: Спасо Ружичић, Тодор Антонијевић, Данило Шиљак, Ристо Пејатовић, и на крају као добротвор био је митрополит Дионисије, који је био иницијатор његовог обнављања и који се примио за заштитника друштва¹⁹⁰).

Друштво је имало приходе од чланарине, пратњи на гробље и забава. Добијали су и прилоге. Чланови друштва имали су и дипломе¹⁹¹). Године 1897, био је хоровађа Јован Госпић. На прослави св. Саве дати су прилози. Никола Космуковић, из Сарајева, дао је један сандук у вредности 1 дуката. Дали су прилоге и Михаило Суботић и Петко Вукомир, оба из Сјенице¹⁹²). Зна се да је певачко друштво учествовало у свим црквеним свечаностима и у ношењу крста. Управа друштва, у чији састав су улазили: Михаило Бајић, претседник, Јакша Јекић, потпретседник, Лазар Живковић, благајник, Милан Дебељевић, деловођа, Стево Жутић, књижничар, и чланови одбора: Јован Бујишић, Гавро Новаковић, изјавила је 2. децембра 1901, да је друштво престало, понудивши имовину, у вредности 1.520,13 гроша, Српској православној црквено-школској општини, да се служи у корист школе, док се друштво не обнови¹⁹³).

Певачко друштво „Браство“ поново је обновљено 5. октобра 1906. У управни одбор били су изабрани:

Борђе Пејановић, претседник, Саво Радуловић, потпретседник, Миле Дебељевић, деловођа, Владета Шећеровић, благајник, одборници: Стеван Леовац, Андрија Пјановић и М. Лаковић, књижничар и контролни одбор: Урош Милинковић, Гавро Пејатовић, Јован Бавчић и Јаков Илић.

Друштво је стављено под заштиту митрополита Никифора. Оно је основано за омладину, и имало је редовне и помажуће чланове¹⁹⁴). Пошто је друштво отпочело рад затражило је своју имовину коју је раније предало Општини на чување. Та имовина добијена је 1908. Филип Поповић, учитељ и Борђе Пејановић, проф., у име друштва предлагали су 1907. и 1908, да се у манастиру направи хор, како би се друштво када пева одвојило од народа¹⁹⁵). Ово друштво се називало „Пјевачко друштво“¹⁹⁶), „Српско православно пјевачко друштво“¹⁹⁷), „Срп-

¹⁹⁰) Цариградски гласник 26. VII 1897.

¹⁹¹) АМТ. Књига примања и расхода Општине за 1897; Цариградски гласник 26. VII 1897.

¹⁹²) Цариградски гласник 3. IV 1897.

¹⁹³) АМТ. Деловодник Општине за 1897—1901.

¹⁹⁴) Исто, Књига „Благајница Друштва пјевачког „Братство“ за 1906—1908.

ска православна пјевачка дружина „Браство“¹⁹⁸), „Црквено школско пјевачко друштво „Браство“¹⁹⁹), „Српско православно црквено пјевачко друштво „Браство“²⁰⁰), или „Српска православна црквена пјевачка дружина — Плевље“, а у средини печата имало је лик св. Саве. На писмима био је штампан исто овај натпис само је додавано после Плевља, у загради, Херцеговина²⁰¹).

Певачко друштво вежбало је у манастиру, основној школи и у Гимназији²⁰²). Турским властима су стизале оптужбе противу овога друштва. Оптуживано је да пева не само црквене песме већ и националне. Због тога друштву је ометан рад. Увек када су Турци водили контролу његова рада оно се повлачило у манастир и тамо се вежбало. Од 1906. уведено је и свирање у друштву, и то је имало велики успех²⁰³). Ово друштво учествовало је на свима приредбама, забавама и селима. Нарочито се истицало на прославама св. Саве²⁰⁴). Певачко друштво „Браство“ давало је прилоге болесним, а при сахрани учествовали су и давали помоћ за сахрану²⁰⁵). Друштво је у својој књижници држало српске часописе: „Дело“, „Тежак“, „Бос. вила“, „Српски сион“, „Бранково коло“ и друге²⁰⁶).

9. Прославе и народна села

1) *Вертеп*. Под Турцима, крајем прошлог века, није нигде прослављан вертеп сем у Плевљима²⁰⁷). То прослављање трајало је чак до 1941. Баци су се маскирали. Обично су била четири цара. Од жуте хартије прављене су круне, а од црвене сабље. Један је носио звезду. Маскирани баци са наставницима ишли су по кућама сва три дана на Божић, певајући црквене и световне песме. Том приликом купили су прилоге за сиромашну децу. У том циљу певали су песму „Цар Петар“, која гласи:

„Ја сам цар Петар, / у име сиромашних бака / летим као ветар / носим пехар вина / да наздравим свима. / Пехар ти се измаче / дукат ми се у кутију примаче“⁽²⁰⁸⁾.

Када је 1896. основан Фонд сиромашних бака прекинуто је сарањом праксом, по којој је приход од вертепа даван учитељима, и

¹⁹⁵) Исто, Записници седница за 1907—1908.

¹⁹⁶) АМГ. Акта Певачког друштва „Браства“ за 1894.

¹⁹⁷) Исто.

¹⁹⁸) Исто, Деловодни протокол Општине за 1897—1902.

¹⁹⁹) Исто, Књига прихода и расхода Пјевач. друштва „Браства“ за 1906 — 1908.

²⁰⁰) Исто, Књига прихода и расхода Пјевач. друштва „Браства“ за 1906 — 1908.

²⁰¹) Исто, Акта Пјевач. друштва „Браства“ за 1894.

²⁰²) Исто, Записници Општине за 1897; Цариградски гласник 31. VII 1897.

²⁰³) По причању Борба Пејановића (27. VII 1954).

²⁰⁴) АМГ. Копија позива на прославу св. Саве 1893; Цариградски гласник 6. II. и 3. IV 1897.

²⁰⁵) Исто, Књига прихода и расхода Пјевач. друштва „Браства“ за 1907.

²⁰⁶) Исто.

²⁰⁷) Цариградски гласник 1. II 1896.

²⁰⁸) Из рукописне песмарице Саве Лазаревића, ученика у Плевљима, из 1902.

цео приход припадао је сиромашним ђацима. То је тако одлучено по вољи самих учитеља²⁰⁹).

2) *Светосавска прослава*. Прослава св. Саве у Плевљима почела је врло рано. Поуздано се зна да је прослављен 1893. То се види из једног позива, који гласи:

„Позив на претставу *с игранком* и пјевањем које приређује овдашње Српско православно пјевачко друштво на дан св. Саве 14. јануара 1893. године, у просторијама овдашње друштвене пиваре, у корист школскога фонда.

Сједиште првога реда од једне особе	15 гроша
„ II. „ „ „ „	10 „
„ III. „ „ „ „	5 „

Овај позив важи за г. — — — — —

Драговољни прилози из мјеста и са стране примају се с особитом благодарношћу, а имена дароватеља биће објављени у вилајетском листу. Сваки прилог из мјеста и са стране имају се предавати и упућивати на г. Алексу Бајића, друштвеног благајника.

Почетак ће бити у 2 сата у вече (у јамзију)²¹⁰).

Из године 1896. имамо један опис прославе. По томе опису знамо како су извођене прославе. Те године прослава је изведена врло свечано. У манастиру је била служба. Одатле се ишло у школу. Ђаци су ишли у реду, а за њима су били свештеници у одеждама, после којих су били грађани. Ученици и ученице су путем певали наизменично „Ускликнимо с љубављу“ и „Пути воводјашчаго в жизн“. Та поворка свратила је у мушку основну школу, а ученице су отишле у своју школу. У школама извршено је водоосвећење и сечење колача. После тога, у мушкој школи, изговорио је беседу Тодо Б. Рочић, учитељ. Он је говорио „О страху и бојазни“. У току те свечаности објављено је оснивање „Бачке штедионице“, о којој је било речи. У концертном делу прославе певала се химна султану, а одмах иза тога разне националне световне српске песме. Химна султану морала се певати због турских власти. У женској основној школи говорила је Милица Тримчевић, учитељица, „О животу и раду св. Саве“. Ове године, као и годину дана раније, прослављена је светосавска слава боље него ранијих година, и то што су Срби добили, у току две задње године, извесна права и свога митрополита, који је дошао у Призрен²¹¹).

Године 1897. на прослави св. Саве присуствовао је и митрополит Дионисије. То је изазвало велику радост код православног српског живља, јер је први пут, после неколика столећа, могао да дочека Србина архијереја. Он је служио службу у манастиру, а после је био на прослави у школи. Тада је био домаћин славе Стево Бајић. Говорио је Тодо Ристић, учитељ, „О примању ученика у основну школу“. Када је завршено декламовање певало је националне песме Српско православно певачко друштво „Браство“²¹²). Поводом посете митрополита Дионисија дати су школи велики прилози. Према једном списку зна се да су дали или послали прилоге у грошима:

²⁰⁹) Цариградски гласник 1. II 1896.

²¹⁰) АМТ. Неозначена акта. Прослава Св. Саве замењивала је збор и села (Босанска вила 1886, 26—28).

²¹¹) Цариградски гласник 1. II 1896.

²¹²) Исто, 6. II 1897.

митрополит Дионисије 156, Сулејман-паша 156, Мах-ага Бајровић 240, Стево Бојић 130, из Плеваља, Петар Николић, трг., из Заграда, 125, по 120 гроша Михаило Ристић, српски конзул у Скопљу, браћа Шећеровић, трг., из Плеваља; Проконије Бујишић, архимандрит манастира Петковине у Краљевини Србији, 108, Мурат-бег Селмановић, из Плеваља 78; по 71 Јаков Шиљак, парох на Мељаку, Петар Николић, трг., у Скопљу; по 62 1/2 Митрополит Хаџи Сава Косановић, из Улциња, Ристо и Миле Радуловић, трг., из Сарајева, Пахомије Николић, игуман из Високог (Босна), Српска банка из Заграда, Н. Н. из Скопља; по 60 Нешковић, вице-конзул у Скопљу, др Чедо Ђурђевић, из Скопља, Тереска Радуловић са Јавора, Јован и Васо Веселчић, трг., из Пријепоља; по 55 Јевто и Софија Цуловић, учитељи, из Кочана; Иларион Весић, архимандрит и директор гимназије, из Скопља, 52, Антоније П. Никшић, свештеник, из Феризовића 51,08, Борбо и Перо Јанићијевићи, трг., из Плеваља, 50, Мухамед-еф. Коријенић, трг., из Плеваља 47; по 37 1/2 Јован Вајдеш, пивар, из Плеваља, Лука Грујичић, трг., из Фоче, Обрад Николић, из Фоче, Михаило Дожић, игуман манастира Мораче; по 31,10 Венијамин Николиновић, протосињел, из Сарајева, Димитрије Анастасијевић, трг., из Плеваља; Јосиф Живковић, трг., из Плеваља, 30, Марко Синадиновић, из Феризовића, 28,36, Михаило Живковић, трг., из Плеваља, 26,10; по 26 Бено Бенисијевић, Миле Бошковић и Дико Грујичић, трг., из Плеваља, Стеван Антонијевић, учитељ, Васо Стевовић, трг., Гаврило Борисављевић, трг., сви из Нове Вароши, Теодосије Веселица, архимандрит милешевски, Вукола Поповић, протопресвитер пријепољски, Певачко друштво из Сјенице, Митар Пантић, учитељ и управитељ новопазарске основне школе, Антоније Аксић и Авакум Авакумовић, трг., из Новог Пазара, Петар Тодоровић, Борбе Сантић, Никола Нећа, Сотир Наумовић, Никола Мазнић, Коле Куртић, Никола Јовановић, Саво Ј. Симадиновић, трг., из Феризовића, Јован Митрановић, управ. скопске основне школе, браћа Јовановић, трг., Младен Поповић, гостионичар, Јован Бурковић, свештеник, Борбо Крстовић, апотекар и Коста Сидовић, сви из Скопља, Младен Дебељковић, свештеник, из Лишљана; по 25,20 Нисуф-еф. Хаџи-Шаџировић, трг., Анд-бег Адебеговић, беледија реиз., сви из Плеваља; по 25 Ристо Бајчегић, механџија, Гедеон Марић, игуман манастира Тројице, Теодор Вукојичић, свештеник, Фианп Бурашковић, трг., сви из Плеваља, Марија Крбуровић, учитељица, из Нове Вароши, Светозар Цвијетић, трг., помоћник, из Сарајева, Јово Јеремић, трг., из Фоче, Панто Цвијетић, механџија, са Металке, Јанко Петровић, механџија, са Металке, Лазар Милиновић, трг., из Мостара, Ристо Зонић, трг., из Зворника; Јован Феца-еф., мудар, из Плеваља 24,20, Хусеин-еф., мудар, из плеваљског Бумрука, 20, Перо Живковић, трг., из Плеваља, 18,30, Стево Милинковић, механџија, из Плеваља 17,20; по 16,27 Раденко Петронијевић, трг., из Сјенице, Стеван Атанацковић, трг., из Новог Пазара; Милица Тримчевић, из Сјенице, 15, Јован Живковић, трг., из Нове Вароши, 14,25; по 13 Саво Фосовић, јеромонах доволски, Алекса Цувер, механџија, из Плеваља, Переклија Морант, комисионер, из Плеваља, Јевтан Мрав, учитељ, Ибрахим-еф., полициски комесар, из Плеваља, Мехмед-али-бег, тахират мудар, Бесим-еф., беледисики и војни лекар, Мустафа-еф., мудар телеграфа и поште, Сали-бег, војни кајмекан из 70 алаја, Смаил-еф., благајник, Берим-еф., цеза реис, Хасан-еф., мудар муми и Симо Милошевић, трг., помоћник, сви из Плеваља, Јевто Мичијевић, Борбе Трипковић, Влад. Цукић, Јеврем Стевановић и Симо Милосављевић, трг., из Нове Вароши, Рафаило Вукадиновић, учитељ, из Пријепоља, Спира Јанковић, трг., из Сјенице, Василије Церовић, прота сјенички, Симо Тубић и Симо Карамарковић, трг., из Сјенице, Марко Бачанин, свештеник, Илија Јовановић, учитељ, Јован Сарић, механџија, сви из Кочана, Димитрије Марковић, парох кочански, Лика Рајковић, Јордан Поповић и Харалампије Илић, учитељи, из Кочана, Јован Анђелковић, свештеник, и Дена Јовић, трг., из Неродимља, Замфир Замфировић, трг., из Скопља, Илија Вучић, предавач скопске гимназије, Милан Јанковић, трг., из Лишљана; по 12,20 Тодо Радовић, Миле Радовић, Тане Гирковић, Тодо Грујичић, Јов. Живковић, трг., Тод. Росић, учитељ, Саво Дамјановић, механџија, Ристо Бујишић, учитељ, сви из Плеваља, Хаџи-Меле Цукић и Милош Јовичић, трг., из Нове Вароши, Јово Савић, штампар, из Сарајева, Нико и Борбо Х. Вуковићи, из Фоче, Самуило Давидовић, трг., из Чајница, Саво Комадиновић, трг., из Чајница, Ристо и Перо Стефановић, трг., из Горажда, Јаћим Младеновић, трг., из Сјенице, Симо Богдановић, трг., из Пријепоља, Борбо Пејатовић, обућар, из Сјенице; по 12,10 Божидар Срдан, прота нововарошки, Андрија Букумировић, механџија, из Сјенице; Душан Б. Никић, учитељ, из Новог Пазара; по 10 Јово Шећеровић и Стеван Лазаревић, трг., из Плеваља, Манојло Мрвић, управник основне школе у

Сјеници, Димитрије Павићевић, механџија, из Плеваља 9, Перо Бајић, трг., из Плеваља 8; по 6,10 Нико Пејатовић, трг. помоћник, Перо Тодовић, трг., Михаило Јакшић, механџија, Тодор Недић, механџија, Михаило Мојсиловић, манастирски послужитељ, Борбе Божићевић, механџија и Вуле Драгашевић, колар, сви из Плеваља; Спасо Турубатовић, трг. помоћник, 5,10, Обрад Обрадовић, трг., из Плеваља, 5, Јово Милинковић, трг., 3 и Никола Комаданвић, трг., 3, оба из Чајничка.

Овај списак није цео објављен у штампи. Он је имао и даље да се објављује, али није било настављено штампање, иако је наглашено да ће се продужити²¹³). И по овом списку види се колико је било интересовање за школу у Плевљима. Осим тога он сведочи да су и службеници турских власти давали прилоге, сигурно они који су присуствовали прослави св. Саве, као и исламци Срби, становници Плеваља. Прилози са стране што су стигли, мора да су послати као одзив на позив за прославу св. Саве, који им је био упућен.

Године 1898. прослављен је св. Сава. Говор је одржао Тодор Росић „О светом Сави“. Домаћин славе био је Јосиф С. Бајић, а за идућу годину изабран је Милан Д. Грујичић²¹⁴).

Приликом прославе св. Саве 1899. приређена је увече забава, на којој су ђаци приказали два комада: 1) „Школски надзорник“ од К. Трифковића и 2) „Шаран“ од Змаја. Тада је изабран за домаћина за идућу годину Перо Живковић, а дато је прилога 2.700 гроша²¹⁵). И наредних година слављен је св. Сава у Плевљима. Године 1901. свечано је прослављен. У једном допису од 1. фебруара 1901. истиче се да није било места у коме се крсти с десна на лево, а да није прослављен св. Сава 14. јануара. Тамо се каже: „Те своје свете дужности свесна је и наша дична Србадија у Плевљима, овоме кутићу негдашње војводине светитеља српскога Саве“. Основне школе приредиле су прославу. Позивнице су разаслате писмене, јер се није стигло да се на време оштампају. Спремљен је и један комад за представљање. Преко 200 ђака прослављало је св. Саву. Прво се ишло на службу у манастир, одакле су ђаци и грађани дошли у школу на прославу. Домаћин је био Ристо Бавчић. Он је дао све „што је било потребно за овај лепо српски обичај“. За домаћина за идућу годину изабрани су браћа Ристан и Стево Леовци, знатлије. Стана Вукојичић, учитељица, говорила је „О српској школи некад и сад и њеном опстанку“. Затим се декламовало, певало песме, и на крају гости су послужени колачима. Увече приређена је забава. Том приликом ђаци су певали песме, декламовали и давали комад „Љубавно писмо“ од К. Трифковића. У извођењу комада помагале су им Ј. Бујишићка, Јованка Опачић и Н. Н. У игри истакали су се Никола Настић и Н. Н. Настић, као пријатан шалџија, изазвао је општи смех. После комада певао је уз гусле Михаило Пејатовић, омладинац. На крају била је и томбола. Била су одређена три добитника: Бранко Радичевић и вила са гуслама, слика на платну свилом рађена и слика Вука Караџића, израђена на ћилиму црвене боје. Ова забава продужена је игранком народних кола²¹⁶). Овде треба напо-

²¹³) Исто, 22. V 1897.

²¹⁴) Исто, 19. II 1898.

²¹⁵) Исто, 25. III 1899.

²¹⁶) Исто, 22. III 1901.

менути да су Турци једва дозволили, да се одржи ова забава, јер они нису у то време хтели да дозволе никакве скупове²¹⁷).

У допису из Плеваља од 19. јануара 1904. подвлачи се значај прославе св. Саве. Тамо се каже: „Као што је познато светосавске су прославе код нас од великог значаја, јер то је једини начин, да се народ мало оживи, и да му се дадне снаге и полета“. Баци основне школе и Гимназије задовољили су ту потребу прослављајући св. Саву и 1904. Стеван Боровњак, наставник Гимназије, и Симо Шиљак, вероучитељ Гимназије, припремили су баке да певају. Домаћин славе био је Јосиф Бајић, који је наследио од претходне године игумана манастира Тројице Василија Р. Поповића. У програму су биле црквене и световне националне пеме. Игран је комад „Адвокат и чобани“ од Фарса Паленова, по преводу Боровњака. Борбе Пејатовић припремио је шаљиву лутрију. Предмете за лутрију поклонили су били трговци. Било је око 250 гостију. Било би и више, али није било места у сали. Били су из Н. Вароши Гаврило Борисављевић и Коста Стевовић, и из Прибоја Васо Стевовић. Ова прослава, „одмакла од пређашњих прослава“, била је интересантна и зато што су били дошли Цигани из Шапца, који су свирали бацима цео дан пред Гимназијом национална кола. Приход је био 3.607 гроша. То је утрошено за набавку школских ствари²¹⁸).

На прослави св. Саве 1905. говорио је директор Гимназије Илија Лалевић о помоћи коју народ чини Гимназији. Он је рекао тада, да је та помоћ доказ да постоји „једнодушност српскога народа, која ће видно бити оличена у новој гимназијској згради“. Прослава је одржана у школском дворишту, пошто је била Гимназија изгорела. Забаве није било, јер се није могао локал добити, а било је и других незгода. Домаћин је био Јосиф Бајић²¹⁹).

Око прославе св. Саве 1906. нарочито су се залагали Борбе Пејановић, заменик директора, Глиша Елезовић, професор Гимназије, Косара Елезовић, управница Девојачне радничке школе, Миланко Атанацковић, и други наставници. Миланко Атанацковић спремао је баке да певају, а Васа Стајић у говору изнео је предност просвећеног човека. Играна је шаљива игра Косте Трифковића „Честитам“. Домаћин је био Перо Јанићијевић, а за идућу годину изабран је Филип Бурашковић²²⁰). Забава је одржана у Бајићевој кафани, која се налазила изнад садашњег хотела „Зелен Гора“. Приход је био од улазница 1.136,10, од прилога 1.861,10, а од лутрије 601,10 гроша²²¹).

Свечана простава св. Саве била је и 1908. Прославу су приредили М. Бајићева, учитељица, и Прокопије Шиљак, учитељ, и Никола Милић, наставник Гимназије. Певање је водио Филип Тановић, наставник. Извођен је комад „Подвала“ од Милована Глишића. Баци су IV разреда основне школе приказали „Не бежи од школе“, које је драматизовао Т. С. С. Такође су извели и комад „Нови учитељ“ по Марасу, превод чика Васе Љубисава. Ови су комади из Библиотеке „Мало

²¹⁷) АМТ. Деловодни протокол Општине за 1901, под 2 децембар.

²¹⁸) Цариградски гласник 6. II 1904.

²¹⁹) Исто, 4. II 1905.

²²⁰) Исто, 3. II и 31. III 1906.

²²¹) АМТ. Школска акта за 1906.

СТІХИРА СВАТЫМЪ СЕРБСКИМЪ / СКРАЋЕНА ВЕРЗИЈА / СЛАВА Й НЫНѢ, ГЛАСЪ Є

СВА-ТІ - И СЕРБСТІИ ПРОСВѢ-ТИ-ТЕ-ЛІ-Е
 Й ОУ-ЧИ - ТЕ-ЛІ-Е, Й ПРЕПО-ДОБНИИ КРА-ЛИ,
 ЦАРІ-Е, КНА-ЗИ Й ДЕСПО-ТИ: СЪМЕ-Ш - НЕ
 МІ-РО-ТО-ЧИ - ВЫИ, СЪВ - - - - ВО
 РАВНО-А-ПО-СТОЛНЫИ, АРСЕНИ - Е ЧУ-ДО-ТВОР-
 ЧЕ, СТЕ-ФА-НЕ ПЕР - - ВО-ВЪН-ЧАН - - НЫИ,
 ВЛАДИСЛАВЕ КРА - - ЛЮ Й СЪВВО ВТО - РЫИ
 СО БЕ-ОК - - ТІ-СТОМЪ ВСЕ - - ХВАЛ - - НЫМЪ,
 ПРЕПОДОБНЫИ МИЛХТИ-НЕ, НИ-КОДИ-МЕ, ДАНИ-И-ЛЕ,

съкнатиною Мили-це-ю: материю сво-е-ю.
 И ты перво-мученице сѣрб-скій ѿзудотвори
 Іо-ан-не-Владимі-ре, Ёлбасан-скаа
 по-хва-ло! Всехвал-ныа царицы,
 княгини ѿ деспотицы воспо-емъ: Елену, Ана-
 стасі-ю — ѿ Агге-лі — — — — — нѣ.
 Святии деспоти: Ге-ор-гій-е, Стефа-не,
 Маѣме ѿ Іоан-не, сѣрмійскіа ѿ Круше-
 дол-скі-а ѿ Би- — — — — — те-ли — — — — —
 сла- — — во! Во бра-нехъ славный вои-не

со Бвста - Ві-емъ, Іванні - кі-емъ ѿ Б --
 -- фре -- -- томъ. Пречудный Спїрі - дв - не,
 Грито - рі е Бого - но - сный, Чудотворче по лим --
 скїй, сватый Іаковве - ѿ Сав - во - тре -- -- тїй.
 Предив - ный во страдні - ихъ Стефа - не Деца -
 номъ славо - съ слено - ю сестро - ю сво - є - ю
 ѿ Оу - рошю честный. Преслав -- -- -- ный
 ѿ ве - ликїй кня -- -- же Ла - за -- -- ре,
 ѿ же пролі - а кровь - сво - ю -- за вѣ - рю
 ѿ Б - те - чество. Сватый деспоте Стефане высокій

Сте-фа-не

не Штила-но ви-чу!

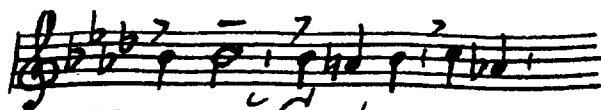
И вы-пятьно-жи-тели-е : сватыи Петре
хо-риш-кїи, Іо-ан-ні-кї-е дь-вїзкїи,
Прохоре пчин-скїи, Таврїи-ле леснов-скїи,
Іо-а-кі-ме со-тов-скїи.
Сватыи Васїлі-е чудотворче, За-Халмскїи
и Петре-це-тин-скїи, и ты сватыи
Стефа-не пи-перскїи, вашче памать
всехвал-но со-вер-ша-емъ.

Мы же - вса вы ѿ про-уба прослав-
 ла-емъ ѿ славимъ, ѿкш великіа стол-пы
 ѿ предстате-ли рода сербскаго крестоносца-го.
 О, От-цы ѿ па-сты-рї-е добріи,
 оуправите ѿ-течество пристанищу спасе-ні-
 а ѿ просите миръ ѿ Бо-га ро-
 да - на - ше - - - му.

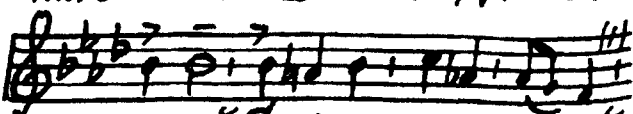
Напомена: Између знакова

⊕ ⊕ врши се убацивање допунских
 текстова.

ДОПУНСКИ (ИЗМЕНЬИВИ) ТЕКСТОВИ А) ИМЕНА ИЗ УЖЕ ВЕРЗИЈЕ:

1) 24. септембар

сва-тый Стефане пипер-
скій ѿ ты преподобный Давіде, княже
сербскій, твою же па-мать соверша-емъ днесъ.

2) 4. октобар

сва-тый Стефане пиперскій
ѿ ты преподобная Єлісаве-то, княгиня серб-
ская, твою же па-мать соверша-емъ днесъ.

3) 21. октобар

сва-тый Стефане пиперскій
ѿ ты — преподобный Виссарі-ω — не, твою же
па-мать совер-ша-емъ днесъ.

4) 11. НОВЕМБАР

сва-тый Стефана пиперскій
й ты Стефа-не оурошице и препо-добній
Евѡ-міе й Несто-ре, вашу же па-мать
совер-ша-емъ днесъ.

5) 7. ДЕЦЕМБАР

сва-тый Стефана пиперскій
й ты - препо-добный Тригорі-е мол-чал-ниче,
твою же па-мать....

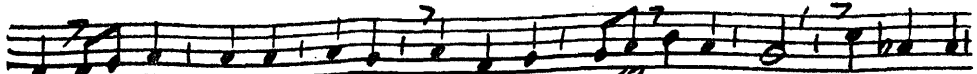
6) 13. ДЕЦЕМБАР

сва-тый Стефана пиперскій
й ты - страстотерпце Гаври-ле, патріарше сербскій
й препо-добный Никоди-ме, вашу же па-мать....

7) 17. ДРЦЕМБАР

сва-тый Стефана пиперскій

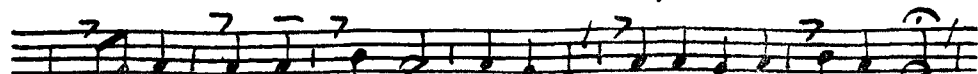

й ты — препо-дрбный діаконе ~~в~~ввакхе, мучени-
це, твою же па-мать ....

8) 11. фебруар
и 26. маї

сва-тый Стефана пиперскій

й ты — сватый те-шр-ті-е, мучениге кратовскій,
твою же па-мать ....

9) 24. април

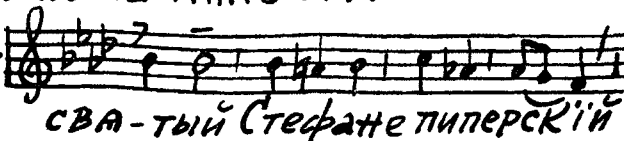

сва-тый Стефана пиперскій

й ты — сватый Сав-во, — митропо-лі-те
ёрдельскій, твою же па-мать ....

10) 30. август

сва-тый Стефана пиперскій

І ВИ – СВАТІЙ ПАТРІ-АРХИ СЕРБСТІЙ :
 КҮРІЛЛЕ, НІКВ-НЕ-И МА-КА - РІ-Е,
 ВАШУ ЖЕ ПА-МАТЬ....

11) 16. ЯНУАР
 СВА-ТЫЙ СТЕФАНЕ ПИПЕРСКІЙ

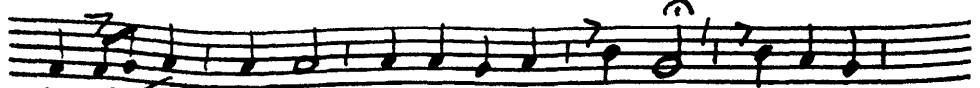
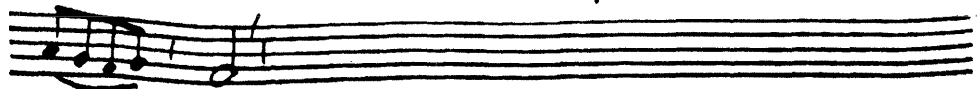
І ТЫ – ПРЕПОДОБНИЙ РО-МИЛЕ РАВАНИЧКІЙ,
 ТВОЮ ЖЕ ПА-МАТЬ....

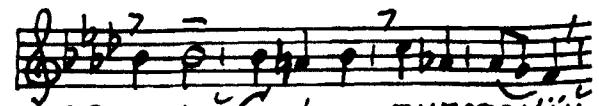
Б) ИМЕНА ИЗ ШИРЕ ВЕРЗИЈЕ:

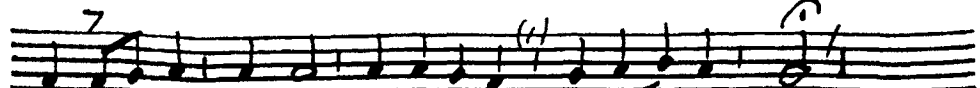
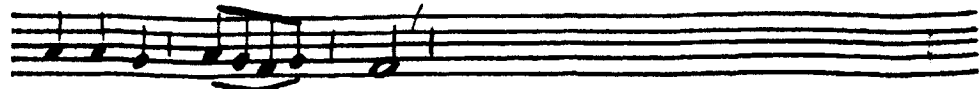
1) 13. ОКТОБАР
 СВА-ТЫЙ СТЕФАНЕ ПИПЕРСКІЙ

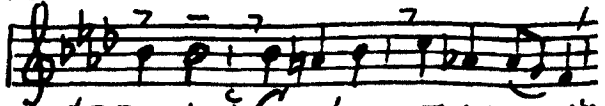
І ТЫ – СВАТАА ЗЛА-ТО, МЕТЛЕНСКА,
 ТВОЮ ЖЕ ПА-МАТЬ....

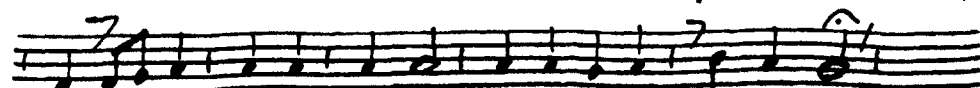
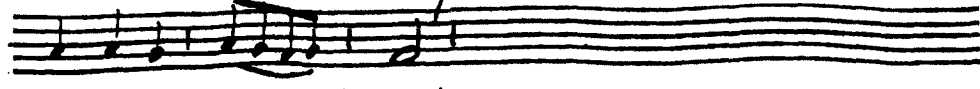
2) 28. НОВЕМБАР СВА-ТЫЙ Стефане пиперскій

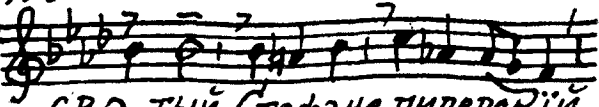

И ТЫ — СВА-ТЫЙ МУЧЕНИЧЕ ХРИСТО, ТВОЮ ЖЕ

ПА -- МАТЬ . . . .

3) 5. ДЕЦЕМБАР СВА-ТЫЙ Стефане пиперскій

И ТЫ — СВА-ТЫЙ МУЧЕНИЧЕ ЯГГ - Е - ЛЕ,

ТВОЮ ЖЕ ПА - МАТЬ . . . .

4) 4. АПРИЛ СВА-ТЫЙ Стефане пиперскій

И ТЫ — ПРЕПО-ДЪБНЫЙ МУЧЕНИЧЕ НИКИТО,

ТВОЮ ЖЕ ПА - МАТЬ . . . .

5) 29. АВГУСТ СВА-ТЫЙ Стефане пиперскій

позориште“ , издање Рајковића и Буковића. После концерта била је лутрија²²²).

3) *Прославе у част српских књижевника*. Митрополит херцеговачко-захумски Серафим из Мостара наредио је 24. септембра 1891, преко црквених власти, на предлог „Главног одбора за подизање споменика Сими Милутиновић“, од 9. истог месеца, да се прослави 5. октобра дан смрти великог српског песника. Такво наређење добила је и Српска православна црквено-школска општина у Плевљима, која је и приредила прославу²²³).

Одбор за Змајеву прославу у Загребу упутио је 29. маја 1899. позив Српској православној црквено-школској општини у Плевљима, у коме је позивао да учествује у прослави, која се имала одржати на Видовдан у Загребу²²⁴).

Приликом благодарења у манастиру Тројици, по завршетку школске године 1904, одржан је парастос Змају и Сими Лукину Лазиху, песнику и уреднику „Врача погађача“ у Новом Саду, који је умро 1904. О њему је говорио директор Гимназије Лалевић²²⁵).

4) *Народна села*. Забаве, тзв. народна села, одавна су се приривале у Плевљима. На тим забавама вођена је просветно-народна пропаганда. Због тога су Турци и ометали забаве. И поред тога Срби су често успевали да приреде забаве. Понекад су користили турске празнике, и под видом прославе тих празника они су водили пропаганду у корист Српства. Српско певачко друштво „Браство“ приредило је забаву на царски дан 1897. у дворани основне школе. На тој забави певане су химне султану и српском митрополиту Дионисију, а затим су декламовали В. Шећеровић, Ђак, Змајеву песму „Песму о песми“, а Јован Бујишић „Берберин Трајко“. Одиграна је и Змајева игра „Шаран“. У извођењу тога комада одликовали су се Н. Настић, Милинковић, Ј. Гојковић, Св. Жугић и Д. Топаловић. Ј. Јакшић отпевао је уз гусле песму „Свети Сава“. После томболе била је игранка²²⁶).

Плеваљска омладина, која је могла служити и другим за углед, одржала је село 4. фебруара 1901. На овом селу, које је одржано у школи, народ је „врло пријатно, сложено, весело, и задовољно у српској песми и игри ово вече заједнички, као једна сложна и Богом благословена породица, провео“²²⁷).

Управник основне школе Стеван Самарцић предложио је Општини 22. децембра 1908, да се одржи забава у Гимназији у корист Фонда сиромашних ђака²²⁸).

На Срећење 1908. одржана је забава учитеља и учитељица. Организовање ове забаве помогао је и директор Гимназије Петар Косовић, у заједници са архимандритом Василијем Р. Поповићем. Салу је тада декорисао Миленко Атанацковић, наставник цртања у Гимназији. Њему је помагао Војислав Бенисијевић, Ђак трговачке академије. Стеван

²²²) Исто, 15. II 1908.

²²³) АМТ. Школска акта за 1891.

²²⁴) Исто, Школска акта за 1899.

²²⁵) Цариградски гласник 25. VI 1904.

²²⁶) Цариградски гласник 11. IX 1897.

²²⁷) Исто, 1. III 1901.

²²⁸) АМТ. Школска акта за 1907.

Самарцић говорио је о потреби заједничке хармоније између домаћег и школског васпитања²²⁹). Учитељи и учитељице су приредили село 19. фебруара 1911. у корист своје касе и Фонда сиромашних бака²³⁰).

10. Зачетак позоришта

Почетак позоришној вештини код Срба треба тражити у извођењу народних шаљивих игара, које су игрane на поселима, или приликом прославе празника. Извођачи су се често маскирали док су играли. Тако је морало бити и код Срба у Плевљима. Извођење игара временом се претворило у извођење појединих комада на прославама и селима. Ту је уствари зачетак позоришне уметности. То је могло да настане када су почеле прославе св. Саве и друге у основној школи, и када су Плевљаци организовано почели да певају у хору у манастиру, а доцније у школи и на селима и прославама.

11. Омладинско друштво противу алксхола

Спомиње се 1898. у Плевљима турски беледински лекар Бесим-ефендија²³¹). Он је био и касније на тој дужности. Године 1903. спомиње се поред њега и војни лекар Јосиф Габај, Јеврејин²³²). Овај последњи био је и 1906. године²³³). Ти лекари су водили рачуна о здравственим приликама града и околине. Прву апотеку у Плевљима водио је лекар Бесим. Он је омогућио Ристу Вукотићу, да оде у Цариград и изучи апотекарство, те да се врати натраг и постане први Србин апотекар у Плевљима. Вукотић се родио у селу Глисници, среза плеваљског, код Бољанића. Он је учио у српској православној основној школи и у турској гимназији — руждији у Плевљима. Отуда га је Бесим и упознао. Када се вратио 1904. из Цариграда примљен је у апотеку, где је радио до ослобођења Плеваља, а тада је преузео од државних власти апотеку, и као своју организовао и у њој радио до 1941, када је 1. децембра стрељан од Италијана заједно са сином Љубом, такође апотекаром, зато што су указивали санитетску помоћ нападачима на Плевље. И Вукотић је помагао да се чува народно здравље.

При крају 19. века почело се са довозом шпирита у Плевља. Од тога доба наш „народ почео је прилично опадати и губити здравље, своју дивну лепоту, свој дивни изглед“. Од тога времена мање се гајила шљива. Пошто се појавио шпирит и земљорадник је ишао у град да купије ово напојно пиће, јер није хтео да ради око шљиве, од које је раније добијао шљивовицу. Он је радије узимао бардак и ишао у град да купи шпиритус но да обрађује шљиве. Разблажени шпирит даван је не само гостима већ и домаћој чељади, па чак и деци. То је имало својих последица. Појавио се велик број пијаница, који су због тога

²²⁹) Исто, 29. II 1908.

²³⁰) Извештај управника основне школе Прокопија Шиља о стању школа за 1910/11.

²³¹) Цариградски гласник 13. VIII 1898.

²³²) Исто, 16. V 1903.

²³³) АМТ. Записници седница Општине за 1906.

осиромашили. Последице употребе шпирита уочио је и митрополит Дионисије. Он је преко свештеника упутио наређење, у коме је саветовао, „да нико не сме куповати шпиритус и употребљавати га за пиће, доказујући, да је то отровна ствар, и да убија наш подмладак, а ако би га и даље пио, да му није просто“. Мало је било који су слушали савете овога претставника цркве и народа под Турцима у Рашко-призренској митрополији. Њему се придружио јеромонах манастира Тројине Серафим Ј. Царић. Он је повео 1900. борбу противу употребе шпирита²³⁴). Тада су се њему придружили и други. На прослави св. Саве 14. јануара 1901. констатовано је, да прети велика опасност од употребе шпирита. У једном допису, послатом из Плеваља 10. фебруара 1901, каже се: „Свесна омладина, постакнута племенитим и родољубивим осећајима, носаше се мишљу од прошле светосавске забаве ове године, да стане на пут бар коликогод једноме злу, који је, морам признати, у нашем народу, бар у овом крају, јакога корена ухватио, а то су „шпиритозна пића“. То су зло увиђеле и власти, па им то бригу даје“. На тој забави говорио је Митар Пантић, учитељ, о мањима шпирита, и како су неке државе законом забраниле његову употребу, само да би се браниле од овога зла. Он је апеловао на слушаоце, нарочито на омладину, да помогну акцију против употребе шпирита. „Одмах те вечери зарекло се преко 20 родољубивих омладинаца, да неће пити никаква алкохолна пића, сматрајући се сви члановима друштва против алкохола“. Тада је решено да се саставе правила друштва, и у њима да се истакну дужности чланова, па да се правила поднесу Српској православној црквено-школској општини на оверу²³⁵). Касније је било и грађана који су приступили овом друштву. На оснивању овога друштва нарочито је радио Прокопије Шиљак⁴³⁶).

12. Бачка дружина

Године 1911. основана је Бачка дружина основне школе. Циљ ове дружине био је: 1) да ради на међусобном потпомагању, 2) да ради на моралном усавршавању, тј. да избегавају свађе, туче, итд., и 3) да су према старијим и учитељима љубазни, и да се клоне свега рђавог²³⁷).

13. Омладинска штампа

Стеван И. Самарцић и браћа Ристо и Танасије Пејатовићи, док су учили школу у Београду, имали су свој „лист“. Пошто је била у Плевљима забрањена да се добија српска штампа они су писали писма у облику новина, па су их упућивали своме другу, односно брату, Ни-

²³⁴) Цариградски гласник 4. I 1901.

²³⁵) Исто, 10. I 1901.

²³⁶) По причању Прокопија Шиљка (28. X 1954).

²³⁷) Извештај управника основне школе Прокопија Шиљка о стању школа за 1910/11.

ку Пејатовићу, који је тада био у Плевљима²³⁸). Овај лист је писан у току три године, 1893, 1894. и 1895. Прве две године звао се „Велики народни типар, шаљиво-стоки и илустровани народни листић за узданицу Србинову“, а последње године „Типар, лист за шалу и забаву“, такође илустровани, са задатком да је то „орган целокупног типарства“. Лист је писан руком, а илустрације су рађене црном оловком или у боји. Иза текста, на последњој страни, увек стоји означено: „Народна рукописанија“. Величина листа је за 1893. и 1894. годину 17 1/2 × 11, а за 1895. годину 20 × 15 см. Власник и уредник био је др Тит Титије (од 1894. Тит „Тејо“), одговорни уредник др Кас, а главни сарадници др Пуц, др Кил и др Мум. Илустровали су др Тит, др Кас и др Мум. То су псеудоними иза којих су се крили сарадници овога листа. Поуздано се, за сада, зна да је др Тит био Стеван Самарцић (1893, бр. 8 и 9). Илустровао је и Танасије Пејатовић, јер има и потпис (1895, бр. 5). Употребљавана је девиза: „Све за народ“, а мото: „Титрај браће, титрај роде, те се онда напиј тазе воде“. Године 1895. је нови мото: „Насмејати, забавити и бригу разагнати“. Лист је излазио повремено, тј. „кад му се свиди“. Има и тзв. „ванредни број“ (1895, бр. 4).

Лист „Типар“ је сатиричан. Доносио је знаменитије типове тога времена, песме лирске или народне, у којима су се појединци исмејавали, и на крају прозне радове. Често су то оригинални радови, понајвише Самарцићеви, који је био и песник. Има радова по узору познатих књижевних радова. Тако је напр. песма „Коло“ (1893, бр. 4). То је по песми „Коло“ од Бранка Радичевића. Има ребуса у слици или словним и графичким знацима. Понекад су чланци озбиљнијег карактера, нарочито ако се пишу поводом смрти истакнутих Срба, како је то случај поводом смрти Милорада Шапчанина (1895, бр. 4) и генерала Буре Хорватовића (1895, бр. 5). У овом листу измеђавани су или критиковани поједини људи. Све је то било на основи политичко-националној. Карикиране су личности не само из Краљевине Србије већ и из самих Плеваља, као и његове околине. Са овим листом обавештавани су Срби у Плевљима о политичким приликама тога времена; често је изношена сатирично ситуација у Плевљима. Ту се говорило о променама „владе“, о „министрима“, тих „влада“, и које су они заузимали „портфеље“, (1894, бр. 7 и др.). Интересантне су слике-цртежи плеваљских бака који полазе из Београда за Плевља. То су уствари „Титареви“ главни „уредници“ и „сарадници“, који су се крајем школске године 1893/4. вратили у Плевља на одмор. Уредник носи на леђима „Типар“, у једном коферу, и иде са „сарадницима“, да „походе своје читаоце“ и купи „дретплату“ (1894, бр. 8). Њихова каса била је у торбици главног уредника, из које искаче миш, јер су је били испразнили док су стигли до Плеваља. Имена неких од тих бака могу се наћи и у опису дочека нове 1895. године, коју су дочекали у Београду (1895, бр. 1). Ту се говори како су учествовали у забави. Танасије Пејатовић је певао уз гусле, одломак из „Кнеза Лазара“ приказао је Ристо Пејатовић, Обилића играо је Самарцић, Бранковића и Југ Богдана Танасије Пејатовић, итд.

²³⁸ М. Буровић, Стеван И. Самарцић, Јужни преглед (Скопље) 1934, 313. О листу види: Библиотекар 1955, 30 — 36; Пелесет година Плеваљске гимназије, Плеваља 1956, 77—80.

Овај лист изашао је 1893. у 8 бројева, тј. последњи број био је двоброј (бр. 8—9). Сви бројеви имали су бар 36 страна. Сачувани су бројеви: 4, 5, 7 и 8—9. За годину 1894. сачувани су бројеви: 1—2. (двоброј), 3, 4, 5, 6, 7, 8 и 9, свега 36 страна. Последњи број је од 24. новембра. Пошто у њему нема ништа о Божићу вероватно да је изашао бар број о том празнику. За годину 1895. постоје бројеви: 1, 2—3 (двоброј), 4, 5 и 6—7 (двоброј). Последњи сачувани број за 1895. је од 2. и 3. априла. У њему је задња страна обележена са 30. Фале стране 5—6 (бр. 2—3), 11—12 (бр. 4) и 17—20 (бр. 5).

И овај лист није увек могао стићи у Плевља. Зна се да бројеви 2. и 3. из 1893. нису стигли. Због тога су неке ствари из тих бројева поново преписане у 1895. (бр. 9). „Уредништво“ се бојало да „лист“ не падне у руке непријатеља, и зато је дало упутство читаоцима у Плевљима да чувају тајне „листа“. Оно им је препоручивало, да „не дају свакоме“, тј. „да не дају никоме“ да чита „Типар“, „јер можда онај коме дате казаће неком другом, итд., а ми већ знамо какви су Плевљаци, шта би они рекли, стога никоме не дајите. Прочитајте само вас троје па оставите, и кад „Типар“ наврши годину укоричите га да вечито стоји“ (1893, бр. 4). „Уредништво“ је такође молило 1895, да се „Типар“ чува и коричи (1895, бр. 4).

По тврђењу самог „Уредништва“ „Типар“ је добро примљен у Плевљима, иако су вести у њему закашњавале. Због тога у последњем броју 1893. (бр. 8—9) писало је: „Ево вам, дакле, и последњи број „Типара“ за 1893. годину. Издржасмо . . . У првом броју напоменули смо да ћете читајући „титно-касне“ чланке пуштити се ка *шуда* [!], и ви сте се пушили . . . „Типар“ је омилио свакоме, с тога ћемо и даље да га издајемо у истом правцу, надајући се још бољем одушевљењу народном, и писаћемо не само „титно-касне“ него и „осе-мумне“ чланке, цепаћемо кабинет, мењаћемо и белаисаћемо, доносићемо знатне типове, па шта нам јаки Бог да, а ви ћете се пуштити од одушевљења као *шуда*“. „Уредништво“ јављало је у броју 3. за 1894, да ће све објављивати што му на врх језика испадне, и да ће крпити све што заслужује. У првом броју за 1895. такође се наглашава, да ће „Типар“ „крпити кабинетске ствари“, тј. да ће критиковати највероватније оне који су радили у Управи Српске православне црквено-школске општине у Плевљима.

Сами „читаоци“, иако је њих било свега три члана (1893, бр. 4) похвалили су „лист“, и то је „Уредништво“ ценило (1894, бр. 7 и 1895, бр. 4).

„Типар“ је врло интересантан „лист“, и он ће зато бити предмет специјалног проучавања, о чему ће бити речи на другом месту.

14. Културни допринос занатлија народној просвети

Занатлије у Плевљима, колико је познато, нису били организовани у еснафске организације, јер их је био мали број у појединим занатима, али су се често састајали сви скупа. Они су то чинили обично на велике празнике. Тада су ишли у манастир Тројицу, богатији су давали прилоге, а сиромашнији су вршили оправке и друго у манастиру. На пример занатлије су чистили металне ствари или их

позлаћивали, посребрњавали итд. Сваки од њих, на дан славе дотичног заната, после службе у манастиру, долазио је код једног од њих, боље стојећег и ту су прослављали заштитника. Том приликом занатлије су давали прилоге манастиру и школи²³⁹).

Браћа Ристо и Стево Леовци, лончари, били су 1902. домаћини на прослави св. Саве у Плевљима, за коју су о свом трошку припремили све што је било потребно²⁴⁰). Приходи од те прославе, као што је раније речено, дати су школи и сиромашним ђацима.

ZUSAMMENFASSUNG

Dr Ljubomir DURKOVIC-JAKŠIĆ

DIE AUFKLÄRERISCHE WIRKSAMKEIT DES KLOSTERS DER HEILIGEN DREIFALTIGKEIT BEI PLEVLJE (1823—1912)

Das Kloster der Heiligen Dreifaltigkeit bei Pevlje war Zentralstelle des religiösen, nationalen und kulturellen Lebens der Serben auf dem Gebiet um die Flüsse Lim und Tara, solange die Türken dort herrschten. Dieses Kloster hat seine aufklärerische Wirksamkeit besonders um das Jahr 1823 entwickelt, von dem Fürstentum Serbien finanziell unterstützt. Neben den Schulen in Pevlje, die das Kloster unterhalten hat, sind auch in der Umgebung dieser Stadt die Schulen gegründet. Auch sie hatten ihre finanzielle Unterstützung besonders von Serbien und einigermassen von Montenegro. So hat das Kloster den Aufstand zur Befreiung Serbiens vorbereitet.

РЕЗЮМЕ

Др Любомир ДУРКОВИЧ-ЈАКШИЧ

ПРОСВЕТИТЕЛЬНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ МОНАСТЫРЯ ПРЕСВЯТОЙ ТРОИЦЫ В ОКРЕСНОСТЯХ ПЛЕВЛЯ (1823—1912)

Главным центром религиозной, национальной и культурной жизни Сербов, населявших прибрежные области вдоль рек Лима и Тары, в течении всей эпохи турецкого владычества, являлся монастырь Пресвятой Троицы, находящийся в окрестностях Плевля. Этот монастырь, особенно с 1823 года, развил свою просветительную деятельность благодаря широкой поддержке правительства княжества Сербского. Кроме школ в самом Плевле, содержащихся за счет монастыря, благодаря щедрой помощи притекающей из Сербии, а частично и из Черногории, основывается целый ряд школ и в его окрестностях. Таким образом монастырь выполнял свою славную роль в подготовке освобождения Сербии.

²³⁹) По причању Јована Потпарића (22. X 1954).

²⁴⁰) Цариградски гласник 1. II 1901.